

**Y Defnydd o'r Gymraeg yn y Trydydd
Sector ym Maes Iechyd a Gofal
Cymdeithasol**

Heledd Gwenog Llwyd

Traethawd a gyflwynir am radd MPhil

Prifysgol Aberystwyth, 2017

Crynodeb

Ceisir yn y gwaith ymchwil hwn ddadansoddi'r defnydd o'r Gymraeg yn y trydydd sector gan ganolbwyntio'n bennaf ar fudiadau ym maes iechyd a gofal cymdeithasol.

Casglwyd gwybodaeth trwy gysylltu â staff nifer o elusennau ynghyd â defnyddwyr y gwasanaethau a gynigir gan yr elusennau hynny er mwyn darganfod ffeithiau cyfredol am y sefyllfa a'u *barn* am le'r Gymraeg o fewn y sefydliadau. Ystyrir pa fath o ddarpariaeth weledol a faint o ddefnydd llafar a geir cyn gofyn sut dymuna'r elusennau weld datblygu eu darpariaeth. Cynhaliwyd grŵp ffocws â grŵp cefnogaeth un elusen er mwyn medru ymhelaethu ymhellach ar yr ymatebion i'r holiaduron a ddosbarthwyd ac a gasglwyd. Ceir dadansoddiad manwl o Antur Waunfawr, sydd â'r Gymraeg yn flaenoriaeth yn ei gweinyddiaeth. Ar ôl canfod patrwm o ddull gweithredu yn yr Antur, sef y brif astudiaeth achos, yr oedd modd cymharu defnydd yr elusennau eraill o'r Gymraeg â'r Antur gan sylwi ar arferion da y gellid eu mabwysiadu gan fudiadau eraill yng Nghymru.

Yn y bennod olaf cyflwynir argymhellion cyffredinol ar sut i wella darpariaeth ddwyieithog sefydliadau'r trydydd sector yng Nghymru ar sail y gwaith ymchwil.

DATGANIAD

Nid yw sylwedd y gwaith hwn wedi cael ei dderbyn o'r blaen ar gyfer unrhyw radd, ac nid yw'n cael ei gyflwyno ar yr un pryd wrth ymgeisio am unrhyw radd.

Llofnod (ymgeisydd)

Dyddiad

GOSODIAD 1

Canlyniad fy ymchwiliadau i yw'r gwaith hwn, oni nodir yn wahanol.

Lle mae gwasanaethau cywiro* wedi eu defnyddio, nodir maint a natur y cywiriad yn eglur mewn troednodyn. Cydnabyddir ffynonellau eraill mewn troednodiadau sy'n rhoi cyfeiriadau eglur. Atodir llyfryddiaeth.

Llofnod (ymgeisydd)

Dyddiad

[* Mae hyn yn cyfeirio at i ba raddau y cywiriwyd y testun gan bobol eraill]

GOSODIAD 2

Yr wyf, drwy hyn, yn rhoi caniatâd i'm gwaith, os yw'n cael ei dderbyn, fod ar gael i'w lungopïo ac ar gyfer benthyciadau rhwng llyfrgelloedd ac i'r teitl a'r crynodeb fod ar gael i gyrff allanol.

Llofnod (ymgeisydd)

Dyddiad

Diolchiadau

Diolch i bob un a wnaeth lenwi fy holiaduron, boed y rheiny yn staff mudiadau'r trydydd sector neu'n rhieni. Diolch hefyd i'r rheiny a wnaeth fynychu'r grŵp ffocws ac i Menna Jones a holl staff a thrigolion Antur Waunfawr am y croeso cynnes. Yn olaf, hoffwn ddiolch i Dr Rhianedd Jewell a Dr Bleddyn Huws am bob cymorth a chefnogaeth ac i'm rhieni am bob anogaeth.

Cynnwys

Cyflwyniad	7
1.Cefndir	8
1.1 Y sector cyhoeddus	16
1.2 Y sector preifat	21
1.3 Y trydydd sector	26
1.4 Cymorth i sefydliadau'r trydydd sector	39
2. Methodoleg	46
2.1 Gwaith ymchwil yn y maes	46
2.2 Yr holiaduron	48
2.3 Grŵp ffocws	57
2.4 Astudiaeth achos	59
3. Holiaduron staff – Dadansoddiad	61
3.1 Ymateb y staff tuag at ddarpariaeth ddwyieithog	87
4. Holiaduron rhieni – Dadansoddiad	105
4.1 Ymateb i wasanaethau Comisiynydd yr Iaith Gymraeg	117
5. Grŵp Ffocws Epilepsy Action	126
6. Astudiaeth Achos: Antur Waunfawr	135
6.1 Cefndir	135
6.2 Y Gymraeg yn Antur Waunfawr	137
7. Argymhellion	144
7.1 Deddfu	144
7.2 Manteisio ar / Gwneud defnydd o gymorth	

Gwirfoddolwyr	145
7.3 Hybu ymrwymiad i ddwyieithrwydd	146
7.4 Cynnig cyrsiau ieithyddol i staff	147
7.5 Cynyddu'r defnydd dwyieithog ar gyfrifon cyfryngau cymdeithasol	148
7.6 Hybu'r cymorth a ddarperir gan swyddfa Comisiynydd yr Iaith	149
7.7 Ailedrych ar system gwyno i Gomisiynydd yr Iaith yng nghyd-destun y trydydd sector	150
7.8 Hwyluso darpariaeth ddwyieithog ar wefannau	150
7.9 Gwella gohebiaeth ddwyieithog	151
7.10 Darparu polisiau iaith	152
8. Llyfryddiaeth	153
9. Atodiadau	163
9.1 Holiadur staff	163
9.2 Holiadur rhieni	165
9.3 Cwestiynau'r grŵp ffocws	167

Cyflwyniad

Ers blynyddoedd bellach ceir gwaith ymchwil helaeth i ddefnydd o'r Gymraeg yn y sector cyhoeddus. Serch hynny prin yw'r gwaith ymchwil a wnaed am y sector preifat a'r trydydd sector. Ceir llawer o debygrwydd rhwng y gwahanol sectorau, ond maent yn sectorau cwbl annibynnol y mae angen eu trin yn wahanol fel bod darpariaeth Gymraeg briodol a chwbl annibynnol ar gael ledled Cymru. Pwrpas yr ymchwil hwn, felly, yw craffu ar ddefnydd o'r Gymraeg yn y trydydd sector gan ystyried y cwestiynau canlynol: yn gyntaf, a oes yna ddefnydd digonol o'r iaith yng ngwasanaethau'r sector hwn, a faint o gefnogaeth a chymorth a ddarperir i'r cyrff a'r mudiadau er mwyn caniatáu bod y ddarpariaeth yn effeithlon? Os nad oes cymorth digonol, bwriada'r ymchwil ddadansoddi pa fath o gymorth a fyddai fwyaf addas er mwyn annog mwy o ddefnyddwyr i gynnig gwasanaeth yn yr iaith Gymraeg yn ogystal â'r Saesneg. Ceisir adnabod pa fath o rwystrau sydd yn wynebu'r sefydliadau fel nad ydynt yn medru darparu'r gwasanaeth. Y bwriad felly oedd cyfweld â gwahanol fathau o ddefnyddwyr a gweithwyr sefydliadau'r trydydd sector, dadansoddi'r canlyniadau hynny er mwyn gwneud argymhellion a gweld a oes angen cymryd camau pellach er mwyn datblygu'r ddarpariaeth, ac os oes angen, amlinellu natur y datblygiad sydd ei angen. Mae'r gwaith ymchwil hwn yn cynnig darlun clir o statws presennol yr iaith Gymraeg yn y trydydd sector a'r ffordd ymlaen at sicrhau gwelliannau yn y dyfodol.

1. Cefndir

Wrth edrych ar drawstoriad o'r gwahanol wasanaethau yn y trydydd sector daw'n glir ei fod yn sector eang iawn ac amhosibl fyddai ystyried pob un ohonynt o fewn cyfyngiadau traethawd MPhil. Nid proses hawdd yw mynd ati i ddiffinio'r term 'y trydydd sector' gan fod llinell go amwys rhwng y trydydd sector a'r sector preifat yng nghyd-destun eu polisïau. Yn ogystal â hynny, mae'n anodd diffinio yn gwbl hyderus pa fath o fusnesau neu fudiadau sy'n cwmpo i gategori'r trydydd sector. Ceir diffiniad yn Adran 74 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 o 'relevant voluntary organisation' sef 'bodies other than local authorities (or other public bodies) whose activities - are carried on otherwise than for profit, and directly or indirectly benefit the whole or any part of Wales (whether or not they also benefit any other area).'¹

Disgrifir yr amwysedd a'r cymhlethdod a geir wrth geisio diffinio sefydliadau'r trydydd sector yn 'Cynllun y Trydydd Sector' o eiddo Llywodraeth Cymru:

Mae strwythurau, ffurfiau a hunaniaeth gyfreithiol mudiadau Trydydd Sector hefyd yn amrywio'n sylweddol. Maent yn cynnwys mudiadau anghorfforedig, elusennau cofrestredig ac anghofrestredig, cwmnïau cyfyngedig drwy warant (a all fod yn elusennau cofrestredig hefyd), a chwmnïau buddiannau

¹ Deddf Llywodraeth Cymru 2006, t. 40.

cymunedol, mudiadau elusennol corfforedig a Chymdeithasau
Diwydiannol a Darbodus.²

Un o'r problemau mwyaf a gaiff sefydliadau trydydd sector yw bod pobl yn dueddol o feddwl taw elusennau ydynt, ond fel y nodwyd uchod, nid yw pob sefydliad trydydd sector yn elusen. Dyma un o'r prif elfennau amwys, a dyna sy'n bennaf gyfrifol am yr anhawster i ddiffinio'r term. Mae'n anodd diffinio'r gwahaniaethau pendant rhwng y trydydd sector a'r sector preifat hefyd.

Wedi dadansoddi'r amwysedd a darllen y ddogfen 'Cynllun y Trydydd Sector' penderfynwyd, at ddiben y gwaith hwn, ddefnyddio'r dehongliad a geir ym mhwynt 1.12 sy'n datgan bod sefydliadau'r trydydd sector 'yn gyrff annibynnol, anllywodraethol; wedi eu sefydlu'n wirfoddol gan bobl sy'n trefnu eu hunain [sic].'³ Nid ydynt chwaith wedi eu cymell er mwyn gwneud elw yn unig gan fod swyddogaethau mwy sylfaenol ganddynt sy'n gymdeithasol, yn ddiwylliannol ac yn amgylcheddol. Penderfynwyd ar ddiffiniad Llywodraeth Cymru o'r term gan ei fod yn ddiffiniad sydd yn cael ei gydnabod yng Nghymru ac felly sy'n sicrhau cysondeb ar hyd y maes.

Wedi edrych ar wahanol sefydliadau'r trydydd sector daw'n amlwg ei bod hi'n addas bod y gwaith ymchwil hwn yn canolbwyntio yn bennaf ar faes iechyd a gofal cymdeithasol. Y rheswm am hyn yw bod maes

² Llywodraeth Cymru, 'Cynllun y Trydydd Sector', t. 6.

³ Llywodraeth Cymru, 'Cynllun y Trydydd Sector', t. 5.

iechyd a gofal cymdeithasol yn ymdrin â'r rheiny sy'n fregus neu'n sâl ac yn aml iawn yn analluog neu'n amharod i gymryd camau i ymladd dros eu hawliau a'u gofynion, gan gynnwys eu hawliau ieithyddol. Y mae mwy o angen am wasanaeth drwy gyfrwng eu mamiaith ar y rheiny sy'n cynnwys yr henoed, plant ifanc a chleifion. Penderfynwyd, felly, y dylai'r gwaith cychwynnol hwn ganolbwyntio ar yr agwedd bwysig hon ar waith y trydydd sector.

Yn gyntaf, cyn troi yn benodol at sefyllfa'r trydydd sector, rhaid ystyried cyd-destun hawliau iaith yng Nghymru yn ehangach, er mwyn deall pa fath o hawliau sydd i'r Gymraeg mewn gwahanol sectorau. Yng Nghymru, mae gan bawb yr hawl statudol i ddefnyddio'r Gymraeg ym mhob agwedd ar eu bywydau ond nid hawdd oedd y broses o gyflawni hyn. Fe ddechreuodd y broses pan luniwyd 'Siarter Ieithoedd Rhanbarthol neu Leiafrifol Ewrop' er mwyn diogelu ieithoedd lleiafrifol y Cyfandir. Galluogodd hyn ddefnydd o'r holl ieithoedd lleiafrifol yn Ewrop yn y gwledydd lle y caent eu siarad. Pasiwyd y ddeddf hon yn 1992 cyn i Brydain lofnodi'r Siarter ar y 1af o Orffennaf 2001.⁴ 'Nid rhoi hawliau i'r rhai sy'n siarad ieithoedd lleiafrifol yw'r nod ond, yn hytrach, rhoi dyletswyddau penodol ar ysgwyddau'r wladwriaeth ... a hybu amlieithrwydd fel egwyddor yw'r nod.'⁵ Canolbwyntia hi'n bennaf ar addysg a'r cyfryngau gan sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei siarad yn y meysydd penodol hynny, ond mae hefyd yn annog defnydd pellach o

⁴ Council of Europe,
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp#United,
Cyrchwyd ar 5/10/16.

⁵ Gwion Lewis, *Hawl i'r Gymraeg*, tt.55-6.

bob iaith leiafrifol yn Ewrop. Ym mhedwerydd adolygiad Prydain o'r Siarter amlygwyd y ffaith bod angen i Brydain, a Chymru yn benodol, wneud mwy ym maes iechyd a gofal cymdeithasol er mwyn sicrhau gofal dwyieithog effeithiol: 'In the field of health and social care, commendable initiatives have been taken, but much remains to be done with regard to services in Welsh.'⁶ Ni nodir ym mha fath o wasanaethau ym maes iechyd a gofal y mae angen gwelliant na chwaith a yw hynny yn y trydydd sector ynteu yn y sector cyhoeddus, felly mae'n rhaid cymryd yn ganiataol y cyfeirir at y maes yn gyffredinol. Nodir yn argymhellion yr adroddiad fod yn rhaid i Brydain 'take concrete steps to further increase the use of Welsh in health and social care.'⁷ Yn sicr, gwelir bod 'concrete steps' wedi eu cymryd ym maes iechyd a gofal cymdeithasol yn y sector cyhoeddus ond nid adlewyrchir hynny yn achos y trydydd sector. Roedd i'r Siarter ei gwendidau, serch hynny, gan fod modd i lywodraethau 'ddewis y cymalau a oedd fwyaf cyfleus iddynt; roedd modd i lywodraeth rhai gwledydd ddewis y cymalau mwyaf di-fflach a niwlog yn y Siarter a bod yn aelodau yr un mor llawn o'r cynllun â'r gwledydd sy'n addo gwireddu polisiau mwy uchelgeisiol.'⁸ Golyga hyn fod rhai gwledydd yn gwneud llawer mwy o ymdrech nag eraill i sicrhau cyfartaledd a thegwch i ieithoedd lleiafrifol.

Cymerwyd cam mawr ymlaen yng Nghymru wrth drafod hawliau ieithyddol yn 1993 pan sefydlwyd Bwrdd yr Iaith o ganlyniad i Ddeddf

⁶ European Charter for Regional or Minority Languages, 'Application of the Charter in the United Kingdom 4th Monitoring cycle', t.35.

⁷ Ibid, t.45.

⁸ Gwion Lewis, *Hawl i'r Gymraeg*, tt.56-7.

yr Iaith Gymraeg 1993. Bellach ceid hawliau llawer cryfach i'r Gymraeg yng Nghymru. Dyma grynodedig o'r ddeddf:

Deddf i sefydlu Bwrdd a chanddo'r swyddogaeth o hyrwyddo a hwyluso defnyddio'r iaith Gymraeg, i ddarparu i gyrff cyhoeddus baratoi cynlluniau i weithredu'r egwyddor wrth gynnal busnes cyhoeddus ac wrth weinyddu cyfiawnder yng Nghymru y dylid trin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal, i wneud darpariaeth bellach ynglŷn â'r iaith Gymraeg, i ddiddymu rhai deddfiadau darfodedig ynglŷn â Chymru, ac at ddibenion cysylltiedig.⁹

Am y tro cyntaf rhoddwyd y Gymraeg a'r Saesneg ar lefel gyfartal mewn bywyd cyhoeddus yng Nghymru. Yn sgil y ddeddf hon, cafwyd yr hawl i ddefnyddio'r Gymraeg mewn llys barn. Hefyd, sefydlwyd Bwrdd yr Iaith Gymraeg er mwyn hwyluso gofynion y Ddeddf ac i hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg ar draws Cymru.¹⁰ Roedd gan unrhyw un yr hawl i gwyno wrth Fwrdd yr Iaith ond, serch hynny, gallai'r Bwrdd ddewis a oedd am ymateb i'r gŵyn ai peidio. Beth bynnag y penderfynent ei wneud, nid oedd rheidrwydd arnynt i gyhoeddi eu darganfyddiadau a'u hadroddiadau i'r cyhoedd. Y sefydliadau hynny yr oedd disgwyl iddynt weithredu'r ddeddf oedd 'ymysg eraill, gynghorau sir a dosbarth; awdurdodau heddlu tân ac addysg; ymddiriedolaethau'r Gwasanaeth

⁹ Robyn Lewis, *Geiriadur Newydd y Gyfraith* (Llandysul, 2003), tt.1141-65.

¹⁰ Bwrdd yr Iaith Gymraeg (gwefan archif), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330000937/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/yriaithgymraeg/Pages/YGymraegarGyfraith.aspx>, Cyrchwyd ar 23/11/15.

Iechyd Gwladol; a'r Cynghorau Cyllido ar gyfer Addysg Bellach ac Uwch yng Nghymru.¹¹ Serch hynny, roedd modd i'r Llywodraeth ychwanegu at y rhestr o gyrff eraill os oeddent yn gweld eu bod yn briodol.

Yn bennaf, yn dilyn pasio Deddf yr Iaith Gymraeg, roedd yn orfodol i bob corff cyhoeddus lunio cynllun iaith yn nodi sut yr oedd yn bwriadu rhoi ar waith yr egwyddor o drin yr iaith Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal. Roedd yn rheidrwydd i'r sefydliadau anfon y cynlluniau at Fwrdd yr Iaith i'w cymeradwyo. Roedd hyn yn berthnasol i sefydliadau'r sector cyhoeddus ond nid i sefydliadau'r sectorau eraill, ac felly y mae hyd heddiw gan nad oes gorfodaeth arnynt i lunio cynllun iaith.

Cryfhawyd statws y Gymraeg ymhellach yn 2011 yn sgil pasio Mesur y Gymraeg am fod gan yr iaith bellach statws swyddogol yng Nghymru. Cafwyd gwared ar Fwrdd yr Iaith ac fe rannwyd ei waith a'i gyfrifoldebau rhwng Llywodraeth Cymru a Chomisiynydd y Gymraeg. Penodwyd Meri Huws yn Gomisiynydd y Gymraeg a daeth ei swydd i fod ar y 1af o Ebrill 2012. Ers pasio'r Mesur dyma'r egwyddorion sylfaenol sydd yn bodoli:

Ni ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru.

Dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.¹²

¹¹ Gwion Lewis, *Hawl i'r Gymraeg*, t.87.

Disodlwyd trefn y cynlluniau iaith gan safonau iaith sy'n cael eu creu gan Gomisiynydd y Gymraeg. Mae'r safonau yn egluro sut y mae 'disgwyl i sefydliadau ddefnyddio'r Gymraeg mewn gwahanol sefyllfaoedd.'¹³ Ar wefan Comisiynydd y Gymraeg ceir eglurhad o ba feysydd y mae'r hawl gan Weinidogion Cymru i lunio safonau ar eu cyfer: cyflenwi gwasanaethau, llunio polisi, gweithredu, hybu a chadw cofnodion.¹⁴ Er bod Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 wedi ei disodli, mae yna ddyletswydd o hyd ar sefydliadau yn y sector cyhoeddus i lunio cynlluniau iaith, a phetai unrhyw un o'r sefydliadau hynny yn torri amodau'r cynlluniau iaith, byddai modd i unigolion gwyno wrth y sefydliad dan sylw ac i Gomisiynydd y Gymraeg. Byddai'r Comisiynydd o ganlyniad yn medru cynnal ymchwiliad ac yna creu adroddiad a fyddai'n rhoi argymhellion i Weinidogion Cymru. Er bod modd wedyn i Weinidogion Cymru orfodi'r sefydliad dan sylw i fabwysiadu'r argymhellion wrth fynd trwy lys barn, dim ond unwaith hyd yma y mae hynny wedi digwydd, ond hyd yn oed bryd hynny, ni chafodd yr argymhellion eu gorfodi.¹⁵

Wrth edrych yn fanylach ar wefan Comisiynydd y Gymraeg dysgwn y bydd y safonau hefyd yn ei gwneud hi'n fwy clir i fusnesau beth a

¹² Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, <http://www.comisiynyddygymraeg.cymru/Cymraeg/Comisiynydd/Pages/Nod.aspx>, Cyrchwyd ar 10/11/15.

¹³ Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, <http://www.comisiynyddygymraeg.cymru/Cymraeg/Dyletswyddau%20iaith/Pages/Beth-yw-safonau.aspx>, Cyrchwyd ar 10/11/15.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ E Gwynn Matthews (gol.), *Hawliau Iaith: Cyfrol Deyrnged Merêd*, t.27.

ddisgwylir o ran eu darpariaeth Gymraeg. Bydd siaradwyr hefyd yn ei chael hi'n haws deall pa fath o wasanaeth sydd ar gael iddynt. Yn ogystal, gobeithia'r Comisiynydd y bydd gwasanaethau Cymraeg yn y sefydliadau sy'n gweithredu'r safonau o well ansawdd ac y bydd hyn yn gyson ar draws yr holl ddarpariaeth. Pasiwyd y set gyntaf o safonau ar y 24ain o Fawrth 2015 ac ers hynny mae pedair set arall wedi eu pasio. Ni chafodd set rhif 3 y safonau ei phasio, sef y rheiny a oedd yn ymwneud â sefydliadau addysg uwch ac addysg bellach.¹⁶ Wedi derbyn gorchymyn i weithredu'r safonau mae cyfle gan y sefydliadau i'w herio, ac mae nifer o gynghorau Sir Cymru wedi gwneud hyn yn barod.

Er bod hawliau'r Gymraeg wedi cryfhau yn sylweddol mewn cyfnod o ryw 20 mlynedd, nid yw hyn yn golygu bod yr hawliau ieithyddol yn cael eu gweithredu yn effeithlon na chwaith bod yna ddealltwriaeth ac unfrydedd dros lunio mwy o bolisïau ieithyddol. Mewn ymateb i sylw Dyfrig Jones bod hawliau iaith yng Nghymru yn anymarferol gan nad yw 80% o'r boblogaeth (adeig ysgrifennu'r erthygl) yn medru'r Gymraeg, ac yn cwestiynu felly sut y byddai'r hawliau iaith yn gweithio, noda Gwion Lewis, er bod hawl i'w gweld yn rhywbeth anymarferol, nad yw hynny yn golygu nad oes pwrpas cael yr hawl honno "cyn belled ag y bo hynny'n rhesymol o dan yr amgylchiadau."¹⁷ Atega hynny drwy nodi

Mae anffafrio unigolyn ar sail ei hil wedi bod yn anghyfreithlon ym Mhrydain ers y 1960au ond prin y gellid dweud bod

¹⁶ Mae'r wybodaeth hyn yn gywir hyd at 5/10/16.

¹⁷ E. Gwynn Matthews (gol.), *Hawliau Iaith: Cyfrol Deyrnged Merêd*, t.20.

‘uchelgais’ y gyfraith o ddileu anffafiaeth hiliol wedi ei wireddu. A yw hyn yn golygu nad yw’r uchelgais yn un dilys yn y lle cyntaf?¹⁸ Felly, er gwaetha’r ffaith nad yw pawb yn atebol i’r ddeddf, nid yw hon yn ddadl nac yn rheswm dros beidio â llunio hawliau ieithyddol.

Dechreuwyd ar y broses o lunio polisïau iaith yn effeithiol dros 20 mlynedd yn ôl bellach, ac nid oes amheuaeth nad oes yna gamau positif ymlaen wedi digwydd, er bod y rhan fwyaf o’r rheiny wedi effeithio ar sefydliadau’r sector cyhoeddus. Nid yw hynny yn golygu, serch hynny, nad oes lle i wella ar y ddarpariaeth ond ceir uchod rhyw ddarlun bras o’r hyn sydd ar waith ar hyn o bryd. Yn yr adrannau nesaf ceir darlun bras o’r polisïau uchod yn cael eu rhoi ar waith, ac felly o’r defnydd a wneir o’r Gymraeg yn y sector cyhoeddus, cyn mynd ymlaen i drafod hawliau’r Gymraeg yn y sector preifat ac yn olaf y trydydd sector.

1.1 Y sector cyhoeddus

Er taw trafodaeth ar hanes y sector cyhoeddus a gafwyd gan mwyaf hyd yma, ac er bod yr ymchwil hwn yn canolbwyntio ar fudiadau’r trydydd sector, er mwyn medru deall y maes hwnnw yn ei gyfanrwydd mae’n rhaid cyffwrdd â’r sector cyhoeddus a’r sector preifat hefyd er mwyn cael gwell dealltwriaeth o’r darlun ehangach. Yn yr adran hon felly, edrychir yn fras ar y defnydd o’r Gymraeg yn y sector cyhoeddus a’r gwahaniaeth rhyngddo a’r trydydd sector.

¹⁸ Gwion Lewis ‘Hawl i’r Gymraeg’, *Barn*, 549, Hydref 2008, t.19.

Yn ôl *The Oxford English Dictionary* y sector cyhoeddus yw ‘the part of a country's economy which is controlled by the State.’¹⁹ Ceir diffiniad o'r sector cyhoeddus yn nogfen *System of National Accounts 1993* a ysgrifennwyd ar y cyd gan bum sefydliad byd-eang sy'n cynnwys y Cenhedloedd Unedig a Banc y Byd sy'n nodi bod y sector cyhoeddus yn cael ei benderfynu drwy gyfuno ‘the sub-sectors of general government and the public sub-sectors of non-financial and financial corporations.’²⁰

Nodir mewn erthygl a gyhoeddwyd yn *The Review of Income and Wealth* yn 1982 fod dryswch yn gallu codi gan fod diffiniad o'r sector cyhoeddus yn newid o wlad i wlad. Deuir i'r casgliad, serch hynny, fod diffiniad gwledydd yr OECD²¹ i gyd yn weddol debyg a bod y gwahaniaeth rhwng sefydliadau'r sector preifat a'r sector cyhoeddus yn seiliedig ar ‘whether the ownership and/or control of an enterprise rests in the public authorities or private parties.’²² Nodir hefyd fod gwledydd fel y Deyrnas Unedig yn cymryd i ystyriaeth a yw'r llywodraeth yn debygol o gymryd perchnogaeth o sefydliad neu gwmni yn y tymor hir.

¹⁹ Oxford English Dictionary, <http://www.oed.com/view/Entry/154052?redirectedFrom=public+sector#eid27763314>, Cyrchwyd ar 20/9/16.

²⁰ OECD, ‘System of National Accounts 1993’, t.537.

²¹ Organization for Economic Cooperation and Development. Mae'r OECD yn “forum in which governments can work together to share experiences and seek solutions to common problems. We work with governments to understand what drives economic, social and environmental change. ... We set international standards on a wide range of things, from agriculture and tax to the safety of chemicals.” Erbyn hyn mae 35 o wledydd yn rhan o'r OECD gan gynnwys y Deyrnas Unedig. <http://www.oecd.org/about/>, Cyrchwyd ar 3/2/17.

²² Leila Pathirane & Derek W. Blades, ‘Defining and Measuring the Public Sector: Some International Comparisons’, t. 262.

Os oes siawns bod y llywodraeth yn mynd i ddychwelyd y cwmni neu'r sefydliad i'r sector preifat ni fydd yn cael ei gyfri fel sefydliad yn y sector cyhoeddus.²³ Y diffiniad a ddefnyddir ganddynt o'r sector cyhoeddus yw 'general government, public non-financial corporate (and quasi-corporate) enterprises and public financial institutions.'²⁴

Wedi ystyried a dadansoddi'r holl ddiffiniadau uchod, gan fod y diffiniad a geir yn *The Review of Income and Health* yn ddiffiniad a adnabyddir yn fyd-eang, dyma'r diffiniad a ddefnyddir at bwrpas y traethawd hwn.

Fel y nodwyd eisoes, yn dilyn Deddf yr Iaith Gymraeg (1993) a Mesur y Gymraeg (2011), mae'n orfodol i bob sefydliad yn y sector cyhoeddus lunio cynllun iaith. Os oes tystiolaeth nad yw sefydliad yn cydymffurfio â'r polisiau iaith mae grym gan y Comisiynydd Iaith i ymyrryd. Mae gan gwsmeriaid y sector cyhoeddus yr hawl i dderbyn gwasanaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg, ac mae'n gysyniad pur dderbyniol ledled Cymru bod modd derbyn gwasanaeth dwyieithog gan sefydliadau'r sector cyhoeddus. Mae'n gysyniad llawer mwy derbyniol yn y sector cyhoeddus o'i gymharu â'r trydydd sector, lle mae mwy o bryder, ansicrwydd ac aneglurder ynghylch pa fath o wasanaeth ieithyddol y gellir ei dderbyn. Os nad yw sefydliadau yn cydymffurfio â'r canllawiau a osodir ar eu cyfer yna fe geir goblygiadau, gan fod grym llywodraethol wedi sicrhau bod yn rhaid iddynt ddarparu gwasanaeth dwyieithog. Nid

²³ Leila Pathirane & Derek W. Blades, 'Defining and Measuring the Public Sector: Some International Comparisons', t. 263.

²⁴ Ibid, t. 262.

yw hyn bob amser yn digwydd, serch hynny, ond trafodir hyn ymhellach yn nes ymlaen yn y traethawd. Mater o reidrwydd yw hi felly i ddarparu gwasanaeth dwyieithog. Nid yw'r un peth yn wir yng nghydestun y trydydd sector: mae gan Gomisiynydd yr Iaith yr hawl i gysylltu â'r sefydliadau er mwyn tynnu eu sylw at y diffygion ond nid yw ei phwerau yn mynd ymhellach na hynny.

Mewn dogfen a luniwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg yng Ngorffennaf 2011 o'r enw 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol' fe nodir bod y Bwrdd wedi bod yn canolbwyntio'n bennaf ar 'gyrff cyhoeddus'²⁵ ac felly nid oes syndod bod y sector gamau helaeth o flaen pob sector arall ac yn cael blaenoriaeth o ran darpariaeth ddwyieithog. Gwelwn felly na chanolbwyntiwyd llawer tan yn weddol ddiweddar ar sicrhau darpariaeth ddwyieithog yn y sector preifat, heb sôn am y trydydd sector. Wrth ddarllen dogfennau sy'n sôn am ddefnydd o'r Gymraeg ym maes iechyd a gofal cymdeithasol gwelir bod y mwyafrif yn canolbwyntio ar iechyd a gofal cymdeithasol yn y sector cyhoeddus ac mae yna lawer llai o ddeunydd yn cyfeirio at y trydydd sector. Serch hynny, rhaid cofio y ceir gwendidau yn y sector cyhoeddus fel ym mhob sector.

Amlygir rhai o'r diffygion hyn yn y ddogfen 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol.' O dan bwynt 7.1 argymhellir y dylai'r Awdurdodau Lleol 'lunio cynllun systematig clir, cyson a chytunedig ynglŷn â sut i ofalu

²⁵Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol', t. 19.

am ddefnyddwyr Cymraeg pan fo sefyllfa o brinder staff yn bodoli.’²⁶

Mae hyn yn bwynt hanfodol gan nad oes disgwyl i’r rheiny sy’n siarad Cymraeg ddioddef mwy nag unrhyw glaf arall, am eu bod yn siarad Cymraeg.

Mae llawer o debygrwydd rhwng y sector cyhoeddus a’r trydydd sector ym maes iechyd a gofal cymdeithasol, gan eu bod yn cynnig gwasanaethau tebyg mewn rhai ffyrdd. Mae gofyn i’r ddau sector ddelio â phobl fregus y gymdeithas, ac felly, gan ei bod yn orfodol ffurfio polisi ieithyddol yn y sector cyhoeddus, dylai hefyd fod yn orfodol yn y trydydd sector, er mwyn sicrhau parhad yn y ddarpariaeth. Mae cleifion yn aml yn derbyn gwasanaeth dwyieithog pan fyddant yn cael eu gweld yn y sector cyhoeddus ond pan fydd y gwasanaeth yn parhau yn y trydydd sector, fel sy’n digwydd yn fwyfwy aml erbyn hyn, mae’r gwasanaeth yn newid i fod yn un cwbl uniaith Saesneg. Caiff hyn ei atgyfnerthu gan yr elusen Macmillan yn ‘Fy Iaith, Fy Iechyd’ gan ei bod yn datgan bod angen i’r sector gwirfoddol gymryd rhan yn y broses o gryfhau gwasanaethau cyfrwng Cymraeg o ganlyniad i’r hinsawdd bresennol o integreiddio gwasanaethau. Mae modd gwneud hyn trwy sicrhau bod ‘community language profiles, training, research, good practice, guidance on auditing Welsh language skills of the workforce could all be shared with the voluntary sector.’²⁷

²⁶Bwrdd yr Iaith Gymraeg, ‘Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol’, t.21.

²⁷ Comisiynydd y Gymraeg, ‘Fy Iaith, Fy Iechyd: Ymholiad Comisiynydd y Gymraeg i’r Gymraeg mewn Gofal Sylfaenol’, t. 104.

1.2 Y sector preifat

Bwriedir esbonio yma nodweddion y sector preifat er mwyn amlygu'r gwahaniaethau rhyngddo a'r sector cyhoeddus. Drwy wneud hyn ceir darlun mwy clir a bydd hi'n haws egluro nodweddion y trydydd sector. Yn gyntaf, edrychir ar y defnydd a geir yn y sector preifat o'r Gymraeg gan bwysleisio'r gwahaniaethau a'r tebygrwydd rhyngddo a'r trydydd sector.

Ceir diffiniad o'r sector preifat fel 'that part of an economy, industry, etc., which is privately owned and free from direct state control'²⁸ yn yr *Oxford English Dictionary*. Yn ôl yr SNA diffinir y sector preifat fel 'private corporations, households and NPISHs.'²⁹ Ceir diffiniad mwy manwl gan yr OECD³⁰ mewn dogfen sy'n trafod 'Accelerating Pro-Poor Growth Support for Private Sector Development' gan iddynt nodi bod y term i lawer 'conjures up the image of a business engaged in commerce or manufacturing, analysing the characteristics of the private sector leads to a deeper understanding of its nature and widens the coverage of the term.'³¹ Ânt ymlaen i ddisgrifio bod DAC Orientations yn diffinio'r sector preifat fel 'a basic organising principle of economic activity where private ownership is an important factor, where markets and competition drive production and where private initiative and risk

²⁸ Oxford English Dictionary, <http://www.oed.com/view/Entry/151601?redirectedFrom=private+sector#eid28433714>, Cyrchwyd ar 20/9/16.

²⁹ OECD, 'System of National Accounts', t. 538.

³⁰ The Organisation for Economic Co-operation and Development

³¹ OECD, 'Accelerating Pro-Poor Growth Support for Private Sector Development', t. 17.

taking set activities in motion.’³² Gan fod y diffiniad uchod yn cael ei gydnabod gan yr OECD ac felly yn cael ei gydnabod yn fyd-eang, defnyddir y diffiniad uchod at bwrpas y gwaith ymchwil hwn.

Ceir gorgyffwrdd rhwng y sector hwn a’r trydydd sector yn bur aml. Yn bennaf, gwelwn hyn o safbwynt ieithyddol gan fod y polisïau, neu o bosibl y diffyg polisïau, yn debyg yn y ddau sector. Yn aml, caiff y ddau sector eu trafod yn yr un cyd-destun gan nad oes rhaid i’r rhan fwyaf o’r sefydliadau baratoi cynllun ieithyddol. O ganlyniad, mae’r nifer o fusnesau neu sefydliadau yn y sectorau sy’n darparu gwasanaeth dwyieithog yn sylweddol lai nag yn y sector cyhoeddus. Mae’r anghysondeb rhwng y sefydliadau yn y sectorau hyn yn sylweddol gan fod rhai sefydliadau yn cynnig darpariaeth ddwyieithog gyflawn i’w cwsmeriaid, tra bod eraill yn cynnig gwasanaeth uniaith Saesneg yn unig.

Yn y paragraffau canlynol ceir disgrifiad o’r diffyg polisïau a geir yn y sector preifat, a’r effaith a gaiff hynny ar y rheiny sy’n defnyddio’r gwasanaethau. Fe lansiodd Cymdeithas yr Iaith Gymraeg ddeiseb ‘Mynnu ein hawliau i’r Gymraeg yn y sector breifat [sic]’ ym mis Medi 2015 ac fe’i derbyniwyd yn y Cynulliad ar ddechrau mis Tachwedd 2015 i’w thrafod eto yn y dyfodol. Amcan y ddeiseb oedd lleisio anfodlonrwydd y Gymdeithas a’i chefnogwyr â system y sector preifat

³² OECD, ‘Accelerating Pro-Poor Growth Support for Private Sector Development’, t. 17.

fel ag y mae. Dadleuid bod ‘cannoedd o filoedd o bobl Cymru yn cael eu hamddifadu o wasanaethau Cymraeg sylfaenol bob dydd gan nifer fawr o gyrff, megis cwmnïau ffôn, band-eang, ynni, a thrafnidiaeth.’³³

Dadleuid hefyd bod ‘dros 200 o gyrff [wedi] eu hepgor o’r safonau iaith, gan gynnwys cwmnïau trên a bysiau’³⁴ yn 2005 yn unig. Datganai’r Gymdeithas fod yr egwyddor o gynnig darpariaeth ddwyieithog yn gwbl ddibynol ar ewyllys da’r sefydliad o dan sylw.

Rhaid cofio, serch hynny, fod diffygion y sector wedi eu hamlygu cyn i Gymdeithas yr Iaith lansio eu deiseb. Gwelwn fod yna argymhelliad yn adran 7 ‘Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol’ a luniwyd ym mis Gorffennaf 2011 gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg yn nodi bod ‘angen ymrwymiad gan gomisiynwyr a’r sector annibynnol a phreifat i’r egwyddor fod darpariaeth ddwyieithog yn rhan annatod o’r gwasanaethau cymdeithasol maent yn eu darparu i’r cyhoedd yng Nghymru.’³⁵ Felly nodant taw angen newid agwedd o fewn y maes sydd ei angen, ac felly ymrwymiad i ddarpariaeth Gymraeg yn y sector hwn.

Er mai barn unigolyn yw’r ffynhonnell nesaf ar ffurf blog, mae’n werth nodi bod rhai yn y sector preifat yn rhybuddio yn erbyn rhagor o ddeddfu gan fod perygl y bydd hyn yn ‘troi dwyieithrwydd mewn busnes

³³ Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, <http://cymdeithas.cymru/newyddion/deiseb-hawliau-ir-gymraeg-yn-y-sector-breifat>, Cyrchwyd ar 22/11/15.

³⁴ Golwg 360, <http://golwg360.cymru/newyddion/cymru/201210-lansio-deiseb-i-roir-sector-preifat-yn-y-safonau-iaith>, Cyrchwyd ar 22/11/15.

³⁵ Bwrdd yr Iaith Gymraeg, ‘Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol’, t. 31.

o fod yn fantais cystadleuol posib i fwrddwn [sic] negyddol.³⁶ Mae'n rhaid nodi, serch hynny, taw barn un sefydliad yn unig yw hyn ac felly rydym yn ansicr o'r ymchwil a'r rhesymeg y tu ôl i gynhyrchu'r blog hwn ac felly eu rheswm dros ddatgan y dyfyniad uchod.

Mae'r blog uchod hefyd yn datgan bod amryw o resymau pam nad yw pobl yn defnyddio'r Gymraeg yn y sector preifat, ac yn crynhoi hynny i dri phrif bwynt sef,

- darpariaeth: nid oes digon o weithwyr yn y sector cyhoeddus a'r sector preifat sy'n medru siarad Cymraeg ac felly nid yw'r gwasanaeth Cymraeg yn cael ei gynnig;
- canfyddiadau: nid yw siaradwyr yn gwbl hyderus yn siarad yr iaith Gymraeg;
- hyrwyddo: nid oes digon o sylw i wasanaethau sydd ar gael yn y Gymraeg ac felly nid yw pobl yn ymwybodol bod modd iddynt dderbyn gwasanaeth trwy gyfrwng y Gymraeg.³⁷

Dadleuir bod rhywfaint o'r bai ar y cyhoedd gan nad yw canran uchel o bobl yn defnyddio'r gwasanaethau sydd ar gael iddynt e.e. yr opsiwn Cymraeg ar diliau hunanwasanaeth mewn archfarchnadoedd a.y.b. Heb ddefnydd digonol o'r gwasanaethau hyn, honna'r sefydliadau nad oes rheswm ganddynt dros eu cynnig. Er gwaethaf y ganran isel, ni ddylai hynny fod yn rheswm dros beidio â darparu'r gwasanaeth.

³⁶ Swyddle, www.swyddle.com/what-is-the-value-of-the-welsh-language-to-your-business/, Cyrchwyd ar 12/5/16.

³⁷ Ibid.

Mewn erthygl yn *Barn* yn 2008, cyfeirir at ddadl yn erbyn rhoi hawliau ieithyddol penodol i'r sector preifat. Nodir 'y byddai'n faich annheg ar y diarhebol 'siop jips yng Nghas-gwent' – hynny yw, y busnes bach mewn ardal Saesneg o Gymru.³⁸ Ond ymateba Gwion Lewis i hynny, drwy ddweud y byddai'n rhaid canolbwyntio yn gyntaf ar y cwmnïau mawr hynny, y rheiny sydd yn gwneud llawer o elw yn flynyddol ac yn medru fforddio darpariaeth ddwyieithog. Noda y byddai'n beth cadarnhaol canolbwyntio 'ar y pum is-sector preifat sy'n ymwneud fwyaf â'r cyhoedd yn uniongyrchol: telathrebu, bancio, trafnidiaeth, archfarchnadoedd a'r gwasanaethau cyhoeddus (nwy, trydan, dŵr).³⁹ Nid yw hyn yn wir ar hyn o bryd ac nid oes rhaid i un o'r is-sectorau uchod ddarparu deunydd dwyieithog i'w cwsmeriaid.

Trafodwyd Deddf yr Iaith 1993 mewn manylder yn barod yn y gwaith ymchwil, ond noda Gwion Lewis un o wendidau sylfaenol y ddeddf, sef nad oes yna unrhyw gyfeiriadau at y sector preifat ynddi. Cydnebydd fod y Bwrdd wedi cyd-weithio â rhai sefydliadau preifat er mwyn hyrwyddo'r Gymraeg, ond nid oes unrhyw beth o ran polisi yn y ddeddf sy'n cyfeirio at y sector preifat. Nid oedd gofyn i unrhyw gwmni preifat gyflwyno polisi iaith i'r Bwrdd. Yn ôl Gwion Lewis, datganodd y Cadeirydd nad oedd 'yn credu bod angen deddfwriaeth newydd i roi cyfrifoldebau pendant ar gwmnïau a darparwyr gwasanaeth'.⁴⁰

³⁸ Gwion Lewis, 'Hawl i'r Gymraeg', *Barn*, 549, Hydref 2008, t. 20.

³⁹ Ibid, t. 21.

⁴⁰ Gwion Lewis, *Hawl i'r Gymraeg*, t. 94.

Er gwaetha'r ffaith bod yna debygrwydd helaeth rhwng diffyg polisïau ieithyddol y sector hwn a'r trydydd sector, mae'n allweddol trin y ddau yn annibynnol. Yn wahanol i'r trydydd sector, mae unigolion a sefydliadau wedi dechrau brwydro dros ennill mwy o hawliau ieithyddol yn y sector preifat.

1.3 Y trydydd sector

Yn yr adran hon o'r traethawd, ceir trafodaeth ar sefyllfa ieithyddol y trydydd sector a sut mae gwahaniaethu rhwng y sector hwn, y sector cyhoeddus a'r sector preifat.

Drafodwyd y cymhlethdod ddaw wrth ddiffinio'r term 'y trydydd sector' yn rhan gyntaf y gwaith ymchwil hwn ac felly wrth ddefnyddio'r diffiniad ar gyfer sydd yn 'Cynllun y Trydydd Sector'⁴¹ dysgwn fod y Trydydd Sector yn cynhyrchu £1.4 biliwn o incwm yn flynyddol, sydd wedi ei ddosbarthu ar draws tua 33,000 o sefydliadau yma yng Nghymru, ac yn cyflogi 51,000 o staff. Nodwyd swm llawer uwch ar gyfer y gwirfoddolwyr, gan fod tua 978,000 o wirfoddolwyr gan y sefydliadau yma heb sôn am y 600,000 arall sydd yn gwirfoddoli yn anffurfiol mewn cymunedau ledled Cymru.⁴² Felly, heb os nac oni bai, mae'r sector yn un pwysig iawn na ddylid ei anwybyddu.

⁴¹ Llywodraeth Cymru, 'Cynllun y Trydydd Sector', t. 5/6.

⁴² Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 7.

Bwriedir amlinellu nesaf rai o'r problemau a wynebir gan y trydydd sector wrth fynd ati i ddarparu deunydd a gwasanaeth dwyieithog. Un o brif broblemau llawer o sefydliadau'r trydydd sector yw nad ydynt yn ddibynnol ar elw, felly mae'n anodd dod o hyd i adnoddau fforddiadwy er mwyn gallu cynnig gwasanaethau dwyieithog. Serch hynny, mae darpariaeth ddwyieithog yr un mor bwysig yn y trydydd sector â'r sector cyhoeddus gan eu bod, fel arfer, yn ymdrin â chwsmeriaid bregus, a bod ganddynt hwythau hefyd yr hawl i wasanaeth dwyieithog.

Ond ceir mwy o broblemau na hynny oherwydd y Gymraeg yw unig iaith rhai cleifion. Hyd at ryw oedran penodol, mae yna rai plant nad ydynt ond yn medru siarad Cymraeg. Mae'r un anhawster gan yr henoed hefyd, gan fod salwch a dirywiad y cof yn medru achosi iddynt anghofio eu sgiliau ieithyddol.⁴³ Ond, mae hyd yn oed y rheiny sydd fel arfer yn rhugl yn y Gymraeg a'r Saesneg yn medru anghofio eu Saesneg mewn sefyllfaoedd anodd a gall hyn 'impact dramatically on the accuracy of assessment and quality of ongoing treatment and care.'⁴⁴ Os nad yw'r rheiny sy'n trin cleifion yn medru siarad Cymraeg mae cymhlethdod yn codi wrth i'r ddwy garfan geisio cyfathrebu. Mewn achosion fel hyn, mae derbyn gwasanaeth Cymraeg yn golygu bod modd i gleifion dderbyn y gwasanaeth a'r driniaeth fwyaf effeithiol iddynt. Atgyfnerthir hyn gan Steven D. Edwards:

⁴³ Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol', t. 21.

⁴⁴ Gwerfyl W Roberts, Christopher R Burton, 'Implementing the Evidence for Language-appropriate Health Care Systems: The Welsh Context', *Canadian Journal of Public Health*, 104(6), t. S88.

Mae'n amlwg fod cyfathrebu â'r claf yn agwedd hanfodol ar ofalu amdano yng nghyd-destun gofal iechyd ... felly, os Cymraeg yw unig iaith y claf, ac os na chaiff ei drin yn Gymraeg, mae arno anghenion ieithyddol yn ogystal ag anghenion iechyd.⁴⁵

Mae hyn yn wahanol i *ddymuniad* ieithyddol gan nad oes rheidrwydd yn y cyd-destun yma i ddefnyddio'r Gymraeg, tra bod yna reidrwydd gydag anghenion ieithyddol. Mae'n wir bod hyn yn effeithio ar wasanaethau'r sector cyhoeddus fwyaf ond, mae'r un egwyddor yn wir yn y trydydd sector gan eu bod hwythau hefyd yn delio â'r un math o bobl, sef pobl fregus, ac mae eu gwasanaeth yn ddilyniant o'r hyn sy'n cael ei ddarparu yn y sector cyhoeddus. Mae'n egwyddor sylfaenol lle mae'n rhaid 'deall y gwahaniaeth rhwng y cysyniad o ddewis iaith ac angen iaith, er mwyn gallu diwallu anghenion defnyddwyr sy'n siarad Cymraeg.'⁴⁶

Mewn adroddiad o dan y teitl 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care' ceir datganiad gan un fam i blentyn a oedd ag anableddau yn nodi bod ei phlentyn yn cael trafferth gwneud llawer o bethau syml o ddydd i ddydd. O ganlyniad mae'n gorfod derbyn llawer o gymorth gan bob math o bobl yn ei fywyd yn ddyddiol. Serch hynny, roedd gallu siarad â phobl, yn enwedig y rheiny a oedd yn gofalu amdano, yn ei famiaith, yn hwb mawr i'w hunanhyder gan ei fod yn rhywbeth y medrai ei wneud ei hun, gan felly brofi ei annibyniaeth.⁴⁷

⁴⁵ Iaith, 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care', t. 48.

⁴⁶ Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol', t. 21.

⁴⁷ Iaith, 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care', t. 15.

Yn yr un adroddiad dywedodd mam i fachgen arall a oedd ag anabledau nad mantais i'w phlentyn yn unig oedd medru derbyn gwasanaeth Cymraeg; roedd yn fuddiol iddi hi gan ei bod yn ei gweld hi'n haws siarad am bethau personol yn Gymraeg, ac felly'n medru osgoi gorfod cyfieithu ei theimladau i'r Saesneg. O ganlyniad, roedd y sgwrs yn llifo yn haws a theimlai y medrai siarad yn hollol agored heb ddal pethau yn ôl o gwbl.⁴⁸ Tystiolaeth gan famau a oedd yn byw yng Ngwynedd yw'r uchod, ac mae'n bwysig nodi hyn gan y gall tystiolaeth a gwasanaethau amrywio o sir i sir. Fel y dangosir yng nghyfrifiad 1991,⁴⁹ 2001,⁵⁰ a 2011⁵¹ roedd 72% (1991) 69% (2001) a 65.4% (2011) yn siarad Cymraeg yng Ngwynedd sy'n ganran lawer uwch na'r mwyafrif o siroedd Cymru. Mewn cyferbyniad llwyr â hynny, y mae Blaenau Gwent sydd yn cael ei hadnabod fel y sir lle mae'r nifer lleiaf o bobl yn siarad Cymraeg. Yn 2011 siaredid y Gymraeg gan 7.8% o'i phoblogaeth, 9.5% yn 2001⁵² ac roedd y ffigwr hwnnw mor isel â 2.4% yn 1991.⁵³ Serch hynny, ni ddylai hyn fod yn rhywbeth sy'n rhwystro darpariaeth ddwyieithog mewn rhai siroedd yng Nghymru. Yn 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd' datgenir nad 'yw Cymreictod neu ddiffyg Cymreictod yr ardal mae'r claf yn byw ynddi yn berthnasol o

⁴⁸ Iaith, 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care', t. 51.

⁴⁹ HMSO, '1991 Census, County Report: Gwynedd (Part 1)', t. 26.

⁵⁰ StatsWales, <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Welsh-Language/WelshSpeakers-by-LA-BroaderAge-2001And2011Census>, Cyrchwyd ar 23/4/16.

⁵¹ Ibid.

⁵² StatsWales, <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Welsh-Language/WelshSpeakers-by-LA-BroaderAge-2001And2011Census>, Cyrchwyd ar 23/4/16.

⁵³ HMSO, '1991 Census, County Report: Gwent (Part 1)', t. 26.

gwbl wrth ystyried a ddylid darparu ar ei gyfer yn Gymraeg.⁵⁴

Ychwanega Gwion Lewis at hyn trwy ddatgan: 'os ydym o ddifrif am greu Cymru wirioneddol ddwyieithog ... nid oes angen i'n gorwelion fod mor gul â hyn.'⁵⁵

Nid mater o egwyddor yw derbyn gwasanaeth dwyieithog. Mewn rhai achosion gall peidio â'i dderbyn fod yn beryglus. Wrth ofyn i rieni gyfieithu diagnosis a gwybodaeth i'w plant gall hyn roi pwysau cynyddol, diangen ar rieni sydd o dan lawer o straen fel y mae ac yn aml maent yn cymryd yn ganiataol y byddant yn deall unrhyw derminoleg clinigol. Gan fod yn rhaid i'r rhieni dderbyn gwybodaeth gan y gweithiwr cymdeithasol, cyfieithu'r wybodaeth a'i throsglwyddo i'r plentyn cyn cyfieithu ymateb y plentyn yn ôl i'r gweithiwr, nid oes sicrwydd bod yr wybodaeth a drosglwyddir yn gywir. Ac os nad yw'r wybodaeth yn gywir sut mae sicrhau bod y driniaeth y mae'r plentyn yn ei derbyn yn addas? Mewn dogfen a gyhoeddwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg 'Fy Iaith, Fy Iechyd' ceir rhestr o'r risgiau posib sy'n medru codi o ganlyniad i fethu â chyfathrebu'n effeithiol, maent yn cynnwys:

- tuedd i'r claf gydymffurfio llai â chyfarwyddiadau;
- llai o gyswllt â gwasanaethau/gofal ataliol;
- diagnosis anghywir/camgymeriadau meddygol;
- cynnydd yn nifer profion/ymweliadau;

⁵⁴ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 14.

⁵⁵ Gwion Lewis, 'Hawl i'r Gymraeg' *Barn*, 549, Hydref 2008, t. 20.

- effaith negyddol ar iechyd;
- digwyddiadau o natur ddifrifol;
- boddhad is o ran y claf a'r darparwr;
- costau uwch.⁵⁶

Mae wedi ei brofi bod rhwystr ieithyddol yn medru dylanwadu ar ddiagnosis claf. Mae cleifion sy'n dioddef o broblemau iechyd meddwl yn medru cael y diagnosis anghywir gan fod 'people struggling to express themselves were perceived as more difficult or disordered than they were.'⁵⁷ Ceir rhai gwallau ieithyddol sy'n darparu tystiolaeth o broblemau iechyd meddwl yn bethau sy'n medru bod yn bethau normal i'r rheiny sy'n siarad ail iaith, pethau fel 'slipping off one trajectory to another, and 'loss of goal', which is the failure to follow the line of speech to its logical conclusion.'⁵⁸ Felly er bod y rhain yn nodweddion y mae arbenigwyr yn eu defnyddio er mwyn rhoi diagnosis o iechyd meddwl, mae hefyd yn medru bod yn rhywbeth normal i unrhyw berson os ydynt yn siarad eu hail iaith, am y rheswm syml eu bod yn fwy tueddol o anghofio'r gair am rywbeth gan eu bod yn fwy cyfforddus yn siarad eu hiaith gyntaf.

Mae triniaeth ieithyddol yn debyg mewn rhai ffyrdd i driniaeth hiliol. Os nad yw'r Cymry Cymraeg yn cael derbyn gwasanaeth yn yr iaith y maent yn teimlo'n fwyaf cysurus yn ei defnyddio mae perygl y cânt eu

⁵⁶ Comisiynydd y Gymraeg, 'Fy Iaith, Fy Iechyd: Ymholiad Comisiynydd y Gymraeg i'r Gymraeg mewn Gofal Sylfaenol', t. 33.

⁵⁷ Iolo Madoc-Jones, 'Linguistic sensitivity, indigenous peoples and the mental health system in Wales', *International Journal of Mental Health Nursing*, 13, t. 220.

⁵⁸ Ibid, t. 220.

hynysu yn yr un ffordd â'r rheiny sydd o gefndiroedd ethnig lleiafrifol. Mae yma berygl y caiff eu hanghenion eu hanwybyddu, a gellir dweud yr un peth am awdurdodau sydd o boblogaeth lai.⁵⁹ Er hyn, mae'n rhaid cofio bod yna rywfaint o wahaniaeth, gan ei bod hi'n anos diffinio'r Cymry Cymraeg ar yr olwg gyntaf gan nad oes

gan Gymry Cymraeg unrhyw nodweddion gweladwy amlwg, megis lliw croen neu ddulliau gwisgo, sy'n eu gwahaniaethu oddi wrth eu cyd-Gymry di-Gymraeg. Nid oes ganddynt yn aml enwau nac acenion gwahanol chwaith⁶⁰

Mae hyn yn medru bod yn rhwystr gan y gall person sy'n medru'r Gymraeg fod yn ansicr pryd y gall ef neu hi ei defnyddio. Serch hynny, mae'n rhaid cofio bod 'iaith yn agwedd sylfaenol ar yr hunaniaeth honno yn yr un modd ag ydyw hil, crefydd, rhyw a rhywioldeb yr unigolyn ... dylid derbyn hefyd fod hawliau iaith yn rhan annatod o'r corff hawliau dynol cyfoes.⁶¹ Ni ddylai unrhyw beth rwystro hawliau pobl i siarad Cymraeg os taw dyma'r hyn y maent yn ei ddymuno.

Mae'r ddogfen 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru' yn amlinellu cymhlethdod pellach o ran mudiadau'r trydydd sector. Mae amryw o sefydliadau yn cael eu rhedeg yn genedlaethol e.e. Epilepsy Action, ond gan amlaf mae

⁵⁹ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 14.

⁶⁰ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 16.

⁶¹ Gwion Lewis, *Hawl i'r Gymraeg*, t. 8.

ganddynt sefydliad sirol sydd wedi mabwysiadu'r enw ac yn gweithio yn annibynnol. Fel arfer mae prif swyddfeydd y rhain wedi eu lleoli y tu allan i Gymru ac mae hi'n anos i sefydliadau o'r math hwn gan fod yna oblygiadau cenedlaethol i'r penderfyniadau ieithyddol.⁶² Er eu bod yn elusennau mwy o faint, ac felly o bosibl, yn haws iddynt ddarparu deunydd dwyieithog yn ariannol, nid yw hyn bob amser yn wir gan fod eu strwythur yn llawer mwy cymhleth.

Problem arall y sector sy'n cael ei amlinellu yn y ddogfen uchod yw prinder gwirfoddolwyr sy'n siarad Cymraeg. Er bod nifer fawr o wirfoddolwyr yng Nghymru, ychydig o'r gwirfoddolwyr sy'n medru'r Gymraeg.⁶³ Er hynny, mae yna ganran lawer uwch o bobl sy'n siarad Cymraeg yn gwirfoddoli i fudiadau anffurfiol yn eu cymunedau agos mewn capeli, eglwysi a neuaddau ac ati, ond nad ydynt mor barod i fod yn rhan o'r mudiadau sydd o dan ystyriaeth yr ymchwil hwn, sef y trydydd sector. Gan fod gwirfoddoli yn y cymunedau yn medru cael ei weld fel rhywbeth mwy anffurfiol, nid yw rhai yn ei weld fel gwirfoddoli o gwbl, ac felly maent yn fwy parod o'i wneud. Mae gwneud rhai pethau yn y gymuned yn medru bod yn rhan naturiol o fywyd tra bod gwirfoddoli yn ffurfiol yn golygu mwy o ymdrech.⁶⁴ Os nad oes yna wirfoddolwyr sy'n siarad Cymraeg yn fodlon cyfrannu i sefydliadau

⁶² Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 12.

⁶³ Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 12.

⁶⁴ Ibid, t.12-3.

ledled Cymru yna mae'n medru bod yn anos cyfiawnhau'r angen am ddeunydd dwyieithog.

Yn y ddogfen 'Welsh Speakers' Experience of Health and Social Care' a ysgrifennwyd ar y cyd gan Gyngor Gofal Cymru a Llywodraeth Cymru, mae tystiolaeth gref bod pobl yn beirniadu darpariaeth y Gymraeg yn gyffredinol mewn gwasanaethau ar draws Cymru. Mae hyn yn wir gan fod nifer o'r cyfranwyr o'r farn bod gwasanaethau cyfrwng Gymraeg yn amlach na phheidio yn cael eu darparu trwy ddamwain yn hytrach nag o fwriad. Datgenir pwysigrwydd gofyn am ddewis iaith claf neu gwsmer o'r cychwyn cyntaf yn hytrach na darganfod hynny trwy ddamwain yn hwyrach yn y broses, neu ddisgwyl i'r cwsmer neu'r claf ddatgan ei iaith ddewisol ei hun hyd yn oed.⁶⁵

Mae pobl drwy eu haelioni yn rhoi arian o'u gwirfodd i gyfrannu at sefydliad yn y trydydd sector, sy'n wahanol i bob sector arall, ac o ganlyniad mae gan y Cymry, a Phrydeinwyr hefyd mewn gwirionedd, y meddylfryd bod elusennau yn ddibynnol ar ewyllys da ac nad oes disgwyl iddynt, felly, ddarparu gwasanaethau dwyieithog na chwaith unrhyw fath o wasanaeth ychwanegol i'r hyn sy'n ofynnol.⁶⁶ Er hyn, delwedd draddodiadol yw hon; mewn gwirionedd mae gan bawb yr hawl i gwyno a disgwyl gwasanaethau dwyieithog ymhob man.⁶⁷ 'Nid yw defnyddwyr yn gweld eu defnydd hwy o'r Gymraeg o fewn cyd-destun

⁶⁵ Iaith, 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care', t. 5.

⁶⁶ Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 13.

⁶⁷ Ibid, t. 13.

hawliau ac, yn hytrach, yn ei weld fel braint.⁶⁸ Mae perffaith hawl gan unigolyn sydd yn credu bod darpariaeth Gymraeg ddiffygiol gan unrhyw sefydliad gwyno i'r elusen ei hun, neu i Gomisiynydd y Gymraeg, boed y sefydliad hwnnw yn y sector cyhoeddus, yn y sector preifat neu yn y trydydd sector. O ganlyniad i hynny fe fydd gan y Comisiynydd ddyletswydd i ymateb i'r gŵyn.

Gan nad yw'n hawl statudol i dderbyn gwasanaeth dwyieithog o fewn sefydliadau yn y trydydd sector, nid oes dewis gan y rheiny sydd am dderbyn gwasanaeth trwy'r Gymraeg ond mynnu'r gwasanaeth, a gall hyn greu nifer o anawsterau i'r cwsmer, fel y disgrifir yn 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd'

'Nid yw'r huotlaf na'r mwyaf hyderus o ddefnyddwyr yn debyg o fynnu gwasanaeth Cymraeg os byddant yn pryderu y cânt eu gweld yn gwsmeriaid trafferthus, neu y bydd rhaid iddynt dindroi am amser maith yn aros amdano, neu y cânt waeth gwasanaeth o'i gael yn Gymraeg.'⁶⁹

Ac wrth gwrs, gwelir bod hynny hyd yn oed yn fwy perthnasol i'r rheiny sy'n derbyn gwasanaeth ym maes iechyd a gofal cymdeithasol gan y gallent fod yn ddihyder gan eu bod ar eu mwyaf bregus. O ganlyniad, maent yn llai tebygol o boeni sefydliadau am wasanaethau ychwanegol

⁶⁸ Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 13.

⁶⁹ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 11.

i'r hyn maent yn ei gynnig yn barod. Nid o ddewis y maent yn cysylltu â'r elusennau yma, ond o reidrwydd.

Nid yw pawb bob amser yn disgwyl derbyn gwasanaeth dwyieithog. Mae nifer yn orgyfarwydd â'r norm o dderbyn gwasanaeth uniaith Saesneg, yn enwedig mewn siroedd llai Cymraeg o Gymru. Ceir rhai rhannau o'r wlad lle nad yw pobl yn gweld siarad Cymraeg fel opsiwn gan ei fod fel arfer yn achosi dryswch, ac felly gwelir hi'n haws dechrau'r sgwrs yn y Saesneg.⁷⁰

Ceir rhai sefydliadau yn y trydydd sector lle mae hi'n ofynnol iddynt ddilyn polisi dwyieithog: os yw'r sefydliad yn y trydydd sector ac yn darparu gwasanaethau i'r cyhoedd ac [yn] derbyn cyfanswm o £400,000 neu fwy o arian cyhoeddus mewn blwyddyn ariannol; pan fo'r person hwnnw wedi cael arian cyhoeddus hefyd mewn blwyddyn ariannol flaenorol; neu pan fo'r penderfyniad wedi ei wneud y bydd yn cael arian cyhoeddus mewn blwyddyn ariannol ddilynol.⁷¹

Mae'n rhaid iddynt ddilyn canllawiau penodol fel y cânt eu rhestru ym 'Mesur y Gymraeg'. Mae hyn wedyn, yn amlwg, yn sefyllfa gwbl wahanol gan fod ganddynt ddyletswydd a rheidrwydd i gynnig gwasanaeth Cymraeg i'r defnyddiwr, os ydynt yn dymuno hynny. Yn y ddogfen, ymhelaethir ar sut y mae modd i Weinidogion Cymru ychwanegu at

⁷⁰ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 16.

⁷¹ Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, t. 96.

restr y sefydliadau yn Atodlen 6 o Fesur y Gymraeg, fel ei bod hi'n orfodol iddynt hwythau hefyd gynnig gwasanaeth dwyieithog. Mae hyn, fodd bynnag, yn rhywbeth gweddol gymhleth a fyddai'n codi nifer o gwestiynau cyfreithiol ac ymarferol sy'n cael eu hegluro'n llawn yn y Mesur.⁷²

Cyflwynodd rhai mudiadau yn y trydydd sector Gynlluniau Iaith i Fwrdd yr Iaith Gymraeg cyn dyfodiad Mesur y Gymraeg.⁷³ Rhestir rhai o'r sefydliadau a oedd yn darparu hyn yn y ddogfen:

Gofal Cancr Marie Curie, Cymorth i Fenywod yng Nghymru,
Barnardos, Cymdeithas Diabetes Prydain a Gwasanaethau
Gwirfoddol Ynys Môn NSF Cymru, RNIB, RNID a Tenovus.⁷⁴

Ond y peth pwysicaf a nodir oedd bod Bwrdd yr Iaith Gymraeg a Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru wedi datblygu partneriaeth, ac oherwydd y bartneriaeth honno crëwyd a chyhoeddwyd amryw o ddogfennau yn sôn am yr iaith Gymraeg a'r sector gwirfoddol.⁷⁵ Pe na bai'r bartneriaeth honno wedi ei ffurfio fe fyddai wedi bod yn golled fawr i faes ymchwil y Gymraeg a'r sector gwirfoddol gan mai dyma'r brif ffynhonnell o ddogfennau sy'n ymdrin â'r pwnc penodol hwn.

⁷² Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, t. 20.

⁷³ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 67.

⁷⁴ Ibid, t. 67.

⁷⁵ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 67.

Mae'n amlwg bod blaenoriaethu wedi digwydd o ran defnydd o'r Gymraeg wrth edrych ar draws yr holl sectorau dros y blynyddoedd. Gwelwn hyn yn 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru'. Er bod adran fechan ar y trydydd sector ynddi, datgenir ar ddechrau'r adran nad oes yna ymchwil digonol wedi ei wneud i'r sector hwnnw.

Mae gwasanaethau'r sector cyhoeddus a'r trydydd sector yn gorgyffwrdd yn bur aml, gan fod gofyn i'r ddau sector gydweithio wrth ddarparu gofal iechyd i'r cyhoedd, ac mae'r angen am gymorth yn weddol debyg yn y ddau sector fel yr ysgrifennwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol.' Nodir bod gwasanaethau cymdeithasol yn cydweithio fwyfwy â sefydliadau cyhoeddus megis yr heddlu a'r canolfannau gofal iechyd, ond mae hefyd yn nodi eu bod yn cydweithio fwyfwy â sefydliadau'r trydydd sector. Mae hi'n sefyllfa bryderus felly pan glywir bod nifer y plant sy'n derbyn cymorth, sydd wedi'u cofrestru ag awdurdodau yng Nghymru gan fod ganddynt anableddau dysgu, ynghyd â'r rheiny sydd ar y gofrestr amddiffyn plant yn cynyddu.⁷⁶ Wrth ddysgu hyn gwyddys bod y pwysau sydd ar y sectorau hyn, ac yn bennaf ar y trydydd sector, hefyd yn cynyddu'n gyflym.

⁷⁶ Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol', t. 4.

1.4 Cymorth i sefydliadau'r trydydd sector

Mae yna rywffaint o gymorth ar gael, serch hynny, i sefydliadau trydydd sector a dyma'r hyn a gaiff ei drafod yn y paragraffau nesaf. O edrych ar y mathau o argymhellion a chymorth sydd ar gael i'r rheiny sydd am ddarparu gwasanaethau dwyieithog yn y trydydd sector, ceir enghraifft arall o'r gorgyffwrdd rhwng y sectorau, ond y tro hwn rhwng y trydydd sector a'r sector preifat. Y tro hwn maent yn cael eu trafod o fewn yr un cyd-destun lle, mewn gwirionedd, y dylent gael eu trafod yn hollol annibynnol. Ceir gwefan annibynnol ar brif wefan Comisiynydd yr Iaith ar gyfer sefydliadau'r trydydd sector sy'n cynnig cymorth i fusnesau.⁷⁷ Mae'r ffaith bod yna wefan arbennig i wasanaethu'r trydydd sector yn beth hynod galonogol gan ei bod yn dangos bod y Comisiynydd wedi cydnabod pwysigrwydd deunydd dwyieithog yn y trydydd sector. Serch hynny, o edrych yn fanylach arni, ceir cyfeiriadau at fusnesau yn y sector preifat, sy'n ddigon i ddrysu unrhyw un sy'n chwilio am gymorth. Ceir clipiau fideo ar y wefan er mwyn dangos sut mae darpariaeth gwasanaethau dwyieithog wedi cynorthwyo sefydliadau. Pwrpas hyn yw annog sefydliadau eraill i gynnig gwasanaeth tebyg. Gellid dadlau bod y ffaith fod fideo gan reolwr 'Gwesty Cymru' a 'Gwin Dylanwad Wine',⁷⁸ - busnesau yn y sector preifat - yn ymddangos ar y wefan ochr yn ochr ag elusen 'Ambiwlans Awyr Cymru' yn cyfleu negeseuon cwbl gymysglyd i'r cwsmeriaid ac i gynulleidfa darged y

⁷⁷ Comisiynydd y Gymraeg,
<http://www.comisiynyddygydraeg.cymru/hybu/cy/hafan/Pages/hafan.aspx>,
Cyrchwyd ar 15/11/16.

⁷⁸ Comisiynydd y Gymraeg,
<http://www.comisiynyddygydraeg.cymru/hybu/cy/hafan/Pages/manteision.aspx>,
Cyrchwyd ar 15/11/16.

wefan. Byddai gweld fideo gan berchennog busnes yn y sector preifat yn llai tebygol o ddarbwylllo unrhyw un o'r trydydd sector i ddarparu gwasanaeth dwyieithog na phetai'r holl glipiau fideo yn cynnwys sefydliadau o'r trydydd sector.

Darpariaeth hanfodol sydd ar y wefan hon yw'r holiaduron. Caiff elusennau o wahanol feintiau eu hateb er mwyn derbyn adborth sy'n nodi canllawiau am sut i wella eu darpariaeth ddwyieithog.⁷⁹ Trwy hyn, nid yn unig ceir cydnabyddiaeth gan y Comisiynydd fod angen help ar elusennau, ond mae hi hefyd yn cydnabod bod yr help hwnnw yn amrywio yn ôl maint yr elusen. Er bod yr un cwestiynau ym mhob un o'r holiaduron, mae'n dangos bod rhaid mynd ati mewn ffyrdd gwahanol i ymateb iddynt. Yn yr holiaduron ceir saith adran wahanol o dan y teitlau:

- Cyfathrebu allanol;
- Delwedd gorfforaethol a brandio;
- Cyhoeddiadau a chyhoeddusrwydd;
- Gwefan a chyfryngau cymdeithasol;
- Cyfarfodydd a digwyddiadau cyhoeddus;
- Gwasanaethau, mentrau ac ymgyrchoedd newydd;
- Staff a gwirfoddolwyr.

⁷⁹ Comisiynydd y Gymraeg, <http://www.comisiynyddygydraeg.cymru/hybu/cy/hafan/Pages/manteision.aspx>, Cyrchwyd ar 15/11/16.

Wedi cysylltu â swyddfa Comisiynydd yr Iaith yng Nghaerdydd⁸⁰ darganfuwyd ychydig o wybodaeth bellach am yr holiaduron a chafwyd eglurhad o ba fath o gymorth y mae'r sefydliadau yn ei dderbyn gan swyddfa'r Comisiynydd. Nodwyd bod hyd at 350 o wahanol sefydliadau wedi llenwi'r holiadur sydd ar is-wefan hybu Comisiynydd yr Iaith a hynny ers lansio'r holiadur ym mis Ebrill 2015. Pwrpas yr holiaduron yw cynorthwyo'r sefydliadau i wella eu darpariaeth o'r Gymraeg ac er mwyn sicrhau eu bod yn gorffen â phecyn cynhwysfawr sy'n cynnwys eu polisi iaith a elwir yn 'Cynllun Hybu'. Ceir yr un holiadur i elusennau o bob maint gan fod tebygrwydd rhwng elusennau beth bynnag fo'u maint.

Un peth sy'n bwysig i Gomisiynydd yr Iaith ac sy'n greiddiol i'r cynllun yw fod yr elusennau yn cymryd perchnogaeth o'r holl broses a taw eu prosiect nhw yw'r 'Cynllun Hybu' yn hytrach na bod swyddfa Comisiynydd yr Iaith yn dweud wrthynt beth i'w wneud, maent yno fel cefnogaeth ac i'w harwain ar y trywydd cywir. Maent yn gredinol y dylai ymrwymiad yr elusennau i'r Gymraeg fod yn rhywbeth hir dymor, maent am sicrhau bod yr iaith yn cael ei phrif ffrydio drwyddi draw. Mae'r gefnogaeth honno yn parhau wedi creu'r 'Cynllun Hybu' gan ei bod hi'n arferiad i'r elusennau ail-lenwi'r holiaduron flwyddyn yn ddiweddarach er mwyn gweld sut fath o ddatblygiad sydd wedi bod yn yr elusen a'u darpariaeth o'r Gymraeg.

⁸⁰ Yn dilyn ymweliad â swyddfa Comisiynydd y Gymraeg yng Nghaerdydd, Chwefror 2017.

Ceir hefyd, ar wefan y Comisiynydd Iaith, wahanol ddogfennau megis 'Canllaw Dylunio Dwyieithog' sy'n dysgu'r defnyddiwr y ffordd orau i ddylunio deunydd dwyieithog.⁸¹ Mae'r wefan hefyd yn cynnwys dogfennau eraill sy'n helpu sefydliadau i recriwtio ac felly i ystyried y Gymraeg ymhellach o ddydd i ddydd yn eu sefydliadau.⁸² Serch hynny, nid yw'r dogfennau hyn wedi eu teilwra yn benodol ar gyfer elusennau, oherwydd maent yn addas ar gyfer sefydliadau ym mhob un o'r sectorau, a byddai wedi bod yn ddefnyddiol petai yna wybodaeth arbennig i'r rheiny yn y trydydd sector.

Yn ôl 'Cwynion i Gomisiynydd y Gymraeg',⁸³ nid oes gan y Comisiynydd rym cyfreithiol dros unrhyw sefydliad yn y trydydd sector. Serch hynny, mae gan bob person yr hawl i anfon cwyn ati os ydyn nhw'n derbyn gwasanaeth diffygiol. Byddai hyn felly yn gorfodi'r Comisiynydd i gydweithio â'r sefydliad er mwyn ceisio datrys y broblem. Ond y grym mwyaf sydd gan y Comisiynydd yw 'annog' y mudiadau a'r elusennau yma i ddefnyddio'r iaith a dangos goblygiadau a manteision gweithio yn ddwyieithog.⁸⁴ Nid oes ganddi hi nac unrhyw un arall yr hawl i orfodi unrhyw sefydliad yn y trydydd sector i gynnig gwasanaeth dwyieithog. Yn ogystal, ceir yr argraff mai'r cyhoedd sydd yn gorfod gwneud y cam

⁸¹ Comisiynydd y Gymraeg, 'Canllawiau Dylunio Dwyieithog Comisiynydd y Gymraeg'.

⁸² Comisiynydd y Gymraeg,

<http://www.comisiynyddygydraeg.cymru/hybu/cy/canllawiau/Pages/canllawiau.aspx>, Cyrchwyd ar 29/12/15.

⁸³ Comisiynydd y Gymraeg, 'Cwynion i Gomisiynydd y Gymraeg', t. 10.

⁸⁴ Comisiynydd y Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 12.

cyntaf yn y broses o weld gwelliant o ran darpariaeth Gymraeg yr elusen. Nid oes yna system lle mae'r Comisiynydd yn mynd ati i gymryd y cam cyntaf. Os oes rhywun yn gweld bod y ddarpariaeth o fewn unrhyw sector mewn gwirionedd yn ddiffygiol, ond yn arbennig yn y trydydd sector, yna mae'n rhaid iddyn nhw fynd at y Comisiynydd bob tro gan egluro pa fath o ddiffygion y maent wedi dod ar eu traws. Nid oes system mewn lle, lle maen nhw yn mynd ati i asesu defnydd elusennau o'r iaith Gymraeg.

Gwelwn fod y Comisiynydd wedi nodi ei bod am roi blaenoriaeth strategol i rai sefydliadau⁸⁵ a chan fod y sector yn un mor eang ac amrywiol, mae hyn yn hollol angenrheidiol. Ymhlith y rhestr mae'n nodi'r rheiny sydd o fewn meysydd iechyd a gofal cymdeithasol, yn ogystal â'r rhai sy'n gweithio gyda phlant a'r henoed fel rhai a fydd yn cael blaenoriaeth. Nid yn y ddogfen hon yn unig y cawn y datganiad hwn. Ceir enghraifft o hyn yn 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', lle blaenoriaethir:

- Pobl â phroblemau iechyd meddyliol;
- Pobl ag anabledd dysgu ac anghenion arbennig eraill;
- Pobl hŷn;
- Plant ifanc.⁸⁶

⁸⁵ Comisiynydd y Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 9.

⁸⁶ Andrew Misell, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', t. 5, manylu ymhellach ar dudalen 23.

Cafwyd tystiolaeth o swyddfa Comisiynydd yr Iaith yn blaenoriaethu yn dilyn sgwrs ag aelod o staff swyddfa'r Comisiynydd. Nodwyd gan fod cymaint o elusennau wedi eu lleoli yng Nghymru y byddai'n anymarferol medru cysylltu â phob elusen, ac felly mae'n rhaid i swyddfa'r Comisiynydd flaenoriaethu. Maent yn rhoi blaenoriaeth i gydweithio â'r elusennau mawr dylanwadol hynny yr ydym yn gyfarwydd â'u gweld ar y stryd fawr gan fod llawer o bobl Cymru yn ymweld â'r elusennau hynny. Er, nid yw hynny yn golygu nad ydynt yn cynnig cefnogaeth i elusennau eraill o gwbl, ac y mae croeso i bob math o elusen neu gorff gwirfoddol gysylltu â nhw am gymorth pellach.

Ceir enghreifftiau clir o wahanol fathau o gymorth sydd ar gael i sefydliadau'r trydydd sector uchod a'r gwahanol sefydliadau sy'n darparu'r cymorth hwn. Serch hynny, nid yw hi'n glir o gwbl a yw'r cymorth yn ddigonol er mwyn darparu gwasanaeth dwyieithog cyflawn i ddefnyddwyr y sefydliadau. Mae hi'n glir o'r wybodaeth uchod hefyd fod yna sefydliadau o wahanol feintiau o fewn y sector a bod yr anghenion yn medru gwahaniaethu yn ddibynnol ar faint yr elusen. Byddai'n ddiddorol darganfod a yw pobl yn anhapus â'r ddarpariaeth sydd ar gael ai peidio ac o'r farn bod angen defnyddio mwy o'r Gymraeg o fewn sefydliadau'r trydydd sector ai peidio. Nid yw hi'n glir a yw'r rhan helaeth o sefydliadau'r trydydd sector yn ymwybodol o'r cymorth sydd ar gael, ac felly yn gwneud defnydd ohono, felly mae'n bosib bod marchnata'r cymorth ieithyddol i sefydliadau trydydd sector yn elfen

bwysig. Petai'r uchod yn wir yna byddai'n ddifyr darganfod pam. Dyna rai o'r cwestiynau a gaiff eu gofyn a gobeithio eu hateb yn adrannau nesaf yr ymchwil.

2. Methodoleg

2.1 Gwaith ymchwil yn y maes

Yn gyntaf, edrychwyd ar y gwaith ymchwil sydd wedi ei wneud yn barod ar y trydydd sector. Gwelwyd mai prin oedd y gwaith sydd wedi'i wneud ar wasanaethau Cymraeg yn y trydydd sector. Un o'r astudiaethau prin oedd traethawd doethuriaeth gan Gynog Prys o Brifysgol Bangor ar y ddarpariaeth o'r Gymraeg yn y trydydd sector ym maes ieuchyd a gofal. Ysgrifennwyd y gwaith hwnnw yn 2011 ac er ei fod yn crybwyll bod Mesur y Gymraeg ar fin dod i rym, Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 oedd yn gyfredol adeg ysgrifennu'r traethawd.⁸⁷ Gan fod y maes hwn yn ehangu ac yn datblygu yn gyflym iawn, gwelwyd bod angen ychwanegu at y gwaith sydd wedi ei wneud yn barod, yn enwedig wedi i Fesur y Gymraeg 2011 ddod i rym ac felly penodiad Comisiynydd y Gymraeg. Gan fod deddfau newydd yn cael eu cyflwyno yn aml, a llawer ohonynt yn effeithio ar yr iaith Gymraeg, mae'n faes y bydd angen ychwanegu ato yn aml. Mae hi'n bur debygol yn sgil ymadawiad Prydain â'r Undeb Ewropeaidd y bydd sefyllfa'r Gymraeg yn newid, a chan fod y Llywodraeth wedi cyhoeddi eu targed o filiwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, bydd hynny'n arwain yn anochel at newid i'r defnydd o'r Gymraeg ar draws pob un o'r sectorau. Mae hi'n anorfod y bydd galw am fwy o waith ymchwil o'r math ymhen rhai blynyddoedd.

⁸⁷ Cynog Prys, 'Defnydd o'r Gymraeg yn y Trydydd Sector yng Ngwynedd a Sir Gaerfyrddin', (PhD Prifysgol Bangor, 2011)

Darganfuwyd dogfennau a gyhoeddwyd gan swyddfa Comisiynydd y Gymraeg sy'n berthnasol i'r gwaith ymchwil hwn, ac fe ddyfynnwyd darnau o'r dogfennau ym mhennod gyntaf y gwaith, ond nid oedd y gweithiau hyn yn crybwyll y trydydd sector, dim ond sôn am y maes iechyd a gofal yn gyffredinol ac felly'r sector cyhoeddus. Daethpwyd o hyd i ddogfennau perthnasol hefyd a gomisiynwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Cymru.⁸⁸ Er bod yna rai rhannau yn crybwyll y trydydd sector yn y dogfennau yma, a'u bod yn codi cwestiynau pwysig am y sector, dogfennau am y sector cyhoeddus ydynt ar y cyfan.

Cydnabuwyd y buasai'r gweithiau uchod sy'n crybwyll y sector cyhoeddus yn medru cynorthwyo â'r gwaith ymchwil ac yn help i sefydlu cefndir yr ymchwil. Amlyga hyn y ffaith felly fod yna ryw faint o waith ymchwil wedi ei wneud sy'n trafod dwyieithrwydd ym maes iechyd a gofal yn gyffredinol, ond prin yw'r gwaith yn trafod y maes hwn yn y trydydd sector.

Edrychwyd ar '20 Year Strategy for the Irish Language 2010 – 2030' a gwelwyd bod y Gymraeg mewn lle cryfach na'r Wyddeleg. Er taw pwrpas y ddogfen yw sicrhau ffyniant a parhad y Wyddeleg ledled Gweriniaeth Iwerddon, crybwyllir y Gaeltacht yn aml yn y ddogfen, sef y cymunedau hynny lle mae'r Wyddeleg ar ei chryfaf, a chawn yr argraff wrth ddarllen y ddogfen fod blaenoriaeth yn cael ei rhoi i gryfhau'r Wyddeleg o fewn y cymunedau hynny yn hytrach na chanolbwyntio ar y wlad yn ei chyfanrwydd, fel a geir ym Mesur y Gymraeg (2011). Yn y ddogfen honno, does dim llawer o sôn am y trydydd sector neu'r sector

⁸⁸ Caiff y rhain eu trafod mewn manylder yn adran gyntaf y traethawd.

gwirfoddol na chwaith y sector preifat. Yr unig gyfeiriad tuag ato yw “Objective 13: The Government recognises the vital role of the Irish language voluntary sector and will continue to support it.”⁸⁹ Felly yr unig gymorth a roir i'r trydydd sector yn ieithyddol yw sicrhau parhad y mudiadau ieithyddol.

Astudiwyd hefyd Ddeddf Anabledd 1995. Cyn pasio'r ddeddf honno nid oedd yn rhaid i adeiladau gael eu haddasu er mwyn sicrhau mynediad i'r anabl, ac nid oedd yn anghyfreithlon ychwaith i gyflogwr wahaniaethu yn erbyn yr anabl. Wrth gwrs, roedd nifer o adeiladau wedi eu haddasu i ddarparu ar gyfer yr anabl, ac roedd yna gyflogwyr nad oeddent yn gwahaniaethu yn erbyn yr anabl, ond trwy sicrhau deddf o'r fath, roedd yn rhoi rheidrwydd arnynt ac yn sicrhau bod y ddarpariaeth yn gyson drwy wledydd Prydain.

2.2 Yr holiaduron

Holiaduron staff	Holiaduron rhieni
British Heart Foundation	British Heart Foundation
Canolfan Bobath	Kids Cancer Charity
Diabetes UK	Diabetes UK (x4)
Downs Syndrome Association	Downs Syndrome Association

⁸⁹ Llywodraeth Iwerddon ‘20 Year Strategy for the Irish Language 2010 – 2030’ t. 4.

Epilepsy Action UK	National Eczema Society
Homestart	Latch
Kidney Wales Foundation	Macmillan
Kids Cancer Charity	Mencap
Mind UK	Mind UK
MS Society	Muscular Dystrophy UK
RNIB	Tŷ Hafan
Tŷ Hafan (x3)	

Penderfynwyd defnyddio ymchwil meintiol ac ansoddol ar gyfer y gwaith hwn gan y buasai hynny yn sicrhau atebion mwy cynhwysfawr i'r cwestiynau a ofynnwyd yn y gwaith ymchwil. Dechreuwyd drwy lunio holiaduron er mwyn casglu data a gwybodaeth gan staff sefydliadau'r trydydd sector a rhieni defnyddwyr y sefydliadau. Penderfynwyd llunio holiaduron gan eu bod yn ffordd hwylus o gysylltu â'r gynulleidfa briodol. Roedd hi hefyd yn ffordd gyfleus i'r ymatebwyr gan nad yw llenwi holiadur fel arfer yn cymryd llawer o amser, ac mae modd iddynt ei wneud yn eu hamser eu hunain. Roedd hi'n bwysig yn yr achos hwn felly nad oedd yr holiadur yn un rhy hir, fel sy'n cael ei nodi yn *Methods in Human Geography* 'if it is not short, simple and easy to complete the

respondent is likely to bin it.⁹⁰ Wedi ysgrifennu amrywiaeth o wahanol gwestiynau penderfynwyd ar un holiadur yn cynnwys 12 cwestiwn ar gyfer staff yr elusennau ac un arall yn cynnwys 14 cwestiwn i rieni y rheiny sy'n defnyddio gwasanaethau'r sefydliadau.

Roedd hi'n bwysig cael tystiolaeth o safbwynt yr elusennau a'r defnyddwyr er mwyn cael darlun cyflawn. Gwnaeth fy nghyfarwyddwr a mi ymgynghori ag adran moeseg ymchwil Prifysgol Aberystwyth er mwyn trafod a oedd y prosiect yn cyd-fynd â'r canllawiau moeseg ymchwil ai peidio. Penderfynwyd, o ganlyniad, anfon yr holiaduron at rieni'r defnyddwyr. Gan fod llawer o ddefnyddwyr o dan 18 mlwydd oed, ac yn bobl y gellid eu hystyried yn bobl fregus gan y mathau o elusennau yr oeddwn yn cysylltu â nhw, byddai'n annerbyniol danfon holiaduron atynt yn uniongyrchol. Wrth sicrhau bod y rhieni neu warcheidwaid yn llenwi'r holiaduron, cawn ddarlun clir o'r gofal a'r cymorth sy'n cael eu darparu, a hynny mewn ffordd foesol. Trwy wneud hyn, nid oedd angen cyflwyno cais manwl i banel moeseg ymchwil Prifysgol Aberystwyth.

Penderfynwyd defnyddio cwestiynau a fyddai naill ai'n derbyn ateb 'Ie' neu 'Na' neu 'Ydw' neu 'Nac ydw' gan mwyaf gan y buasai hynny yn apelio'n fwy at yr ymatebwyr ac yn annog mwy o bobl i ymateb i'r holiadur. Wedi ysgrifennu'r drafft cyntaf gwelwyd nad oedd y

⁹⁰ Robin Flowerdew & David Martin (goln.), *Methods in Human Geography: A guide for students doing a research project (Second edition)*, t. 102.

cwestiynau'n ddigon cynhwysfawr, ac roedd angen ymhelaethu ar ambell gwestiwn er mwyn casglu darlun clir o'r sefyllfa. Ychwanegwyd is-gwestiynau at ambell un fel bod modd i'r ymatebwyr ehangu ar yr ateb a roddwyd. Yn aml, dim ond is-gwestiwn syml a luniwyd e.e. b) Pam? Drwy roi cwestiwn eang o'r fath byddai'r ymatebion yn fwy tebygol o fod yn amrywiol ac ni fyddai cyfyngiad i'r ymatebion.

Ystyriwyd cynnwys ychydig o fanylion personol yr ymatebwyr e.e. rhyw ac oedran, yn yr holiadur, ond daethpwyd i'r casgliad na fyddai hyn yn addas ar gyfer y math hwn o holiadur. Penderfynwyd ar hyn wedi astudio ac ystyried moeseg ymchwil y gwaith a gan nad oedd y manylion uchod â dim i'w wneud â gofynion a darpariaeth ieithyddol yr elusen nid oedd yn briodol eu cynnwys. Penderfynwyd na fyddai llawer o wahaniaeth pendant rhwng ymatebion gwahanol grwpiau o bobl a phe bai yna wahaniaethau yna ni fyddai'n ychwanegu na rhoi gogwydd newydd i'r gwaith. Gofynnwyd cwestiynau a oedd yn ymwneud â'r elusennau yn unig. Wedi ystyried prif gwestiynau'r gwaith ymchwil hwn, aethpwyd ati i lunio holiadur a fyddai'n annog ymatebion priodol a chynhwysfawr i'r gwaith ymchwil a hynny yn y ffordd symlaf posibl.

Yn y drafft cyntaf roedd cwestiwn 2 wedi ei osod ar ffurf pedwar cwestiwn unigol e.e. 'Ydy eich gwefan yn ddwyieithog?' 'Ydy eich cyfrifon cymdeithasol yn ddwyieithog?' a.y.b. Wedi gweld yr holl gwestiynau ar bapur penderfynwyd crynhoi'r cwestiynau i'r arddull sydd yn yr holiadur erbyn hyn sef gosod 'Ydy'r canlynol yn ddwyieithog

gennyh:’ ar ddechrau’r cwestiwn ac yna rhestru’r gwahanol gategoriâu. Golyga hyn fod yr un pethau yn cael eu gofyn, ond eu bod wedi eu gosod mewn ffordd fwy deniadol i’r llygad, ac yn edrych fel petai llai o gwestiynau i’r ymatebwyr eu hateb. Mae hyn yn rhywbeth seicolegol er mwyn sicrhau y niferoedd mwyaf i ymateb i’r holiadur, ond hefyd, drwy wneud hyn, roedd modd ychwanegu’r opsiwn ‘Arall’ at y rhestr rhag ofn bod yr elusen yn cynnig deunydd dwyieithog mewn modd nad oeddwn wedi ei ystyried. Profodd hyn yn beth positif gan fod ambell elusen wedi ychwanegu rhai deunyddiau dwyieithog eraill a oedd ganddynt, nad oeddwn wedi eu hystyried e.e. Llawlyfr a Chyllidebau.

Er nad oedd hi’n amlwg bod yr holiadur wedi ei rannu yn ddwy adran, roeddwn o fwriad wedi gosod cwestiynau ffeithiol, e.e. faint o ddarpariaeth ddwyieithog yr oeddent yn ei chynnig, yn gyntaf tra bod ail hanner y cwestiynau yn gofyn cwestiynau mwy personol, h.y. eu barn am ddarpariaeth ddwyieithog a.y.b. Roedd hyn yn gwneud y gwaith yn fwy clir i’r ymatebwyr. Darllenais rai llyfrau⁹¹ a oedd yn medru cynorthwyo yn y broses o ysgrifennu holiaduron a chynorthwyo wrth ddewis pa fath o gwestiynau a oedd yn addas i’w cynnwys yn yr holiaduron.

⁹¹ Robin Flowerdew and David Martin, *Methods in Human Geography: A guide for students doing a research project (Second Edition)*, a Rob Kitchin & Nicholas J. Tate, *Conducting Research in Human Geography: theory, methodology & practice*.

Ystyriwyd yr un math o gwestiynau i holiadur y rhieni a daethpwyd ar draws yr un math o wendidau yn y drafft cyntaf. Defnyddiwyd is-gwestiynau yma a sicrhawyd bod yr is-gwestiynau hynny yn rhai cyffredinol. Ond darganfuwyd rhai problemau gwahanol hefyd wrth ailddarllen rhai cwestiynau'r holiadur hwn. Nid oeddwn o'r farn bod digon o opsiynau yng nghwestiwn 3. 'Pa mor bwysig yw hi i chi bod y Gymraeg yn cael yr un faint o sylw â'r Saesneg?' Felly ychwanegwyd tri opsiwn arall at y cwestiwn yn lle cael dau ddewis yn unig. Roedd rhaid cofio taw defnyddwyr neu 'gwsmeriaid' yr elusennau a fyddai'n ateb yr holiadur hwn, mae'r gynulleidfa darged felly yn wahanol i gynulleidfa'r holiadur staff. Nid yw defnyddwyr yn aml yn edrych am ddarpariaeth Gymraeg, dim ond sylwi arno wrth basio. Tra bod staff yn medru mynd i chwilio am yr wybodaeth angenrheidiol i ateb yr holiadur drwy ofyn i aelodau eraill o staff ac ati, gall hynny fod yn fwy anodd i'r defnyddwyr. O ganlyniad, teimlwn yr angen i ychwanegu'r opsiynau 'Ddim yn gwybod' a 'Heb sylwi' at gwestiynau 4 a 5.

Wedi sicrhau bod y cwestiynau i gyd yn gywir, roedd yn rhaid mynd ati i gyfieithu'r holiadur i'r Saesneg, gan ei bod hi'n bwysig derbyn ymatebion gan y rheiny nad ydynt yn siarad Cymraeg yn ogystal â'r rhai sy'n siarad Cymraeg. Teimlwn ei bod hi'n bwysig cael safbwynt y di-Gymraeg i'r ddarpariaeth ddwyieithog gan elusennau oherwydd mae'n bosibl y byddai eu hymatebion yn wahanol i'r rheiny sy'n medru siarad Cymraeg ac mae'n bwysig cael y darlun cyflawn. Er nad ydynt yn medru'r Gymraeg maent yn dal yn ymwybodol o'r ddarpariaeth

Gymraeg mewn elusennau. O ran yr holiaduron staff, roedd hi'n hanfodol eu bod yn ddwyieithog gan fod llawer o staff y deuthum ar eu traws yn uniaith Saesneg, a'r rheiny yn aml a oedd yn mynd ati i lenwi'r holiadur.

Un o'r camau olaf cyn dosbarthu'r holiaduron oedd anfon yr holiaduron at ddau berson nad oedd yn gysylltiedig â'r gwaith er mwyn cadarnhau bod yr holl gwestiynau yn gwneud synnwyr. Danfonais y gwaith at ddau aelod o'r teulu a ddarllenodd y cwestiynau. O ganlyniad, gwelwyd ychydig o anghysondeb rhwng y Gymraeg a'r Saesneg ac fe newidiwyd hynny. Newidiwyd hefyd eiriad ambell gwestiwn er mwyn sicrhau bod ystyr pob cwestiwn yn hollol glir. Er enghraifft, newidiwyd cwestiwn 12 yr holiadur staff o 'Ydych chi'n meddwl bod darparu gwasanaeth dwyieithog yn fantais?' i 'Ydych chi'n meddwl bod darparu gwasanaeth dwyieithog o fudd i'ch cleifion a/neu cwsmeriaid?' er mwyn sicrhau bod yr ymatebwyr yn deall ystyr y cwestiwn. Ystyriwyd rhoi'r holiadur ar feddalwedd gyfrifiadurol, e.e. SurveyMonkey ond penderfynwyd yn erbyn hynny gan y byddai'n well anfon copi Word o'r holiaduron yn uniongyrchol at yr elusennau fel bod modd iddynt argraffu'r holiaduron a'u llenwi â llaw petai hynny'n haws iddynt, ac fe ddychwelwyd nifer o'r holiaduron, yn enwedig rhai'r defnyddwyr, yn ôl mewn llawysgrifen.

Yn olaf, paratowyd taflen flaen yr holiaduron yn egluro pwrpas yr ymchwil ac yn datgan y byddai pob un o'r holiaduron yn aros yn ddiennw. Sicrhodd hyn fod yr ymatebwyr yn cael chwarae teg ac yn

teimlo yn gwbl gyfforddus i lenwi'r holiaduron. Nodwyd hefyd y byddai modd i'w cyfraniad gael ei dynnu o'r traethawd hyd at bwynt cyhoeddi'r gwaith. Felly, petaent yn penderfynu ar ôl cwblhau'r holiadur nad oeddent bellach yn hapus i gyfrannu, yna byddai modd newid hynny. Lluniwyd y daflen hon i'r ddau holiadur. Roedd hon yn broses angenrheidiol er mwyn cydymffurfio â moeseg ymchwil y gwaith ac er mwyn diogelu data. Wedi cyhoeddi'r traethawd bydd y data yn cael ei gadw am dair blynedd cyn ei ddinistrio.

Cysylltwyd ag amryw o elusennau, er mwyn gweld a oeddent yn barod i lenwi'r holiaduron. Roeddwn yn sicrhau fy mod yn ffonio'r elusennau yn gyntaf er mwyn sicrhau eu cydweithrediad cyn danfon copi o'r holiadur staff atynt. Roeddwn yn ymwybodol bod cyfradd ymatebion holiaduron post/e-bost yn dueddol o fod yn weddol isel tua 30%-40%⁹² felly roeddwn yn sicrhau fy mod yn ffonio'r sefydliadau er mwyn eu hatgoffa i lenwi'r holiaduron. Serch hynny, roedd hi'n well gan rai o'r elusennau lenwi'r holiaduron i mi dros y ffôn gan ei bod am arbed ychydig o amser. Yn yr achosion hynny, danfonwyd copi o'r holiadur atynt wedi'r alwad ffôn fel bod ganddynt gopi o'r cwestiynau a manylion y gwaith ymchwil at y dyfodol. Gofynnwyd y cwestiynau iddynt dros y ffôn a chofnodwyd yr atebion ar gopi gwag o'r holiadur a oedd o'm blaen. Wedi derbyn ymateb gan staff yr elusen, gofynnwyd a fyddai diddordeb ganddynt dderbyn holiadur y rhieni a'i ddosbarthu i'r rheiny

⁹² Robin Flowerdew and David Martin, *Methods in Human Geography: A guide for students doing a research project (Second Edition)*, t. 102.

a fyddai'n hapus i lenwi'r holiadur. Danfonwyd yr holiaduron yn y drefn yma yn hytrach na'r un pryd er mwyn osgoi i'r holiaduron edrych yn swmpus ac er mwyn medru asesu'r ymateb a dderbynnid gan yr elusen.

Penderfynwyd anfon holiaduron y rhieni at staff yr elusennau yn gyntaf gan eu bod yn ymwybodol o bobl a fyddai'n fodlon llenwi'r holiadur, gan ei bod hi'n medru bod yn anodd cael gafael ar ymatebwyr fel arall. Ond wrth wneud hyn darganfuwyd ei bod hi'n anos derbyn ymatebion i holiadur y rhieni, oherwydd bod rhaid eu cyrraedd drwy staff yr elusennau. Er mwyn cynyddu niferoedd yr ymatebwyr cysylltwyd â gwahanol bobl a oedd yn rhedeg grwpiau cefnogaeth i wahanol elusennau er mwyn dosbarthu'r holiaduron. Wedi gwneud hyn, dechreuodd yr ymatebion gynyddu. I gychwyn, cyfyngwyd yr elusennau i rai iechyd a gofal a oedd yn effeithio ar blant yn bennaf ond oherwydd y diffyg ymatebion ac felly'r diffyg tystiolaeth, penderfynwyd cynnwys elusennau iechyd a gofal yn gyffredinol hefyd, e.e. elusen Clefyd y Galon. Wedi hyn, roedd hi'n haws derbyn ymatebion, er bod y niferoedd yn dal yn llai na'r swm delfrydol. Roeddwn wedi gobeithio derbyn ymatebion gan ryw 20 o elusennau gan y byddai hyn yn mwy o swmp i'r gwaith ymchwil. Disgwyliwyd na fyddai nifer yr ymatebion yn uchel oherwydd y cyfyngiad ar faes yr ymchwil, h.y. bod yn rhaid i'r ymatebwyr naill ai fod wedi derbyn gwasanaeth gan elusen ym maes iechyd a gofal neu fod yn aelod o staff sy'n gweithio i elusen o'r fath.

Derbyniwyd tri holiadur gan wahanol aelodau o staff gan Dŷ Hafan, ac er na ddefnyddiwyd ymatebion y tri ar gyfer y cwestiynau ffeithiol, penderfynwyd eu cynnwys ar gyfer ail hanner yr holiadur gan y byddai'n werth gweld barn gwahanol staff o fewn yr un elusen. Caiff hyn ei nodi'n glir yn y dadansoddiad. Ceir rhestr o'r elusennau a ymatebodd i'r holiaduron ar ddechrau'r adran hon.

Ar gyfer yr ail holiadur, ceisiwyd casglu data gan ddefnyddwyr yr un elusennau ond ni fu hynny yn llwyddiannus oherwydd diffyg ymatebwyr, felly cafwyd ymatebion gan ddefnyddwyr yr elusennau canlynol:

Eto, cafwyd mwy nag un ateb gan rai o'r elusennau felly penderfynwyd defnyddio'r holl ymatebion er mwyn gweld barn gwahanol bobl sy'n derbyn gwasanaeth gan yr un elusen.

2.3 Grŵp Ffocws

Er mwyn ychwanegu at ganlyniadau'r holiaduron, penderfynwyd cynnal grŵp ffocws i ofyn rhai cwestiynau i ddefnyddwyr yr elusennau. Drwy wneud hyn roedd modd gofyn cwestiynau pellach gan ddibynnu ar eu hymatebion, ac felly ehangu ar yr hyn a ddarganfuwyd drwy'r holiaduron yn unig. Cysylltwyd ag elusen Epilepsy Action UK a chytunwyd imi fynychu eu grŵp cefnogaeth ym Mhenparcau, Aberystwyth. Bûm mewn cysylltiad ag arweinydd y grŵp cefnogaeth, ac roedd hithau felly yn cysylltu â'r aelodau i'w hysbysu am f'ymweliad.

Penderfynwyd mynychu'r grŵp ffocws yn eu man cyfarfod misol arferol ar draul cwrdd mewn lleoliad niwtral, oherwydd gobeithiwyd y byddai'r cyfranwyr yn teimlo'n fwy cyfforddus i ateb y cwestiynau ac yn fwy agored eu hatebion gan eu bod mewn lleoliad a oedd yn gyfarwydd iddynt. Pwysleisir hyn yn *Methods in Human Geography* 'Talking to people on their own 'territory', i.e. in their own home, can facilitate a more relaxed conversation. It also offers you the possibility to learn more about the person from seeing them in their own environment.'⁹³

Roeddem yn eistedd o gwmpas bwrdd cylch, felly roedd hi'n haws annog trafodaeth na phetaent yn eistedd mewn rhesi gyda fi yn sefyll o'u blaen. Cyn dechrau'r cwestiynu, cyhoeddwyd y byddai'r ymatebion i gyd yn ddienw, a phetaent yn ailfeddwl wedi'r grŵp ffocws, yna byddai modd cael gwared â'u hymatebion hyd at gyhoeddi'r gwaith ymchwil. Gofynnwyd hefyd am ganiatâd i recordio'r cyfarfod ar ddictaffon fel fy mod yn medru canolbwyntio'n llwyr ar y cwestiynu a'u hymatebion yn hytrach na gorfod cofnodi eu hymatebion, hefyd roedd hyn yn sicrhau bod cofnod manylach o'r cyfarfod gennyf.⁹⁴

Gan nad oedd yr un o'r rheiny oedd yn mynychu'r cyfarfod hwn wedi llenwi fy holiadur, penderfynwyd gofyn cwestiynau'r holiadur iddynt, gan ychwanegu cwestiynau er mwyn addasu i'w sefyllfa nhw fel grŵp cefnogaeth. Penderfynwyd hefyd addasu'r cwestiynau yn ddibynnol ar ymatebion y grŵp ffocws. Ceisiwyd danfon yr holiadur at y grŵp o flaen

⁹³ Robin Flowerdew & David Martin, *Methods in Human Geography: A guide for students doing a research project (Second Edition)*, t. 118.

⁹⁴ Ibid, t. 123.

llaw er mwyn eu hateb, ond gwelwyd y buasai hynny yn anymarferol gan fod y nifer sy'n mynychu'r grŵp ffocws yn amrywio o fis i fis. Roedd yma hefyd gyfyngiad amser i'm hymweliad â'r grŵp gan taw hanner awr ar ddechrau'r cyfarfod a oedd gen i'w cyfweld, ond gan taw llond llaw yn unig a oedd yno, roedd hyn yn ddigon o amser i ofyn y cwestiynau priodol. Wedi dychwelyd adref, fe droswyd y sgwrs oddi ar y dictaffon i ddogfen Word er mwyn gwneud y gwaith dadansoddi yn haws.

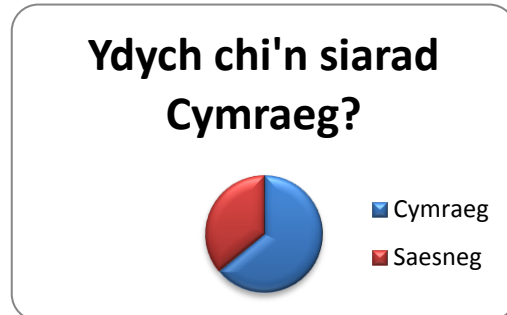
2.4 Astudiaeth Achos

Penderfynwyd cynnal astudiaeth achos er mwyn portreadu sefyllfa ieithyddol un sefydliad elusennol penodol ac ystyried beth oedd y posibiliadau a'r rhwystrau i elusennau eraill ar draws Cymru. Drwy wneud hyn, roedd modd cynnal dadansoddiad manwl o un elusen er mwyn ei chymharu â'r data a gasglwyd drwy'r holiaduron a'r grŵp ffocws. Penderfynwyd ar elusen sy'n darparu llawer o ddeunydd dwyieithog ac sy'n gweithredu'n gwbl ddwyieithog sef Antur Waunfawr, ger Caernarfon, yng ngogledd Cymru. Byddai hyn yn sicrhau bod tystiolaeth gan elusen sy'n darparu deunydd dwyieithog er mwyn medru ei chymharu â'r holl ddata arall a gasglwyd yn ogystal â dadansoddi effeithiolrwydd darpariaeth ddwyieithog yr elusennau hynny. Gan fod gan yr elusen sawl safle ar hyd a lled ardal Caernarfon, roedd hi'n anodd dod i benderfyniad pwy fyddai'r person gorau i'w gyfweld. Penderfynwyd yn y diwedd y buasai'n fwy addas cyfweld â Phrif Weithredwraig y cwmni gan ei bod yn ymwybodol o bopeth sy'n digwydd ar draws pob un o'r safleoedd. Roedd hi hefyd yn addas i'r

cyfarfod gael ei gynnal ar un o safleoedd yr Antur gan y byddai hynny'n fy ngalluogi i weld y sefyllfa drosaf fy hun yn hytrach na chael sgwrs ffôn neu gyfweliad drwy e-bost. Profodd hyn yn beth positif gan imi sylwi ar ambell beth nad oedd y Brif Weithredwraig wedi meddwl ei grybwyll, e.e. rhai posterï uniaith Gymraeg o gwmpas y safle.

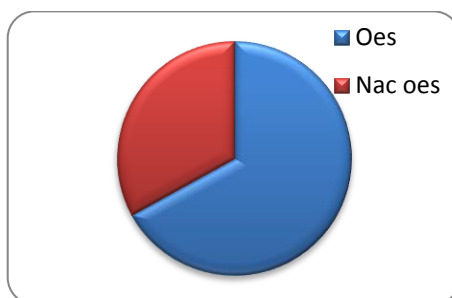
Wedi cysylltu â Phrif Weithredwraig y cwmni a threfnu cyfarfod penderfynwyd ar y cwestiynau priodol. Penderfynwyd dechrau trwy ofyn cwestiynau'r holiadur staff gan y buasai hi'n ddifyr cymharu ymatebion Prif Weithredwraig Antur Waunfawr ag ymatebion elusennau eraill ar hyd a lled Cymru. Yna gofynnwyd cwestiynau a fyddai'n addas i'r sefydliad penodol hwn ac a fyddai'n rhoi dyfnder gwahanol i'r adran hon nad oedd yn y data a gasglwyd, e.e. 'Pa drafferthion yr ydych yn dod ar eu traws?' a.y.b. Gwelwyd yr angen i ofyn rhai cwestiynau ychwanegol wedi clywed ymatebion y Brif Weithredwraig, e.e. 'Petai Antur Waunfawr wedi ei lleoli mewn man arall, a fyddai yr un mor llwyddiannus?' Penderfynwyd ar y cwestiwn uchod gan fod y Brif Weithredwraig wedi crybwyll llawer am ardal Gymraeg Waunfawr yn ei hymatebion, felly byddai'n ddefnyddiol gweld ei barn a fyddai'r Antur yn wahanol petai hi wedi ei lleoli mewn ardal wahanol ai peidio.

3. Holiaduron staff – Dadansoddiad

Casglwyd 14 holiadur gan 12 o wahanol elusennau. Mae pump o'r elusennau â'u pencadlys wedi ei leoli yng Nghymru tra bod yr elusennau eraill â'u pencadlys yn Lloegr ond â swyddfeydd neu gangen yng Nghymru. Atebwyd 50% o'r holiaduron yn Gymraeg a'r 50% arall yn Saesneg. Serch hynny nododd 9 (64%) o'r ymatebwyr eu bod yn medru'r Gymraeg, ond dewisasant lenwi'r holiadur yn y Saesneg. Yn naturiol, gan fod yr holiadur yn ymdrin â'r Gymraeg o fewn elusennau, roedd llawer o'r elusennau wedi gofyn i staff a oedd yn siarad Cymraeg lenwi'r holiadur gan eu bod yn meddwl ei fod yn fwy perthnasol iddyn nhw eu llenwi. Ar gyfer y rhan hon, cymerwyd i ystyriaeth y 12 holiadur gan wahanol elusennau, anwybyddwyd y rhai ychwanegol sydd wedi dod o'r un elusen lle mae'r atebion yn ailadrodd yr un wybodaeth. Serch hynny caiff rhai o'r atebion eu hychwanegu a'u cymryd i ystyriaeth mewn rhai cwestiynau penodol maes o law, ond caiff hynny ei nodi'n glir pan fo'n briodol. Bwriedir trafod pob cwestiwn gan ddadansoddi'r ymatebion yn y rhan nesaf.

‘A oes polisi iaith gan eich elusen?’

Nododd 8 (67%) o'r elusennau fod ganddynt bolisi iaith tra bod y 4 (33%) heb bolisi iaith. Wrth ofyn i bob elusen am gopi o'u polisïau iaith, dim ond tri ymateb a gafwyd. Ceisiwyd chwilio ar y We hefyd i weld a fyddai modd cael gafael ar weddill y polisïau yno, ond ni ddaethpwyd o hyd iddynt. Nid yw hyn yn golygu nad oes gan yr elusennau bolisïau, dim ond nad oedd modd dod o hyd iddynt ar gyfer y gwaith ymchwil hwn. Dengys hyn nad yw'n hawdd i'r rheiny sy'n defnyddio'r gwasanaeth ddarganfod beth yw darpariaeth ddwyieithog ddisgwyliedig yr elusennau. Er bod dros hanner yr elusennau yn datgan bod ganddynt bolisi iaith, nid oes modd i'r cyhoedd eu gweld yn hawdd heb orfod holi.

Bwriedir edrych yn y paragraffau nesaf ar gynnwys polisïau ieithyddol y gwahanol elusennau a'u dadansoddi er mwyn gweld faint o ddefnydd o'r Gymraeg y mae disgwyl i'r gwahanol elusennau ei ddarparu.

Mae polisi iaith yr RNIB yn bolisi swmpus, cynhwysfawr sy'n 22 tudalen o hyd. Mae wedi ei osod ar ffurf tabl â phum colofn â'r teitlau

canlynol: ‘Eich darpariaeth ar hyn o bryd’, ‘Lefel y ddarpariaeth’, ‘Amcanion i symud ymlaen i’r lefel nesaf neu gynnal eich darpariaeth’, ‘Pwy sy’n gyfrifol?’ ac ‘Erbyn pryd’. Lluniwyd y polisi iaith hwn ar y cyd â swyddfa Comisiynydd y Gymraeg a chaiff ei adolygu bob tair blynedd. Ffurfiwyd y polisi iaith yn 1999 a chafodd ei gymeradwyo gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg, ond mae wedi ei ddiwygio nifer o weithiau ers hynny. Mae gan y cynllun, neu’r llyfryn sy’n cynnwys y polisi iaith, tua 15 tudalen gychwynnol yn egluro cefndir a bwriad yr elusen wrth weithredu’r cynllun iaith. Ynddo nodir taw ‘Cyfarwyddwr RNIB Cymru fydd â’r prif gyfrifoldeb dros weithredu’r Cynllun’.⁹⁵ Mae hyn yn hynod galonogol gan eu bod wedi neilltuo’r prif gyfrifoldeb i Gyfarwyddwr ac yn beth effeithiol er mwyn gweithredu’r cynllun i’w lawn botensial cyhyd â bod y Cyfarwyddwr yn galonogol o’r Cynllun. Datgenir y polisi y bydd yr RNIB yn sicrhau ‘bod gwybodaeth a chyhoeddusrwydd yn cael eu cynhyrchu yn Gymraeg ac yn defnyddio Braille Cymraeg lle bynnag y bo modd’.⁹⁶ Drwy nodi eu bod am ddarparu Braille Cymraeg yn ogystal â nwyddau Cymraeg eraill, dengys nad ydynt am ynysu neb na rhwystro unrhyw un rhag derbyn darpariaeth Gymraeg waeth beth yw eu hanghenion. Dengys hyn hefyd fod y cynllun wedi ei strwythuro yn berffaith ar eu cyfer nhw fel elusen a dangosir sut y maent wedi llwyddo i oresgyn problem a oedd yn medru bod yn weddol unigryw iddynt drwy gynnig gwasanaeth Braille yn y Gymraeg, gan ei fod yn wasanaeth Saesneg fel arfer.

⁹⁵ RNIB Cymru, ‘Grŵp RNIB a’r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni’, t. 11.

⁹⁶ Ibid, t. 12.

Yn gyntaf yng nghorff y cynllun, o dan y teitl 'Cyfathrebu allanol' nodir llawer o'r ddarpariaeth ddwyieithog yr oeddent yn ei chynnig yn barod. Ychwanegwyd ychydig o bwyntiau yn 2016 er mwyn sicrhau bod y cynllun yn cael ei weithredu yn llawn ac yn effeithiol. Er enghraifft, roeddent yn arfer cynnig gwasanaeth wyneb yn wyneb a dros y ffôn ag aelod o staff sy'n siarad Cymraeg os oedd rhywun yn gofyn am hynny, ond ychwanegwyd pwynt er mwyn 'sicrhau bod digon o siaradwyr Cymraeg yn bresennol yn eu swyddfeydd yng Nghymru i ymdrin ag ymholiadau yn Gymraeg.'⁹⁷ Mae'n ddigon hawdd nodi bod modd siarad ag aelod o staff sy'n siarad Cymraeg ond mae angen hefyd sicrhau bod digon o staff sy'n medru'r Gymraeg ar gael. Mae'r system sydd mewn lle er mwyn delio â siaradwyr Cymraeg dros y ffôn hefyd wedi ei mireinio i sicrhau ei bod hi'n haws i staff nad ydynt yn siarad Cymraeg drosglwyddo'r alwad i rywun sy'n medru siarad Cymraeg.

Un nodwedd hynod o bwysig sydd wedi ei chynnwys yn y polisi iaith hwn yw y 'Bydd RNIB yn cynnwys cronfa ddata o gwsmeriaid y mae'n well ganddyn nhw dderbyn gohebiaeth yn Gymraeg, yn Saesneg neu'n ddwyieithog.'⁹⁸ Bydd hyn yn sicrhau bod y rheiny sydd am dderbyn gohebiaeth yn y Gymraeg yn medru ei derbyn heb orfod gofyn. Mae dwy elfen o adran 1 wedi newid yn gyfan gwbl: datganiadau i'r wasg a chyfieithu. Arferent ysgrifennu datganiadau i'r wasg yn y Saesneg yn

⁹⁷ RNIB Cymru, 'Grŵp RNIB a'r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni', t. 16.

⁹⁸ Ibid, t. 18.

unig ond erbyn hyn maent yn 'ymdrechu i gyhoeddi'r rhan fwyaf o'r datganiadau i'r wasg yn ddwyieithog. Os nad yw hynny yn bosibl am unrhyw reswm, bydd datganiad Cymraeg yn dilyn.⁹⁹ Mae hyn yn ddifyr gan fod llawer o ddatganiadau i'r wasg fel arfer yn uniaith Saesneg ar wefannau'r gwahanol elusennau sy'n rhan o'r prosiect hwn ac felly trwy sicrhau hyn, mae'r elusen wedi cymryd cam sylweddol ymlaen drwy sicrhau hyn. Caiff hyn ei drafod ymhellach wrth ddadansoddi'r gwahanol wefannau.

Roedd adran 2 'Delwedd gorfforaethol a brandio' yn weddol ddwyieithog fel yr oedd cyn y diweddariad ac felly gwnaed mân newidiadau yn unig. Gwnaethpwyd cryn dipyn o newid i adran 3 'Cyhoeddiadau a chyhoeddusrwydd' gan eu bod yn y gorffennol yn tueddu i flaenoriaethu'r wybodaeth yr oeddent yn ei chynhyrchu yn Gymraeg. Pe baent yn mynd i ysgolion neu i rannau penodol o Gymru byddent yn darparu deunydd dwyieithog ond uniaith Saesneg oedd eu cyhoeddiadau fel arall. Newidir hyn i sicrhau bod pob peth yn cael ei gyhoeddi yn ddwyieithog a bod y ddwy iaith yn hafal. Maent hefyd yn sicrhau bod eitemau nad oeddent yn ddwyieithog o'r blaen yn cael eu paratoi'n ddwyieithog, neu bod fersiynau Cymraeg a Saesneg yn cael eu lleoli ochr yn ochr. Erbyn hyn dylai'r deunyddiau canlynol gael eu cyhoeddi'n ddwyieithog yn wahanol i'r gorffennol: stondinau codi, baneri, hysbysebion, troedynnau e-bost, deunyddiau marchnata, ffurflenni cofrestru a chanllawiau a llyfrynnau. Serch hynny, dylid nodi

⁹⁹ RNIB Cymru, 'Grŵp RNIB a'r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni', t. 20.

bod llawer o ddefnydd o'r ymadrodd 'Byddwn yn ymdrechu i ddarparu...' ¹⁰⁰ yn hytrach na 'Byddwn yn darparu...' felly pe na baent yn llwyddo i gynnig y ddarpariaeth yn gwbl ddwyieithog medrent gyfiawnhau hynny trwy nodi taw 'ymdrechu' oedd y bwriad beth bynnag.

Mae adran 5, 'Cyfarfodydd cyhoeddus a digwyddiadau,' ychydig yn fwy cymhleth. Fel arfer nid oedd y Gymraeg yn cael llawer o flaenoriaeth yn y cyd-destun hwn a rhywfaint o'r Gymraeg a gaiff ei defnyddio. Yn y polisi iaith maent am annog siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r iaith yn eu cynadleddau ac yn croesawu cais gan unrhyw un sydd yn dymuno siarad Cymraeg drwy sicrhau bod digon o gyfleusterau iddynt wneud hynny, e.e. offer cyfieithu ar y pryd. Bydd yr holl hysbysebu ar gyfer pob digwyddiad hefyd yn cael ei wneud yn ddwyieithog.

Un peth a ddaeth i'r amlwg yn adran 6, 'Gwasanaethau, mentrau ac ymgyrchoedd newydd,' oedd nad oedd diwrnodau hyfforddi fel arfer yn cael eu cynnig trwy gyfrwng y Gymraeg. Er mwyn datrys hyn, maent yn bwriadu gweld a oes modd cynnal rhai yn y Gymraeg yn y dyfodol. Gall fod yn sialens oherwydd bod gofyn iddynt yn aml gael rhywun allanol sydd ag arbenigedd penodol i gynnal y sesiynau hyn ac mae darganfod rhywun sydd hefyd yn medru siarad Cymraeg yn medru bod yn heriol. Peth arall a awgrymir yn y polisi oedd y ffaith nad oedd system gan yr RNIB er mwyn medru cofnodi iaith ddewisol cwsmer, na chwaith nodi

¹⁰⁰ RNIB Cymru, 'Grŵp RNIB a'r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni', t. 24.

pa aelodau o staff a oedd yn siarad Cymraeg. Caiff hyn ei grybwyll ynghynt yn y polisi hefyd ond yn y rhan hon maent yn ychwanegu y bydd iaith y staff hefyd yn cael ei harddangos drwy wisgo bathodynau sy'n nodi eu bod yn siarad Cymraeg. Mae'r adran olaf, 'Staff a gwirfoddolwyr,' yn nodi y byddant yn 'asesu a yw'r Gymraeg yn sgil gofynnol ar gyfer pob swydd newydd'¹⁰¹ yn ogystal â sicrhau bod pob gwirfoddolwr yn medru 'darparu gwasanaeth ar gyfer siaradwyr Cymraeg ym mhob swyddfa a phrosiect sy'n dod i gysylltiad â'r cyhoedd.'¹⁰² Byddant hefyd yn sicrhau bod 'hyfforddiant ymwybyddiaeth iaith i bob cyflogai a gwirfoddolwr'¹⁰³ ac yn annog ac yn helpu'r rheiny sy'n dymuno dysgu neu wella eu sgiliau ieithyddol Cymraeg.

Mae hwn yn bolisi iaith trylwyr a swmpus iawn. Mae modd dod o hyd i gopi ohono ar wefan RNIB ac felly mae'n cynnig perthynas agored â'r cyhoedd fel eu bod yn hollol glir ynghylch darpariaeth ddwyieithog yr elusen. Ceir copi Cymraeg o'r polisi hefyd ac mae hynny yn galonogol ac yn fan cychwyn cadarnhaol. Nodir nifer o wahanol ddyddiadau sy'n nodi pryd y dylai'r polisïau fod mewn grym, mae'r rhan helaethaf ohonynt erbyn canol 2016 neu ddiwedd y flwyddyn honno fan bellaf. Os yw'r holl amcanion yn cael eu gwireddu bydd yr RNIB yn cynnig gwasanaeth dwyieithog boddhaol, erbyn hynny, mae'n anodd gweld a yw'n llwyddiannus ai peidio gan ei fod yn bolisi newydd ac yn rhywbeth

¹⁰¹ RNIB Cymru, 'Grŵp RNIB a'r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni', t. 33.

¹⁰² Ibid, t. 33.

¹⁰³ Ibid, t. 35.

sydd yn mynd i gymryd amser i'w redeg yn effeithlon, ond mae'n amlwg bod newidiadau wedi digwydd.

Polisi iaith arall sy'n werth ei ystyried yn fanylach yw polisi Epilepsy Action Cymru. Derbyniwyd y polisi hwn yn y Saesneg yn unig. Efallai fod copi Cymraeg ar gael yn rhywle ond ni lwyddwyd i ddod ar ei draws ar gyfer y gwaith ymchwil hwn. Nid oes modd dod o hyd i'r un fersiwn o'r polisi ar wefan Epilepsy Action Cymru, felly polisi ar gael ar gais yn unig yw hwn. Golyga hyn nad yw cwsmeriaid yn medru darganfod yr hyn sydd yn cael ei ddarparu'n ddwyieithog nac amcanion yr elusen ar gyfer y dyfodol.

Mae'r un math o strwythur i'r polisi hwn ag sydd i un yr RNIB gyda phum pennawd o dan teitlau: 'Public image' 'Existing work' 'Potential development' 'Delivery date' a 'Resp.'. Mae'r geiriau 'Potential development' yn debyg i'r hyn a geir ym mholisi yr RNIB, h.y. yno defnyddir 'ymdrechu i ddarparu' yn gyson. Drwy nodi hyn nid ydynt yn gwneud addewid pendant i wireddu'r polisi iaith. Ar dudalen glawr y polisi iaith nodir taw 'Draft Scheme' yw'r polisi sydd felly'n rhoi'r argraff nad fersiwn terfynol yw hwn. Nodir taw 'Draft 9-30 April 2012' ydyw felly mae'n ddrafft sy'n bedair blwydd oed. Mae hyn yn codi'r cwestiwn, a yw hwn yn bolisi sydd yn weithredol ac wedi ei gymeradwyo neu ai drafft anorffenedig ydyw?

Wrth edrych yn fras ar gynnwys y polisi, mae'n bur amlwg bod tipyn llai o ddefnydd o'r Gymraeg yn yr elusen hon mewn cymhariaeth â'r RNIB ac nad ydynt chwaith wedi nodi llawer o newidiadau i'w darpariaeth Gymraeg yn y polisi. Y brif elfen sy'n cael ei nodi yw y byddant yn edrych ar y posibilrwydd o ddefnyddio mwy o'r Gymraeg, felly nid ydynt yn ymrwymo i ddarparu mwy o ddeunydd dwyieithog dim ond edrych ar y posibilrwydd. Yr argraff gyffredinol a geir wrth ei ddarllen yw ei fod yn weddol gymhleth. Er bod 6 adran iddo yn debyg i'r polisi blaenorol mae'r cwestiynau wedi eu geirio mewn ffordd sy'n medru drysu'r darlennydd, e.e. ym mhwynt 1.3 nodir, 'Describe how the organisation will develop its provision of bilingual Publications' sydd yn ddatganiad gweddol agored mewn gwirionedd a gall fod yn anodd i'r elusen ymateb. Byddai'n haws petaent yn dilyn templed tebycach i bolisi'r RNIB lle'r oedd pob math o ddarpariaeth Gymraeg wedi ei restru ac o ganlyniad yn fwy clir. Er y byddai'r polisi, o ganlyniad, yn hirach, byddai'n rhoi darlun cliriach i'r darllenwyr a'r staff fel eu bod yn medru gwireddu'r polisi i'w lawn botensial. Byddai hefyd yn osgoi sefyllfa lle'r ailadroddir nifer o agweddau yn eu polisi. Ar hyn o bryd ceir nifer o gyfeiriadau at y ffaith eu bod ynghanol datblygu eu gwefan.

Un peth a nodir yn y polisi iaith yw bod ganddynt gyfieithwyr gwirfoddol a'u bod am ehangu ar hynny drwy recriwtio mwy o gyfieithwyr i weithio yn wirfoddol iddynt. Gall hyn fod yn beth llwyddiannus petaent yn medru cael gafael ar lawer o bobl ddibynadwy sy'n fodlon helpu ac yn gyfieithwyr da, serch hynny petaent yn gorfod

bod yn ddibynnol ar un neu ddau i wneud yr holl waith yna gall fod yn ormod gan ei fod yn waith sylweddol i gyfieithu holl adnoddau elusennau, boed hi'n elusen fawr ai peidio.

Nodir hefyd yn y polisi, 'We are developing a schedule to translate other advice and information material, based where possible on evidenced demand. This will also have to reflect budgetary constraints.'¹⁰⁴ Wrth gynnwys y llinell uchod yn y polisi, maent yn cydnabod y problemau ariannol yn y polisi iaith ac felly yn cyfiawnhau i raddau pam nad ydynt yn darparu cymaint o ddeunydd dwyieithog. Gan fod swyddfa wasg yr elusen wedi ei lleoli yn Leeds, mae'n medru bod yn anodd cael deunydd dwyieithog i'r gynulleidfa yng Nghymru ac mae hynny wedi ei nodi yn y polisi iaith: 'We will monitor the need to expand the availability of Welsh language press materials. We will also need to plan how that will work with a Leeds-based press office.'¹⁰⁵ Fel y nodwyd ynghynt, roedd yr elusen pan ysgrifennwyd y polisi ynghanol datblygu eu gwefan ac yn bwriadu gwneud yr adran am Gymru yn ddwyieithog. Erbyn hyn mae'r wefan wedi'i hadnewyddu ac mae rhannau ohoni yn ddwyieithog ond trafodir hyn yn fanylach wrth ddadansoddi cwestiwn nesaf yr holiadur.

Ar y cyfan polisi cymhleth yw hwn. Mae'n amlinellu'n fras y defnydd o'r Gymraeg sydd ganddynt ar hyn o bryd ac mae'n ceisio egluro sut y

¹⁰⁴ Epilepsy Action, 'Welsh Language Scheme', t. 3.

¹⁰⁵ Ibid, t. 4.

byddant yn mynd ati i wella hyn. Serch hynny, maent yn egluro'r trafferthion y maent yn dod ar eu traws er mwyn cyfiawnhau i raddau eu diffyg defnydd o'r Gymraeg.

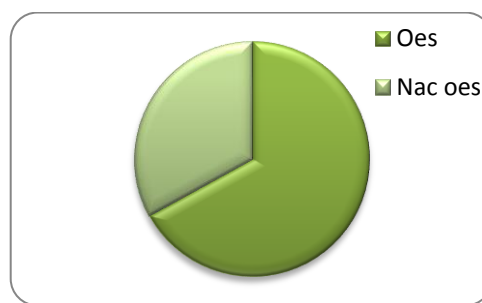
Y polisi iaith olaf a ddaeth i law oedd Mind Aberystwyth. Er bod gan yr elusen ganolog yng Nghymru bolisi iaith yn ôl yr holiadur staff a dderbyniwyd, ni ddaethpwyd o hyd iddo. Serch hynny, canfuwyd polisi iaith eu cangen yn Aberystwyth. Polisi byr iawn yw hwn sydd wedi ei osod ar ffurf pwyntiau bwled. Mae'n bolisi sy'n llai na hanner tudalen o hyd, felly mae'n sicr yn llawer byrrach nag unrhyw un o'r polisiâu eraill a drafodwyd uchod. Serch hynny, mae'n rhaid cofio mai polisi un gangen o Mind yw hwn. Wrth ystyried hyn, gwelir ei fod yn beth cadarnhaol gan nad oes llawer o elusennau â pholisi iaith canolog heb sôn am un i'w canghennau lleol. Eto, mae'r polisi hwn, fel yr un uchod, yn uniaith Saesneg. Fel oedd yn wir am bolisi iaith Epilepsy Action Uk, efallai fod ganddynt gopi yn yr iaith Gymraeg ond eu bod wedi danfon yr un Saesneg ataf i. Roedd yn gadarnhaol bod modd dod o hyd i'r polisi iaith hwn wrth chwilio ar y rhynggrwyd, er bod y fersiwn hwnnw yn uniaith Saesneg. Ni lwyddwyd i ddod o hyd i bolisi'r elusen yn ganolog ar y We.

Pwynt cyntaf y polisi yw 'Mind Aberystwyth is committed to fulfilling the purposes of the Welsh Language Act 1993.'¹⁰⁶ Gan fod y ddeddf hon wedi ei disodli gan Fesur y Gymraeg 2011, mae felly'n dangos y ffaith

¹⁰⁶ Mind Aberystwyth, 'Welsh Language Policy'.

bod y polisi iaith wedi dyddio. Datgenir: ‘the English and Welsh languages will be treated on a basis of equality when providing services to the public in Wales.’¹⁰⁷ Cofnodir hyn ddwywaith yn y polisi, ac er ei fod yn gadarnhaol bod y gangen yn datgan ei bwriad i drin y Gymraeg a’r Saesneg yn gyfartal, nid yw’n mynd i fanylder ar sut y maent yn bwriadu gweithredu ar hyn. Yr unig ddau beth a nodir yn benodol yw’r ffaith y byddant yn ceisio, lle bo hynny’n bosib, cyhoeddi eu holl ddogfennau a fydd yn mynd i’r cyhoedd yn ddwyieithog. Eu bwriad hefyd yw annog y rheiny sy’n medru’r Gymraeg i geisio am swyddi o fewn yr elusen, gan gynnwys swyddi gwirfoddol. Er bod polisïau iaith syml a byr weithiau yn medru bod yn llwyddiannus ac yn bethau cadarnhaol, nid yw hynny yn gwbl wir yn y cyd-destun hwn gan nad oes yma ddigon o wybodaeth i ddangos eu hamcanion ar gyfer eu defnydd o’r Gymraeg i’r dyfodol.

‘A oes gan eich elusen wefan ddwyieithog?’

Ceir cryn amrywiaeth wrth edrych ar y gwahanol fathau o ddarpariaeth Gymraeg o fewn pob elusen. Yr elfen sydd fwyaf dwyieithog yw gwefannau’r elusennau gan fod 8 (67%) yn datgan bod ganddynt wefan

¹⁰⁷ Mind Aberystwyth, ‘Welsh Language Policy’.

ddwyieithog. Serch hynny, mae ansawdd ieithyddol a swmp y gwefannau dwyieithog yn amrywio a thrafodir hyn wrth ddadansoddi'r gwefannau'n unigol nes ymlaen yn yr adran hon.

Er bod 8 (67%) o'r elusennau wedi datgan bod ganddynt wefan ddwyieithog, wrth astudio'r holl wefannau yn fanylach gwelwyd bod amrywiaeth o ran faint o Gymraeg a ddefnyddir ac o ran safon y deunydd Cymraeg mewn cymhariaeth â'r deunydd Saesneg. Er enghraifft, wrth edrych ar wefan 'The British Heart Foundation Cymru' ni ddaethpwyd o hyd i unrhyw Gymraeg er gwaethaf y ffaith iddynt nodi yn eu holiadur fod ganddynt wefan ddwyieithog. Edrychwyd o dan adran 'Cymru' ar y wefan genedlaethol ond roedd y cyfan yn uniaith Saesneg. Wrth ymchwilio ymhellach daethpwyd o hyd i lyfryn 'Byw gyda methiant y galon' (a oedd yn Gymraeg) ac ynddo nodwyd cyfeiriad y wefan sy'n cynnwys mwy o wybodaeth a allai fod o gymorth i gleifion, ac oddi tano nodir 'Yn Saesneg yn unig y mae'r llinell gyfrannu a'r wefan.'¹⁰⁸ Golyga hyn, felly, nad yw'r ganran a nodwyd uchod, sef bod 8 (67%) o'r elusennau â gwefan ddwyieithog, yn gwbl gywir.

Ar ôl hynny, edrychwyd ar wefan Diabetes UK Cymru ac ar yr olwg gyntaf, roedd y wefan honno hefyd yn uniaith Saesneg, ond wedi mynd i waelod y dudalen a dewis yr opsiwn 'Languages' daethpwyd o hyd i restr o 11 iaith wahanol: Arabeg, Bengali, Iaith Arwyddion Prydain, Saesneg, Gujarati, Pwyleg, Punjabi, Somali, Tamil, Urdu a Chymraeg.

¹⁰⁸ British Heart Foundation Cymru, 'Byw gyda methiant y galon', t. 2.

Rhestrwyd pob un o'r rhain yn nhrefn yr wyddor Saesneg felly nid oedd y Gymraeg yn cael blaenoriaeth, yn wahanol i'r iaith Brydeinig arall, Saesneg, sy'n brif iaith i'r wefan. Wedi dewis yr opsiwn Cymraeg aethpwyd i dudalen 'Diabetes Cymru Cymraeg' lle'r oedd tipyn o ddefnydd o'r iaith Gymraeg. Roedd 10 prif adran a oedd yn Gymraeg ac roedd y mwyafrif o'r rheiny hefyd yn cynnwys is-adrannau Cymraeg. Nid oedd popeth yn Gymraeg serch hynny: roedd rhai adrannau a oedd ar ochr y dudalen yn dangos gwybodaeth Saesneg ac roedd llawer o'r wybodaeth sy'n cael ei hadnewyddu yn rheolaidd yn Saesneg. Serch hynny, roedd y mwyafrif o adran 'Diabetes Cymru' ar gael yn y Gymraeg. Er bod mwyafrif y wefan yn ddwyieithog, roedd cael mynediad i'r ddarpariaeth Gymraeg yn lletchwith ac nid oedd yn glir iawn bod y ddarpariaeth ar gael.

Gwefan arall lle na ddaethpwyd o hyd i'r Gymraeg oedd Down's Syndrome Association Wales, er iddynt nodi yn yr holiadur fod ganddynt wefan Gymraeg. Er, efallai fod yr opsiwn Cymraeg mewn man nad yw'n hawdd ei ddarganfod fel yn achos gwefan Diabetes UK Cymru, ond ni ddaethpwyd o hyd i'r ddarpariaeth Gymraeg. Yn yr achos hynny, nid oes diben i'r fersiwn Cymraeg os nad oes modd i'r cyhoedd ei ddarganfod yn hawdd.

Wrth edrych ar wefan Epilepsy Action UK, er eu bod nhw wedi nodi ar yr holiadur bod eu gwefan yn ddwyieithog, dywedasant hefyd mai ychydig iawn o Gymraeg a oedd yn bresennol. Ar adran Epilepsy Action

Cymru roedd opsiwn i'w wasgu pe hoffech weld yr adran yn y Gymraeg. Wedi gwneud hynny, roedd yna adran â gwybodaeth am Epilepsy Action yng Nghymru ac ychydig am yr elusen yn genedlaethol. Ar ymyl y dudalen o dan yr opsiwn 'Epilepsy Action Cymru [Welsh]' roedd opsiwn 'Cymraeg' ac roedd hynny yn dod â saith pennawd pellach a oedd yn trafod yr elusen yn y Gymraeg. Yn wahanol i lawer o elusennau eraill roedd yma opsiwn 'Llinell Gymorth Epilepsi a Chyfieithu' sy'n rhoi'r cyfle i chi ffonio'r llinell gymorth a gofyn i siarad â rhywun yn eich iaith ddewisol. Mae ganddynt ddewis o dros 150 o ieithoedd gan gynnwys Cymraeg, a bydd y derbynnydd yn cymryd rhyw funud neu ddwy i ddod o hyd i gyfieithydd fel bod modd trafod â'r cynghorydd drwy eich cyfieithydd. Wrth gwrs, nid hon yw'r ffordd fwyaf delfrydol o wneud hyn gan eich bod yn gorfod siarad â'r cynghorydd trwy gyfieithydd ac felly mae posibilrwydd y gall fod yn drafferthus ac mae modd i broblemau godi, ond yn sicr mae'n gam ymlaen. Er nad oedd popeth ar y wefan yn ddwyieithog, fel y nodwyd eisoes, mae'r elusen yn cydnabod hyn gan y nodir ar waelod un o'r tudalennau 'Nid yw popeth wedi'i gyfieithu eto ond rydym wrthi'n gwneud.'¹⁰⁹ Dylid nodi, er hyn, fod y Gymraeg yn gywir a naturiol ar y wefan hon.

Mae gwefan Homestart yn cynnig opsiwn 'Cymraeg' ar frig y dudalen sy'n rhoi'r argraff bod gweddill y wefan, felly, yn ddwyieithog. Mewn gwirionedd, wrth i chi bwyso ar y botwm hwnnw mae'n eich ailgyfeirio i

¹⁰⁹ Epilepsy Action UK, <https://www.epilepsy.org.uk/involved/branches/cymru/cymraeg>, Cyrchwyd ar 12/11/15.

dudalen â'r pennawd 'Cymraeg'¹¹⁰ sydd eto'n rhoi gwybodaeth fras i chi am elusen Homestart cyn cyrraedd tri opsiwn arall, lle mae modd derbyn mwy o wybodaeth trwy gyfrwng y Gymraeg am 'Help i'ch teulu', 'Gwirfoddoli', a 'Fod [sic] yn ymddiriedolwr Home-Start'. Ar y cyfan, mae gan y wefan hon hefyd Gymraeg cywir a naturiol, gydag ambell eithriad, fel y camdreigliad yn un o'r penawdau uchod.

Mae gwefan sydd fwy neu lai yn gwbl ddwyieithog gan Sefydliad Aren Cymru. Mae gennych opsiwn 'English' a 'Welsh' ochr yn ochr ar frig y dudalen ac mae modd dewis yr opsiwn Cymraeg ar fwy neu lai unrhyw dudalen. Yr unig eithriad i hyn yw'r tudalennau hynny y mae angen eu hadnewyddu'n fwy rheolaidd nag unrhyw dudalen arall, e.e. lle mae datganiadau i'r wasg ac ati. Mae Cymraeg cywir, a llawer ohono, ar y wefan ac mae'n naturiol iawn, bron, yn hafal â'r Saesneg.

Er nad yw'r opsiwn Cymraeg yn cael ei arddangos ar hafan y wefan hon gan ei bod mewn gwirionedd yn wefan genedlaethol, wrth i chi fynd i dudalen RNIB Cymru gwelwch fod modd dewis eich iaith yno. Mae modd darllen pob opsiwn sydd o dan yr adran 'Cymru/Wales' yn ddwyieithog. Yn wahanol i elusennau eraill, mae'r RNIB yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg hefyd yn Gymraeg, felly mae'n amlwg bod ganddynt staff sy'n siarad Cymraeg o fewn yr elusen, ac nid oes rhaid iddynt anfon popeth i gyfieithydd allanol drwy'r amser. Mae'n amlwg o edrych ar y wefan bod yr RNIB wedi gwneud ymdrech yn ddiweddar i

¹¹⁰ HomeStart, <https://www.home-start.org.uk/cymraeg>, Cyrchwyd ar 12/11/15.

gynnig mwy o wasanaethau dwyieithog yn yr elusen yng Nghymru. Maent wedi datblygu lleisiau synthetig sydd yn ynganu Cymraeg naturiol. Cynigir yr esboniad canlynol am yr ychwanegiad hwn: 'Am nad oedd 'llais' Cymraeg ar gael cyn hyn o'r un safon, ni fu'n bosibl i bobl sy'n dibynnu ar feddalwedd darllen sgrîn ddefnyddio cyfrifiaduron yn effeithiol i ddarllen gwefan, cyfnewid negeseuon e-bost na darllen neu ysgrifennu dogfennau yn Gymraeg.'¹¹¹ Mae hyn yn sicrhau mwy o degwch a chyfartaledd rhwng y rheiny sy'n ddall ac yn siarad Saesneg a'r rheiny sy'n ddall ac yn siarad Cymraeg.

Mae'n ddiddorol trafod elusen lle y mae eu pencadlys wedi ei leoli y tu allan i Gymru. Yn aml, ceir problemau pellach wrth drafod sefydliadau sy'n cael eu rhedeg yn genedlaethol ond bod ganddynt sefydliad sirol sydd wedi mabwysiadu'r enw ac yn gweithio'n annibynnol. Mae hi'n medru bod yn anos i'r rhain yn y sefyllfa hon gan fod goblygiadau cenedlaethol i'r penderfyniadau ieithyddol.¹¹² Er, nid yw hyn yn golygu ei bod hi'n amhosib ei wneud gan fod yr RNIB wedi llwyddo i oresgyn y broblem a sicrhau bod ganddynt wefan ddwyieithog a darpariaeth ddwyieithog gyffredinol foddhaol.

Y wefan olaf yr edrychwyd arni oedd un Tŷ Hafan. Mae hon yn wefan ddwyieithog weddol newydd. Mae'r mwyafrif o'r wefan hon yn gwbl ddwyieithog. Yr unig bethau nad ydynt yn ei ddarparu'n ddwyieithog

¹¹¹ RNIB, <http://www.rnib.org.uk/cy/cymru-wales/lleisiau-synthetig-cymraeg>, Cyrchwyd ar 5/10/16.

¹¹² Comisiynydd y Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', t. 12.

yw'r tudalennau mwyaf diweddar, e.e. newyddion diweddaraf. Er bod y mwyafrif o'r penawdau yn y Gymraeg, nid yw hynny yn wir am yr erthyglau sy'n cael eu harddangos ar y wefan: mae'r rheiny yn uniaith Saesneg. Yn wahanol i'r RNIB, mae'n ymddangos nad oes gan Dŷ Hafan yr un adnoddau er mwyn medru creu erthyglau dwyieithog yn ddyddiol. Mae safon y Gymraeg yn dda ar y cyfan, gydag ambell eithriad yma ac acw. Mae hefyd yn swmpus a naturiol drwyddi draw.

Er bod Mind Cymru wedi nodi nad oes ganddynt wefan ddwyieithog ar hyn o bryd, dywedir wrth lenwi'r holiadur staff fod eu gwefan 'yn cael ei ail-wampio felly fydd e [sic] yn ddwyieithog, [sic] y sialens ar hyn o bryd yw gwneud siŵr [sic] fod y cyfieithiad yn gywir. Fel aelod o staff – nid un o fy cryfderau [sic] i yw cyfieithu ond yn aml does yna ddim cyllid ar gael i dalu am cyfieithwyr profesiynol [sic].’ Ac ar hyn o bryd mae'r dudalen 'Ein gwaith yng Nghymru' ar gael yn y Gymraeg, felly mae hi'n glir bod y gwaith datblygu ar waith.

Gwelwn, felly, fod yna gryn anghysondeb rhwng elusennau gyda rhai yn cynnig gwasanaeth uniaith Saesneg, eraill yn cynnig rhywfaint o wasanaeth dwyieithog ac eraill â gwefannau a chyfrifon sydd bron yn hollol ddwyieithog. Wrth edrych ar wefannau elusennau eraill na chafwyd ymatebion ganddynt i'r holiaduron, mae'r un math o anghysondeb yno hefyd. Mae gwefan Apêl Arch Noa, er enghraifft, yn uniaith Saesneg ond mae gwefannau eraill, e.e. Ymchwil Cancr yn dangos y neges ganlynol wrth i chi ddewis yr opsiwn Cymraeg: 'Er

mwyn sicrhau y gallwn ariannu cymaint o brosiectau ymchwil canser a [sic] phosib, nid oes gennym y cyllid ar gyfer costau cyfieithu, felly mae ein gwefan yn Saesneg.¹¹³ O ganlyniad i'r anghysondeb, mae perygl y caiff y gynulleidfa darged ei drysu. Mae'n rhaid iddynt fynd i chwilio am yr opsiwn Cymraeg a chan fod hynny yn cymryd mwy o amser ac yn gofyn am fwy o ymdrech mae perygl iddynt aros ar yr opsiwn Saesneg gan ei fod yn haws.

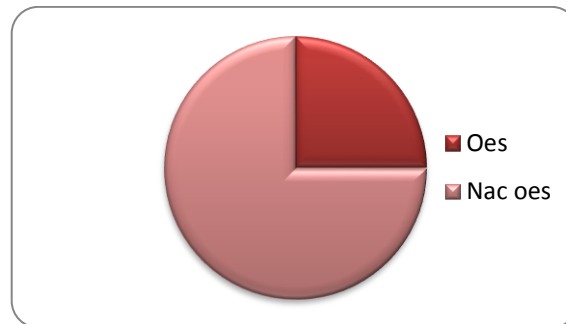
Mae'r rhyngrwyd wedi bod yn faes anodd i'r Gymraeg ganfod ei lle ynddo ac mae hi'n anos i'r iaith gystadlu â'r Saesneg gan ei bod wedi datblygu erbyn hyn yn iaith y rhyngrwyd. Nid yw pobl yn gyffredinol yn rhy hapus â'r ddarpariaeth Gymraeg a geir ar y rhyngrwyd. Mewn arolwg sy'n cael ei drafod yn 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd' datgenir mai 'dim ond tua chwech o bob deg oedd yn fodlon ar faint, hygyrchedd ac ansawdd y wybodaeth [sic], y deunydd a'r gwasanaethau ar y we yn y Gymraeg. Roedd siaradwyr Cymraeg rhugl yn tueddu i fod yn llai bodlon na'r rhai llai rhugl.'¹¹⁴ Gan fod ychydig llai na hanner o'r rheiny a gymerodd ran yn yr arolwg yn anhapus â'r ddarpariaeth Gymraeg yn gyffredinol ar y We, mae'n rhaid inni dderbyn bod hyn yn achos pryder a gan ei bod wedi dod yn ffurf angenrheidiol o gyfathrebu a hysbysebu mae'n faes y mae angen ei gymryd o ddifrif: 'If the Welsh language is to survive and

¹¹³ Cancer Research Wales, <https://www.cancerresearchwales.co.uk/cymraeg/>, Cyrchwyd ar 13/2/16.

¹¹⁴ Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', t. 15.

thrive, it must do so on all recording media, not only the traditional ones such as print and broadcasting.’¹¹⁵

‘A oes yna ddarpariaeth ddwyieithog ar gyfrifon cymdeithasol yr elusen? E.e. Facebook a Twitter’

Nododd 3 (25%) o'r elusennau a wnaeth ymateb i'r holiaduron eu bod yn gwneud defnydd o'r Gymraeg ar eu cyfryngau cymdeithasol tra bod 9 (75%) wedi nodi eu bod yn uniaith Saesneg. Ond wrth gael golwg fanylach ar ffrydiau cymdeithasol pob elusen, gwelwyd bod cryn amrywiaeth o ran faint o Gymraeg y maent yn ei ddefnyddio, ac ansawdd y Gymraeg a ddefnyddir. Un ffordd hanfodol o drosglwyddo gwybodaeth yn llwyddiannus i'r gynulleidfa darged yn yr oes dechnolegol sydd ohoni yw sefydlu cyfrif ar gyfrwng cymdeithasol. Mae hyn yn hanfodol i bob math o sefydliadau erbyn hyn, boed yn siop, elusen neu ysgol hyd yn oed. Mae'n ffordd rad, gyflym o gael adborth a throsglwyddo neges i gwsmeriaid. Er bod defnydd dwyieithog o'r cyfryngau cymdeithasol wedi dod yn rhywbeth mwy normal yn ystod y blynyddoedd diwethaf, prin yw'r gwefannau sydd yn ddwyieithog, h.y. Cymraeg a Saesneg. Mae hyn yn fwy perthnasol fyth i sefydliadau'r

¹¹⁵ Andrew Green, 'Wales on the Web', t. 25.

sector preifat a'r trydydd sector gan nad oes yna bolisiau cadarn sy'n golygu bod rheidrwydd arnynt i ddarparu gwasanaeth dwyieithog ar eu cyfryngau cymdeithasol.

Wrth edrych ar gyfrif trydar Cymdeithas Brydeinig Clefyd y Galon gwelir eu bod yn aildrydar ambell beth yn Gymraeg a hefyd yn trydar rhai pethau prin yn Gymraeg, e.e. 'Ar y ffordd i #Plaid16 yn Llanelli. Dowch draw atom i drafod ein gwaith #ymchwil i achub bywydau #clefydygalon.'¹¹⁶ Gwnaethant hefyd drydar yn ddwyieithog adeg Dydd Gŵyl Dewi 2016. Ar y llaw arall, prin oedd y Gymraeg ar eu cyfrif Facebook, er eu bod yn dueddol o orffen pyst â rhai geiriau Cymraeg megis 'Diolch'. Roedd yma rai enghreifftiau hefyd lle'r oeddent yn rhoi pyst dwyieithog os oeddent yn hysbysebu digwyddiadau a oedd yn digwydd yng ngogledd Cymru. Felly, er eu bod yn defnyddio'r Gymraeg a'i bod yn weladwy ar eu cyfrifon mae tipyn o ffordd ganddynt i fynd nes bod y ddwy iaith yn gyfartal ar eu cyfrifon.

Mae Mind Cymru wedi bod yn defnyddio mwy o'r Gymraeg ar eu gwefannau cymdeithasol yn ddiweddar ac mae'r Gymraeg yn cael ei gweld fwyfwy ymysg eu negeseuon. Nid yw'r ddwy iaith yn hafal o bell ffordd ond mae hi'n amlwg bod yna ddefnydd o'r iaith. Serch hynny, mae safon y Gymraeg a ddefnyddir ar eu cyfrifon yn medru bod yn wallus, e.e. 'Ydych chi'n pwysleisio? Gall ein cyngorion eich helpu i

¹¹⁶ Twitter, <https://twitter.com/BHFCymru/status/705674517872549889>, 4/3/16.

reoli'¹¹⁷ oedd eu hymngais i gyfieithu 'Are you stressed? Our tips can help you manage.'¹¹⁸ Mae hyn yn medru digwydd yn bur aml pan ddefnyddir gwefannau megis Google Translate sy'n offeryn da i'w ddefnyddio fel canllaw yn unig, ond mae nifer yn gwneud y camgymeriad o ddibynnu arno'n llwyr. Mae yma enghreifftiau ar eu cyfrif trydar lle y mae'r Gymraeg yn weddol gywir ac yn cyfateb i'r Saesneg, e.e. 'Ydych chi wedi profi pyliau #gorbryder neu banig ? Rydym am i rywun i rannu [sic] eu stori e-bost digitalwales@mind.org.uk'¹¹⁹ Gwelwn sut y maent yn ceisio darparu gwasanaeth dwyieithog, felly er gwaetha'r gwallau mae ewylllys da yno tuag at y Gymraeg.

Elusen arall sy'n defnyddio tipyn o ddwyieithrwydd yw'r RNIB gan eu bod yn aildrydar pethau Cymraeg ac mae'r mwyafrif o'r negeseuon ar eu cyfrifon Trydar a Facebook yn ddwyieithog. Roedd hyn yn arbennig o wir wrth edrych ar eu cyfrif Facebook gan fod bron pob neges yn cael ei chyfieithu i Gymraeg graenus. Er gwaethaf y ffaith bod y mwyafrif yn ddwyieithog, roedd yna dueddiad i roi'r Saesneg yn gyntaf a'r Gymraeg yn ail, ond eto, roedd y defnydd o'r Gymraeg yn weladwy iawn ar eu cyfrifon cymdeithasol ac yn rhywbeth sy'n brin iawn ymysg yr elusennau a astudiwyd ar gyfer y gwaith ymchwil hwn.

¹¹⁷ Twitter, <https://twitter.com/MindCymru/status/735427783875297280>, 25/5/16.

¹¹⁸ Twitter, <https://twitter.com/MindCymru/status/735427820533522433>, 25/5/16.

¹¹⁹ Twitter, <https://twitter.com/MindCymru/status/739771648497225729>, 6/6/16.

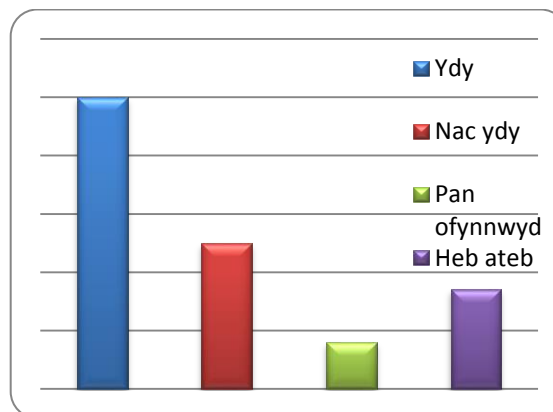
Nid oes dwyieithrwydd ar gyfryngau cymdeithasol yr elusennau canlynol: Tŷ Hafan, Bobath, Diabetes UK Cymru, Cymdeithas Aren Cymru, Kids Cancer Charity a MS Society. Er bod Tŷ Hafan wedi lansio gwefan ddwyieithog yn ddiweddar, nid oes dwyieithrwydd ar eu cyfrifon cymdeithasol. Serch hynny, mae'n rhaid cofio ei bod hi'n wahanol iawn cael gwefan ddwyieithog a defnyddio'r Gymraeg a'r Saesneg ar wefannau cymdeithasol oherwydd, er mwyn medru rhedeg cyfrifon cymdeithasol yn gwbl lwyddiannus byddai'n rhaid cael aelod o staff sy'n medru'r Gymraeg a'r Saesneg i gymryd cyfrifoldeb am y cyfrifon cymdeithasol. I'r diben hwn mae'n rhaid cyflogi rhywun sy'n siarad Cymraeg i gymryd cyfrifoldeb dros y gwefannau cymdeithasol. Nid oes modd anfon neges i'w thrydar neu rywbeth i'w roi ar Facebook at gyfieithwyr bob tro gan fod gofyn i'r cyfryngau cymdeithasol fod yn gyflym a chyfoes, yn wahanol i wefan. Hefyd, mae elusennau yn trydar sawl gwaith yn ddyddiol ac felly byddai'n anymarferol anfon popeth i'w gyfieithu drwy'r amser. Mae gwefan, ar y llaw arall, yn cael ei diweddarau'n llai cyson o lawer ac felly nid yw'r ffaith bod angen anfon pethau i'w cyfieithu yn gymaint o broblem felly nid oes llawer o ddeunydd Saesneg yno heb sôn am y Gymraeg.

Nid oedd y Gymdeithas Syndrom Down nac Epilepsy Action yn defnyddio'r Gymraeg ar eu safleoedd cymdeithasol nhw chwaith, ond yr unig gyfrifon a ddarganfuwyd oedd rhai Prydeinig, ac felly os yw'r cyfrifon yn cael eu rheoli gan rywun yn eu prif swyddfa, sydd yn

digwydd yn yr achosion hyn, a chan amlaf, yn Lloegr, mae'n anodd disgwyl iddynt drydar yn ddwyieithog.

Gwnaeth Homestart ddatgan ar eu holiadur eu bod yn defnyddio'r Gymraeg 'on request' ond wedi edrych ar eu gwefannau cymdeithasol, roedd yn anodd dod o hyd i brawf o hyn. Wedi dweud hyn, prin yr oeddent yn defnyddio eu cyfrifon cyfryngau cymdeithasol beth bynnag.

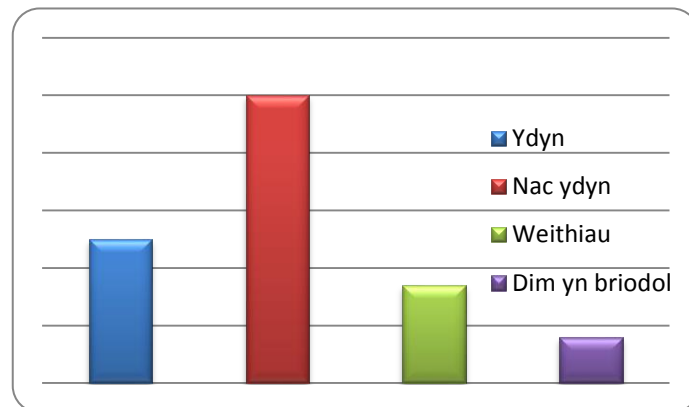
'A yw'r elusen yn gohebu'n ddwyieithog?'

Gwnaeth hanner yr elusennau ddatgan eu bod yn cynnig gohebiaeth ddwyieithog tra bod 3 (25%) wedi nodi nad oeddent yn ei darparu yn ddwyieithog, tra bod 2 (17%) heb ateb y cwestiwn. Yn ddifyr, gwnaeth 1 (8%) nodi eu bod yn darparu'r gwasanaeth pan ofynnwyd amdano. Wedi cymryd hyn i ystyriaeth, braf byddai gweld a yw'r 6 (50%) a wnaeth ddatgan eu bod yn darparu deunydd dwyieithog yn gwneud hynny yn rheolaidd, neu a ydynt yn ei ddarparu pan ofynnir amdano yn unig? Mae'n rhaid cofio y gall darparu gohebiaeth ddwyieithog fod yn dipyn o sialens i elusennau oherwydd er mwyn gohebu yn llwyddiannus â chwsmeriaid yn ddwyieithog, mae'n rhaid i'w staff fedru

siarad Cymraeg. Mae'n rhaid sylweddoli bod yna ddau fath o ohebu hefyd: mae yna ohebu mewnol, h.y. rhwng staff sy'n gweithio i'r elusen, ac yna'r gohebu rhwng y staff a'r cwsmeriaid a'r cleifion. Byddai'n ddefnyddiol gweld a yw'r iaith yn amrywio wrth ohebu'n fewnol o'i gymharu â gohebu allanol. Ond rhaid nodi bod y canlyniadau hyn yn bur galonogol gan fod hanner yr elusennau a ofynnwyd yn sicrhau gohebiaeth yn Gymraeg i'w darparwyr.

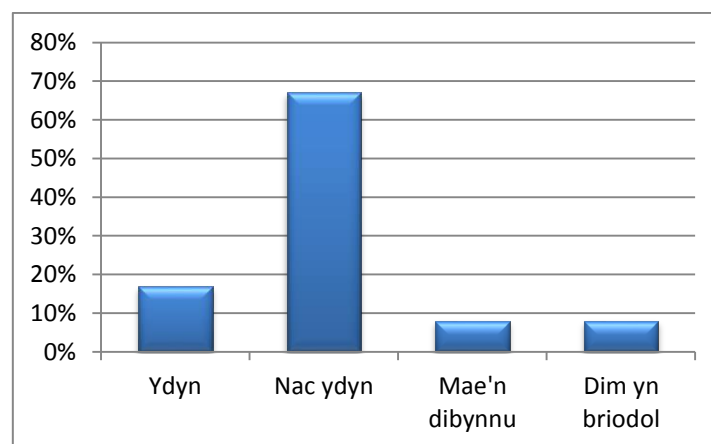
'A yw cylchlythyron yr elusen yn ddwyieithog?'

Gwnaeth 3 (25%) o'r elusennau ddatgan eu bod yn paratoi eu cylchlythyron yn ddwyieithog, tra bod hanner yn nodi nad oeddent. Gwelwyd wrth ddadansoddi gwefannau a chyfrifon trydar yr elusennau bod yna amrywiaeth yn medru bod rhwng y ddarpariaeth Gymraeg a ddarperir gan wahanol elusennau ac mae'r un peth yn medru bod yn y cylchlythyron. Nododd 2 (17%) o'r elusennau hefyd fod naill ai rhywfaint o'u cylchlythyron yn ddwyieithog neu eu bod yn gwbl ddwyieithog weithiau. Mae'r sefyllfa yn medru amrywio yma eto o

elusen i elusen gan fod rhai elusennau yn ysgrifennu cylchlythyr yn amlach na rhai elusennau eraill ac felly gall fod yn anodd i rai elusennau eu darparu yn ddwyieithog. Mae hon yn ganran weddol isel wrth gymryd i ystyriaeth y dylai cylchlythyron fod yn haws i'w darparu yn ddwyieithog gan nad ydynt ond yn cael eu cynhyrchu lond llaw o adegau'r flwyddyn yn unig. Gan fod tipyn o amser yn medru bod rhwng pob cylchlythyr, mae llawer o amser gan yr elusennau i drefnu bod y cylchlythyron yn ddwyieithog. Serch hynny, mae'n rhaid hefyd gofio ar y llaw arall bod y cylchlythyron yn medru bod yn hir ac felly mae'n medru bod yn drafferthus a chostus i'w cyfieithu.

‘Ydy’r elusen yn darparu gwasanaeth un-i-un yn ddwyieithog?’

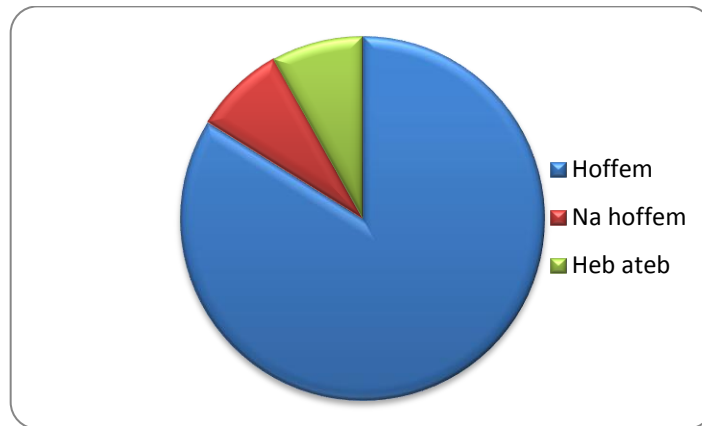
Ceir yma ffigyrau go isel gyda 2 (17%) yn nodi eu bod yn cynnig gwasanaeth un-i-un dwyieithog tra bod 8 (67%) yn nodi nad oeddent. Mae hwn yn ffigwr pur bryderus gan mai un o'r elfennau pwysicaf i gleifion sydd am dderbyn gwasanaeth yn y Gymraeg yw'r elfen un-i-un wrth drafod eu problemau, ac mae'n haws gwneud hyn yn eu mamiaith. Ond ar y llaw arall, mae'n wir y gall hi fod yn anodd i'r

elusennau ddod o hyd i arbenigwyr penodol sy'n medru siarad Cymraeg yn ddigon hyderus i drafod materion dwys iawn â chleifion a'u teuluoedd ar adegau. Wrth gwrs, yr elfen bwysicaf yw cyflogi rhywun sydd â'r arbenigedd cywir i gael trafodaeth gyflawn ac i fedru delio yn gywir â'r claf o dan sylw. Anodd weithiau yw sicrhau bod y person hwnnw hefyd yn medru siarad Cymraeg. Ceir trafferth dod o hyd i'r cydbwysedd rhwng yr arbenigedd a darparu gwasanaeth dwyieithog. Serch hynny, mae llawer o bobl yn datgan nad ydynt yn medru siarad Cymraeg tra, mewn gwirionedd, diffyg hyder yn yr iaith sydd ganddynt.

3.1 Ymateb y staff tuag at ddarpariaeth ddwyieithog

Roedd y cwestiynau uchod yn trafod faint o Gymraeg sydd yn cael ei ddefnyddio mewn gwahanol elfennau yn yr elusen yn bennaf. Mae'r cwestiynau nesaf am drafod teimladau'r staff tuag at ddefnyddio'r Gymraeg o fewn elusennau cyn mynd ymlaen i drafod pa fath o gymorth y maent yn ymwybodol ohono a pha fath o gymorth y maent yn ei dderbyn wrth ddarparu gwasanaeth dwyieithog yn yr elusen.

‘Hoffech chi fel elusen ddarparu mwy o’r Gymraeg a deunydd dwyieithog?’

Gwnaeth y mwyafrif, sef 10 (83%), ddatgan yr hoffent allu darparu mwy o ddeunydd dwyieithog, ond ni wnaeth 1 (8%) o’r ymatebwyr ateb y cwestiwn penodol hwnnw. Wrth gymryd i ystyriaeth ymatebion y 12 elusen wahanol nododd 10 (83%) o’r elusennau yr hoffent ddarparu mwy o ddeunydd Cymraeg, ond wrth ystyried yr 14 ymateb, sydd yn cynnwys yr ymatebion ychwanegol gan staff gwahanol o fewn un elusen, gwelwyd bod 12 (86%) o’r farn yr hoffent ddarparu mwy o ddeunydd Cymraeg. Penderfynwyd cynnwys y ddau holiadur ychwanegol yn y cwestiwn hwn gan fod barn gweithwyr o fewn yr un elusen tuag at y Gymraeg yn medru amrywio. Yn y cwestiwn penodol hwn roedd yr ymatebion yn gyson rhwng tri aelod staff yr elusen. Dengys hyn fod rhan helaeth o’r elusennau yn dymuno gallu cynnig gwasanaeth dwyieithog ond am nifer o resymau a drafodir mewn cwestiynau eraill yn yr holiadur, nid oes modd iddynt wneud hyn.

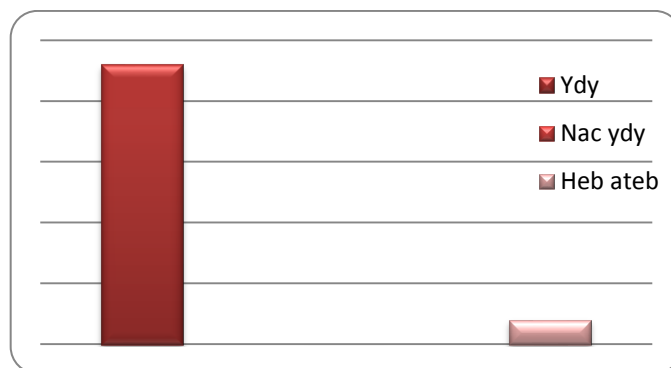
Cafwyd amrywiaeth o ymatebion i’r is-gwestiwn sef ‘Pam?’. Noda rhai eu bod yn ymwybodol eu bod yn gweithredu yng Nghymru: ‘We are a

Welsh charity and we are aware that that's what people want' ac felly roeddent am wneud ymdrech er mwyn bodloni eu cwsmeriaid. Noda eraill 'It would help first language speakers' ac maent yn credu ei bod yn 'bwysig iawn i bobl dderbyn gwasanaeth yn yr iaith maen nhw'n dewis yn enwedig pan maen nhw'n son [sic] am broblemau a materion sensitif.' Mae'r elusennau yma felly yn ymwybodol bod siaradwyr Cymraeg yn ei chael hi'n haws yn aml i drafod eu hanghenion yn ei mamiaith. Mae un elusen yn pwysleisio'r ffaith eu bod am 'roi'r cyfle gorau i bobl deall [sic] eu iechyd [sic] yn yr iaith maent yn teimlo'n gyffyrddus defnyddio [sic] o ddydd i ddydd.' Er hyn, roedd un elusen yn ei gweld fel siawns 'i'r elusen fod yn fwy broffesiynol [sic].' Mae hyn yn ddiddorol gan nad ydynt yn gweld dwyieithrwydd yn fanteisiol i'r cwsmeriaid yn unig, ond hefyd i'w delwedd nhw fel elusen. Nododd un elusen ei fod yn gyfle pellach i gynhyrchu incwm gan y bydd yn apelio at gynulleidfa ehangach. Nododd un elusen 'Mae'r rhan fwyaf ohonom yn Gymraeg ond mae un aelod Saesneg gyda ni' felly roeddent yn ei gweld hi'n rhwystr cynnal sgwrs neu gyfarfod yn y Gymraeg gan fod un aelod o staff sy'n siarad Saesneg ganddynt ac felly mae sgwrs yr elusen hon yn troi i'r Saesneg gan fod un aelod o staff yn siarad Saesneg. Mae hon yn aml yn broblem y mae'r Cymry yn ei hwynebu a chan fod y Saesneg yn iaith gyffredin rhwng y Cymry a'r rheiny sy'n ddi-Gymraeg, mae'r iaith yn dueddol o droi i'r iaith honno.

Yr hyn a oedd fwyaf nodweddiadol am yr ymatebion yma oedd bod dros 80% am ddarparu mwy o ddeunydd Cymraeg am nifer o resymau

gwahanol ond yn methu gwneud hynny neu yn ei chael hi'n anodd darparu deunydd dwyieithog. Serch hynny, roedd un elusen wedi nodi nad oeddent am ddarparu mwy o ddeunydd dwyieithog a'r rheswm a nodwyd oedd: 'I believe that we are able to provide anything bilingually' ac felly o ganlyniad i hynny nid oes angen iddynt wneud unrhyw ymdrech bellach er mwyn gwella'r ddarpariaeth ddwyieithog o fewn yr elusen. Felly ar y cyfan, roedd yr awydd yno i ddarparu deunydd dwyieithog ond bod eisiau cymorth er mwyn gweithredu ar yr awydd honno.

‘Ydych chi’n meddwl bod darparu gwasanaeth dwyieithog o fudd i’ch cleifion a/neu gwsmeriaid?’

Dyma oedd cwestiwn olaf yr holiadur ac roedd yr ymatebion bron yn unfrydol, gyda 11 (92%) yn nodi ei bod o fudd i’w cleifion gael gwasanaeth dwyieithog, tra bod 8% heb ymateb i’r cwestiwn. Eto, roedd is-gwestiwn i’w ateb yma, sef ‘Sut?’. Gan fod y cwestiwn hwn yn debyg ei naws i gwestiwn 3, roedd yr ymatebion a gafwyd hefyd yn weddol debyg. Nid oedd neb o reidrwydd yn anghytuno nac yn credu nad oedd gwasanaeth dwyieithog yn fuddiol. Ond, roedd y ganran hon yn newid

rywfaint wrth gynnwys yr ymatebion ychwanegol a dderbyniwyd gan staff eraill o fewn un o'r elusennau. Ar ôl ychwanegu'r rhain roedd y ganran o'r rheiny a gred fod gwasanaeth dwyieithog yn fuddiol yn cwmpo i 12 (86%), ac roedd 1 (7%) o'r farn nad oedd yn fuddiol. Profa hyn bwysigrwydd creu polisi iaith yn ganolog fel bod rheidrwydd i bob person ym mhob elusen weithredu'r polisi gan y gall barn un neu ddau unigolyn effeithio ar ddarpariaeth yr elusen.

Cafwyd atebion gweddol debyg ar y cyfan i is-gwestiwn 3, er bod un elusen eto wedi nodi y byddai'n 'Helpu ni i gysylltu a [sic] mwy o bobl'. Mae rhai o'r ymatebwyr wedi cynnwys enghreifftiau penodol lle y maent wedi gweld y byddai neu fod deunydd dwyieithog wedi bod o fantais iddynt. Nododd Epilepsy Action UK:

I recently did some epilepsy awareness training in Pwllheli. Our evaluation forms were in English only. One of the participants could speak both English and Welsh but found it difficult to express herself in writing in English.

Felly, er bod y cwestiwn yn gofyn a fyddai darpariaeth ddwyieithog o fudd i'r cleifion a/neu'r cwsmeriaid, mae'r elusen benodol hon wedi gweld y diffyg darpariaeth yn broblem i'r staff hefyd. Enghraifft arall o ble mae'r staff wedi gweld defnyddio'r Gymraeg yn fanteisiol yw, 'Rydw i wedi defnyddio'n [sic] Cymraeg gyda theulu ar ôl colli mab nhw ac roeddwn nhw i gyd yn dweud roedd yr holl broses yn well oherwydd gallai pawb siarad mewn iaith cyntaf nhw.[sic]' Mae hon fel ag y mae yn sefyllfa ofnadwy o anodd i unrhyw deulu ond mae'r defnydd o'r

Gymraeg wedi llwyddo i hwyluso'r broses. Roedd yr elusen MS Society hefyd yn gweld y byddai cleifion yn medru derbyn a thrafod y cyflwr yn well pe bai'r drafodaeth ym mamiaith y claf:

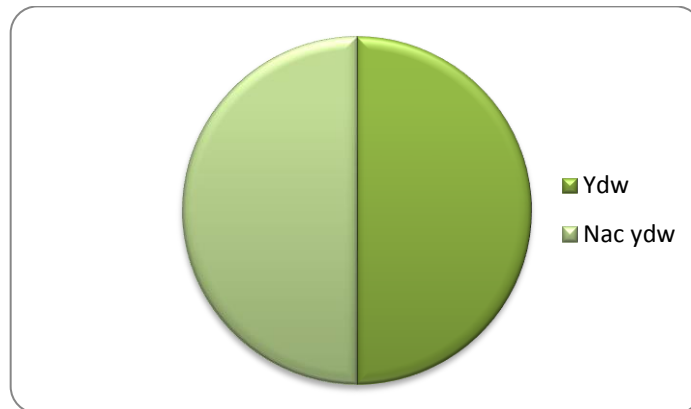
Multiple Sclerosis is a complex condition and affects each individual differently as such, if a person's first language is Welsh to find out about their diagnosis and what it will mean for them must be very difficult in English. People with Multiple Sclerosis may have cognitive impairment and again having services provided in their first language would be more supportive.

Roedd pawb, bron, yn cytuno bod defnyddio'r Gymraeg yn gwneud i'r claf deimlo yn gyfforddus ac yn cynnig profiad gwell iddynt wrth rannu eu profiadau. Datganodd un elusen y byddai o fantais iddynt ddarparu gwasanaeth dwyieithog oherwydd:

People contacting us in the Welsh language would appreciate a response in Welsh and would affiliate them to the organisation further knowing they can communicate in their more comfortable language.

Byddai hyn yn ei dro yn annog cwsmeriaid Cymraeg i gysylltu â nhw eto.

‘Ydych chi yn ymwybodol o unrhyw help i’ch cynorthwyo i ddarparu deunydd dwyieithog?’

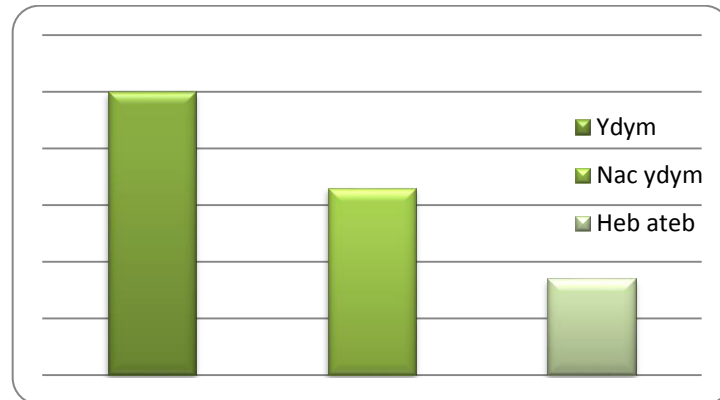
Roedd hwn yn gwestiwn a oedd wedi rhannu'r ymatebwyr gan fod 6 (50%) yn datgan nad oeddent yn ymwybodol o gymorth a oedd ar gael iddynt a'r 6 (50%) arall yn datgan eu bod yn ymwybodol. Roedd dau is-gwestiwn sef 'Os ydw, pa fath o help?' ac 'Os nac ydw, pa fath o help hoffech ei gael?' Roedd pedair elusen wedi ymweld â gwefan y Comisiynydd Iaith er mwyn derbyn gwahanol fathau o gymorth, e.e. prawfddarlenn a chynngor. Roedd eraill hefyd wedi derbyn gwasanaeth cyfieithwyr proffesiynol. Nododd elusen Homestart eu bod yn derbyn deunydd dwyieithog gan brif swyddfa'r elusen yn ganolog, ac fe nododd yr elusen hefyd fod rhai gwirfoddolwyr ganddynt a oedd yn cyfieithu deunydd iddynt. O'r rheiny nad oeddent yn ymwybodol o'r cymorth a oedd ar gael i helpu elusennau i ddarparu gwasanaeth dwyieithog, roedd y mwyafrif am gael mwy o gymorth i gyfieithu deunydd o'r Saesneg i'r Gymraeg, gydag un elusen yn gofyn am gael 'gweld gwasanaeth cyfieithu sydd rhywfaint yn rhatach i elusennau' ac elusen arall yn gofyn am 'Help to translate and financial help to pay for Service'. Daw'n bur amlwg, felly, fod y gost yn broblem fawr i nifer o

elusennau er mwyn medru darparu gwasanaeth dwyieithog effeithlon. Datganodd un aelod o staff y buasai'n 'hoffi gweld deunydd i helpu hybu'r iaith o fewn y sector (nid dim ond lanyards a phosteri).' Byddai hyn yn medru annog mwy o staff i weld pwysigrwydd defnyddio'r Gymraeg a'r manteision o weithio'n ddwyieithog. Roedd yn cydnabod bod deunydd fel poster i ati yn cael ei ddefnyddio yn barod ond bod angen gwneud mwy o ymdrech er mwyn sicrhau bod pobl yn cydnabod pwysigrwydd defnyddio'r ddwy iaith yn y trydydd sector. Felly, er bod mwyafrif y rheiny a holwyd yn gweld pwysigrwydd defnyddio deunydd dwyieithog, ceir yr awgrym bod rhai o fewn yr elusen ag agwedd negyddol tuag at y defnydd dwyieithog. Nododd un aelod o staff y buasai'n hoffi gweld 'cyrсия Cymraeg – hawdd iawn a rhai fwy [sic] dwys ar gael yn weddol rhad i'r trydydd sector.' Gall hyn helpu staff o bob gallu i fedru mireinio eu sgiliau ieithyddol. Cawn hefyd yr argraff fod hyder staff tuag at ansawdd eu Cymraeg yn medru bod yn broblem, gan fod un aelod o staff wedi awgrymu y byddai cyrсия Cymraeg yn medru bod o fantais. Petai hyn yn cael ei wireddu byddai mwy o bobl yn teimlo fel eu bod yn medru defnyddio eu Cymraeg heb orfod poeni am gael eu beirniadu.

Mae'n amlwg o'r cwestiwn hwn fod cymorth ar gael, a bod rhai yn ymwybodol ohono ond nid yw hynny yn wir am bawb. Felly, a yw hynny yn golygu nad oes yna hysbysebu digonol o'r cymorth sydd ar gael? Os oes cymorth ar gael, mae'n bwysig bod pob elusen yn ymwybodol ohono

fel eu bod nhw'n medru sicrhau bod darpariaeth ddwyieithog ddigonol ganddynt.

‘Ydych chi wedi derbyn unrhyw help gyda’ch deunydd dwyieithog?’

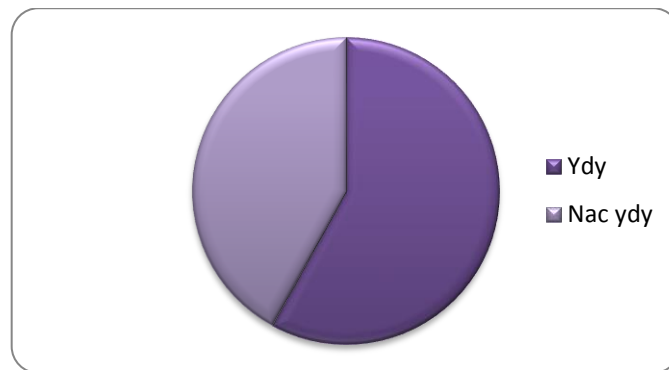

Fel y disgwyliid, roedd yr ymatebion hyn yn weddol debyg i gwestiwn 4 gan eu bod yn trafod yr un math o beth. Datganodd 6 (50%) eu bod wedi derbyn cymorth, gyda 4 (33%) yn dweud nad oeddent wedi derbyn cymorth a 2 (17%) heb ateb y cwestiwn. Y prif fath o gymorth a dderbyniwyd oedd cyflogi cwmnïau cyfieithu allanol i gyfieithu deunydd iddynt. Eto caiff hyn ei drafod mewn manylder yn nes ymlaen. Roedd yr is-gwestiwn yn gofyn ‘Os ydych, yna pa fath?’ Roedd mwyafrif y rheiny a nododd eu bod yn derbyn cymorth â'u deunydd dwyieithog yn nodi mai cymorth cyfieithwyr yr oeddent wedi ei ddefnyddio fwyaf gyda rhai yn nodi bod rhai staff sy'n siarad Cymraeg hefyd yn eu cynorthwyo â'r dasg o greu deunydd dwyieithog. Nododd un elusen hefyd, ‘Funding when available,’ ond, ni nodasant pa fath o gyllid na chwaith gan bwy y daw. Gan fod yr elfen ariannol yn cael ei hailadrodd dro ar ôl tro mae'n amlwg bod yr elusennau yn gweld hyn yn broblem gynyddol iddynt a

hynny am nad oes llawer o arian ganddynt fel ag y mae, heb sôn am fedru ariannu adnoddau i gael eu cyfieithu i'r Gymraeg hefyd.

O'r rheiny a nododd nad oeddent wedi derbyn cymorth er mwyn darparu deunydd Cymraeg, soniodd un elusen am wrthdaro a wnaeth iddynt beidio â chyfieithu mwy o adnoddau: 'Volunteers translated once, then somebody would check it. But they didn't agree and we gave up.' Wrth gwrs, mae hi'n medru bod yn anodd pan fo dau berson yn ceisio cyfieithu un darn â dulliau gwahanol, gan y gall hyn greu tensiynau. Efallai y byddai'n syniad i'r elusen anfon y gwirfoddolwyr a'r rheiny sy'n gwirio ar gwrs, neu hyfforddiant fel bod mwy o gysondeb yn y gwaith cyfieithu a bod modd iddynt gytuno. Mae defnyddio gwirfoddolwyr i gyfieithu yn adnodd amhrisiadwy i elusennau ac mae'n drueni, yn enwedig wedi i wirfoddolwyr gynnig gwneud, bod hynny yn mynd i wastraff. Ond, gall hyn achosi mwy o gost i'r elusennau ac o bosib yn anaddas iddynt.

‘Ydy darparu deunydd dwyieithog yn faich ar eich elusen?’

Roedd hwn eto yn gwestiwn a rannodd farn yr ymatebwyr gan i 7 (58%) nodi ei bod yn faich tra bod 5 (42%) yn nodi nad oedd. Baich ariannol oedd hyn iddynt yn bennaf. Er nad oedd is-gwestiwn i gwestiwn 7, roedd nifer o'r elusennau wedi penderfynu ychwanegu rhywfaint o eiriau er mwyn cyfiawnhau eu hatebion. Y teimlad cyffredin ymysg mwyafrif y rheiny a ymatebodd oedd mai oherwydd rhesymau ariannol yr oedd hyn; roedd hi'n rhy ddrud i'r elusen fedru darparu'r gwasanaeth. Er hyn, datganodd un elusen mai diffyg amser oedd y prif rwysr oherwydd 'fi yw'r unig siaradwr Cymraeg yn yr elusen, nid swydd gweinyddol [sic] na marchnata yw fy swydd i felly mae unrhyw cyfieithu [sic] ac ati ar ben popeth arall.' Roedd disgwyl i'r aelod penodol hwn o staff gyfieithu yn ogystal â chwblhau ei ddyletswyddau arferol dim ond am ei fod yn medru siarad Cymraeg. Mae hi'n cymryd sgil benodol i gyfieithu yn effeithiol ac nid yw'n deg felly dibynnu ar staff eraill i wneud y gwaith hwn.

Yr ail sylw oedd y ffaith bod elusennau sy'n elusennau Prydeinig yn ei chael hi'n anodd trosglwyddo'r neges i'r prif swyddfeydd ac roeddent yn aml yn amharod i ddarparu nawdd er mwyn creu deunydd dwyieithog:

The organisation is a UK wide organisation and internally there isn't the understanding that we need to do this. Anything that is translated is done so because I ask for it to be done and I have to pay for it from my budget – as opposed to from the organisation wide budget.

Golyga hyn fod rhai elusennau Prydeinig yn gwrthod cymryd y cyfrifoldeb o ariannu darpariaeth Gymraeg ac yn rhoi'r cyfrifoldeb ar adain Cymru'r elusen. Gall hyn roi straen pellach ar yr elusen gan fod yn rhaid iddynt sicrhau bod yr arian sydd ganddynt yn mynd ymhellach. Dengys hyn hefyd fod ymdeimlad o eisiau darparu deunydd dwyieithog yng Nghymru mewn rhai elusennau, ond nad yw hyn yn wir am y swyddfeydd canolog.

Er gwaetha'r ffaith bod dros bum mlynedd wedi mynd heibio ers cyhoeddi gwaith ymchwil Cynog Prys i'r defnydd o'r Gymraeg yn y trydydd sector, mae'n ddiddorol nodi nad yw'r galw na'r problemau a godwyd ganddo wedi'u datrys. Un o'r problemau a nodwyd ganddo oedd 'wrth ystyried cyllido dwyieithrwydd roedd nifer o'r darparwyr yn gweld cynhyrchu deunydd caled dwyieithog fel cost ychwanegol'.¹²⁰ Roedd hwn yn un o'r sylwadau a nodwyd yn bur aml wrth ddadansoddi

¹²⁰ Cynog Prys, 'Defnydd o'r Gymraeg yn y Trydydd Sector yng Ngwynedd a Sir Gaerfyrddin', t. 299.

canlyniadau holiaduron y ddau waith ymchwil, felly nid yw amryw o broblemau a rhwystrau mudiadau'r trydydd sector wedi eu goresgyn na'u datrys.

Er gwaetha'r ffaith bod Mesur y Gymraeg wedi ei basio ers llunio traethawd PhD Cynog Prys, sy'n sicrhau statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru, nid oes dim wedi newid o ran hawliau ieithyddol y trydydd sector yn y cyfnod hwn. Er bod datblygiadau'n digwydd yn gyson ym maes hawliau ieithyddol, ac nid oes dim amheuaeth bod datblygiadau wedi bod yng nghyd-destun y sector cyhoeddus a'r sector preifat, mae'r trydydd sector wedi aros yn ei unfan. Ymhellach, gan fod mwy o hawliau ieithyddol gan y cyhoedd yn y sector cyhoeddus erbyn hyn, mae'r bwlch rhyngddo a'r trydydd sector yn cynyddu. Mae'r ddadl, felly, dros newid hawliau ieithyddol yn y trydydd sector hyd yn oed yn gryfach heddiw nag ydoedd bum mlynedd yn ôl. Dengys hyn hefyd yr angen sydd am waith ymchwil pellach yn y maes hwn gan fod cryn dipyn o amser wedi pasio heb fawr dim newid i'r sefyllfa.

'Beth fyddai'r ffordd orau o hwyluso eich darpariaeth ddwyieithog?'

Gwnaeth 5 (42%) o'r ymatebwyr naill ai ateb drwy ddweud 'Ddim yn siŵr' neu beidio â rhoi ateb o gwbl i'r cwestiwn hwn. Mae'n bosibl taw'r rheswm am hynny yw am fod y cwestiwn yn fwy agored ac felly nid oedd dewisiadau i'r cwestiwn. Ond wrth ddadansoddi ymatebion y rheiny a wnaeth ateb, ceir cryn amrywiaeth. Ymateb dwy elusen oedd y

byddai rhaid anfon eu holl staff ar wersi Cymraeg. Dywedodd un: 'It really would require all of our staff to do a welsh [sic] course which would be hard.' Awgrymodd elusen arall y dylai gwasanaeth cyfieithu arbennig gael ei sefydlu i'r trydydd sector. Roedd y cysyniad hwn yn boblogaidd gan fod un elusen yn awgrymu yr hoffent gael mwy o gyllid fel bod mudiadau yn medru cyflogi cyfieithydd i ddelio â'u hanghenion dwyieithog. Un elfen a oedd yn poeni un elusen oedd yr adnoddau ysgrifenedig: 'More written materials in Welsh would help – we can't afford this.' Barn un aelod o staff mewn un elusen am y ffordd orau i hwyluso eu darpariaeth oedd gweithredu polisi iaith ac felly creu adnoddau i gyd-fynd â'r polisi hwnnw. Ond roedd un elusen o'r farn bod rhaid gwneud mwy na chreu adnoddau yn unig; roeddent o'r farn bod rhaid newid meddylfryd pobl am eu bod am 'wella ein dealltwriaeth o'r anghenion a hefyd manteision o ran gynhyrchu gwybodaeth dwyiaethog.[sic]' Ymatebodd un elusen drwy ddweud eu bod yn darparu gwasanaeth dwyieithog digonol. Er hynny, nid oedd gan yr elusen benodol hon ddarpariaeth gwbl ddwyieithog mewn gwirionedd. Yn aml nid oeddent yn darparu deunydd dwyieithog oni bai bod cwsmeriaid yn gwneud cais amdano. A oes angen addysgu pobl, felly, am lefel y ddarpariaeth ddwyieithog y dylai elusennau ei darparu? Os ydynt o'r farn bod ganddynt ddarpariaeth ddigonol ni fyddant yn gwneud ymdrech i wella o gwbl.

Os yw elusennau yn gweld darparu gwasanaeth dwyieithog fel baich, maent yn llai tebygol o ddarparu deunydd dwyieithog gan ei fod yn troi

yn rhywbeth y mae'n rhaid ei wneud yn hytrach na rhywbeth gwirfoddol naturiol. Mae'n hanfodol bod cymorth yn cael ei roi er mwyn sicrhau nad oes unrhyw un yn ei weld fel baich. Os mai gwireddu'r opsiynau uchod yw'r ffordd orau o sicrhau nad yw pobl yn gweld darparu deunydd dwyieithog fel baich yna mae'n rhywbeth i'w ystyried.

'Faint o'ch staff cyflogedig sy'n siarad Cymraeg?'

Wrth ailedrych ar y cwestiwn ar ôl derbyn yr ymatebion gwelwyd bod gwendid yn y cwestiwn. Yn y sampl, mae elusennau o bob maint, rhai sy'n cyflogi nifer fach o staff ac eraill sy'n cyflogi tipyn mwy, ar draws sawl swyddfa wahanol yng Nghymru. O ganlyniad, roedd yn anodd gweld arwyddocâd y nifer o staff Cymraeg a oedd yn gweithio i'r elusen. Er mwyn medru gwella'r cwestiwn ac felly cael cymhariaeth well, byddai wedi bod yn beth da petai'r cwestiwn yn gofyn am y nifer o staff oedd yn gweithio i'r elusen yn gyffredinol, yn ogystal â'r rheiny sy'n siarad Cymraeg. Wrth eirio'r cwestiwn fel ag y mae ar hyn o bryd, petai deg aelod o staff yn gweithio i elusen a bod wyth o'r rheiny yn siarad Cymraeg yna byddai hynny yn hollol wahanol i sefyllfa lle mae wyth yn siarad Cymraeg ond bod 50 yn gweithio i'r elusen. Serch hynny, fe wnaeth rhai o'r ymatebwyr nodi'r nifer o staff a oedd yn gweithio i'r elusen, yn ogystal â'r nifer oedd yn siarad Cymraeg felly darlun bras a gawn. Gwendid arall yw bod rhai wedi nodi'r nifer a oedd yn siarad Cymraeg yn eu swyddfa benodol nhw, er bod yna swyddfeydd eraill yng Nghymru, tra bod eraill wedi nodi'r holl weithwyr, felly gall yr atebion

fod yn anghyson. Serch hynny, dyma ddadansoddiad o'r ymatebion a ddaeth i law.

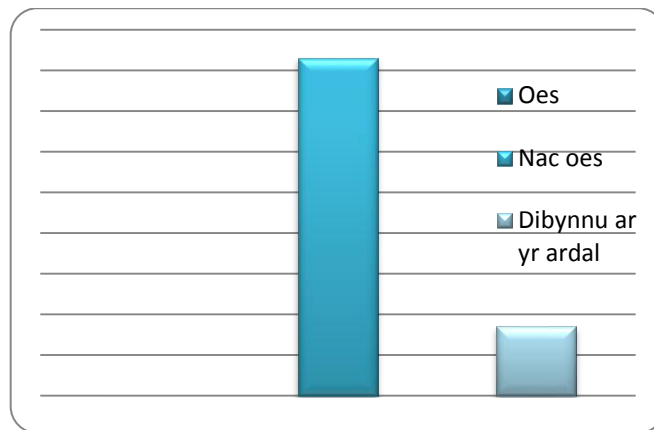
Mewn saith elusen mae rhwng un a thri o weithwyr cyflogedig yn siarad Cymraeg. Mae elusen Downs Syndrome yn datgan bod un o'u tri gweithiwr yng Nghymru yn siarad Cymraeg, mae 50% o staff Kidney Foundation yn ddwyieithog tra bod un o saith gweithiwr MS Society yn siarad Cymraeg. Serch hynny, mae Homestart yn datgan bod pob un o'u chwe aelod o staff yn medru'r iaith. Yn elusen RNIB a Thŷ Hafan mae tua saith yn siarad Cymraeg. Dengys hyn fod amrywiaeth sylweddol ar draws yr holl elusennau. Y norm yw bod rhwng un a thri aelod staff yn siarad Cymraeg ond mae eithriadau sydd yn hynod galonogol lle mae tipyn mwy yn siarad Cymraeg e.e. Kidney Foundation Wales a Homestart. Serch hynny, nid yw hyn bob tro yn cael ei adlewyrchu gan faint y defnydd o'r Gymraeg y maent yn ei ddarparu gan fod yna elusennau sy'n cyflogi llawer llai o staff sy'n siarad Cymraeg ond yn darparu mwy o ddeunydd dwyieithog, elusennau fel yr RNIB. Ond gan fod rhai o'r elusennau wedi nodi 'tua 7' dengys hyn nad yw pob elusen yn hollol sicr o'r niferoedd sy'n siarad Cymraeg felly nid oes cofnod pendant yn cael ei gadw.

'Faint o'ch gwirfoddolwyr sy'n siarad Cymraeg?'

Cwestiwn oedd yn bur debyg oedd y cwestiwn nesaf. Mae 5 (42%) o'r elusennau wedi nodi nad yw hyn yn cael ei gofnodi ganddynt, felly mae'n anodd cael darlun teg. Mae elusen RNIB yn nodi, serch hynny, 'Ddim yn gwybod – ddim yn gael [sic] ei gasglu, yn gobeithio newid hyn

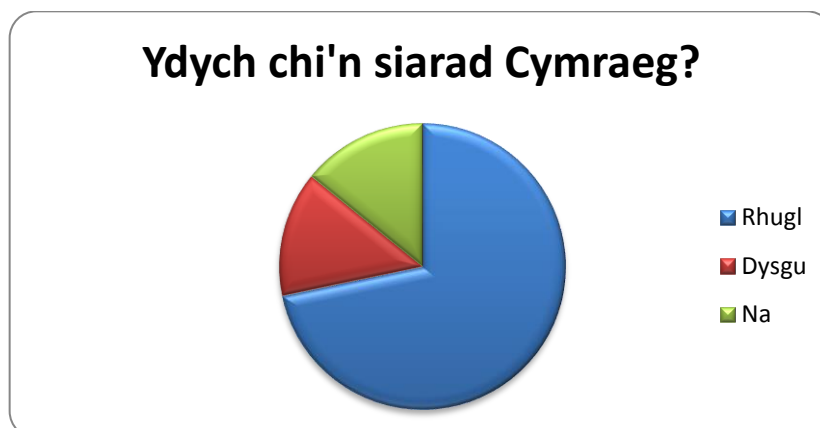
yn fuan.’ Nid yw’r cwestiwn, fel y cwestiwn blaenorol, yn nodi ar yr holiadur faint o wirfoddolwyr sydd ganddynt yn gyffredinol ac felly mae’n anodd cael cymhariaeth deg o’r nifer o wirfoddolwyr sydd ganddynt. Noda Sefydliad Aren Cymru fod tua thraean o’u gwirfoddolwyr yn siarad Cymraeg, tra bod deg yn gwirfoddoli i Epilepsy Action. 10% o wirfoddolwyr yr elusen Diabetes sydd yn siarad Cymraeg tra bod tri (un yng ngogledd Cymru a dau yn ne Cymru) yn siarad Cymraeg ac yn gwirfoddoli i elusen Kids Cancer Charity a bod un o’r Bwrdd Rheoli yn siarad Cymraeg i’r elusen Mind. Wedi ystyried yr ymatebion i’r cwestiwn hwn, gwelwyd nad oedd nodi faint o’u gwirfoddolwyr sy’n siarad Cymraeg wedi cael ei ystyried ganddynt; nid oedd wedi bod yn rhan o’u gweithdrefnau cynllunio ac felly nid oedd wedi cael blaenoriaeth na’i nodi gan yr elusennau. Nid oes modd felly i elusennau gymryd mantais o hyn gan nad ydynt yn ymwybodol o’r sefyllfa. O’r rheiny sy’n ymwybodol o’r niferoedd sy’n siarad Cymraeg, gwelwn nad oes llawer sy’n medru’r Gymraeg yn gwirfoddoli i’r sefydliadau hyn.

‘Oes llawer o bobl yn gofyn am ddeunydd dwyieithog gennych?’

Ni nododd neb fod llawer yn gofyn am ddeunydd dwyieithog, a datganodd 10 (83%) nad oedd llawer o alw am ddeunydd dwyieithog. Serch hynny, nododd 2 (17%) o'r ymatebwyr ei bod yn ddibynnol ar yr ardal. Datganodd Cymdeithas Aren Cymru nad oedd llawer yn gofyn am ddeunydd Cymraeg ond fe wnaethant nodi hefyd bod tua tri allan o ddeg yn gofyn am ddeunydd dwyieithog neu ddeunydd Cymraeg. Felly mae ystyr 'llawer' yn medru amrywio o berson i berson. Er gwaethaf y ffaith nad oes llawer o bobl yn gofyn am ddeunydd dwyieithog mae elusennau yn dal i ddarparu deunydd yn y ddwy iaith. Nid ydynt yn dibynnu ar niferoedd yn unig pan ddaw hi i ddarparu deunydd dwyieithog yn eu helusennau.

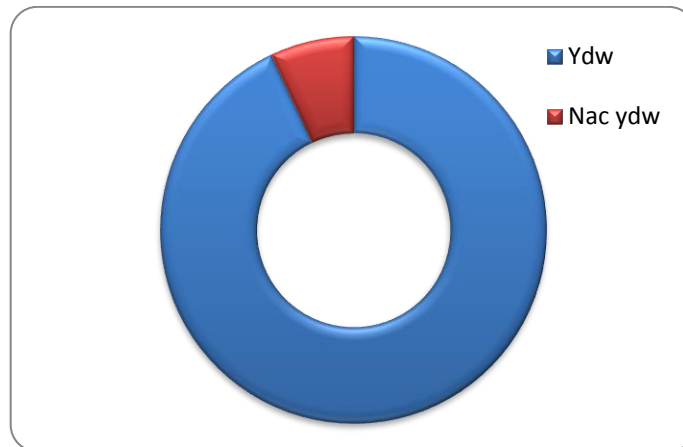
4. Holiaduron rhieni – Dadansoddiad

Casglwyd 14 holiadur gan gynrychiolaeth o 11 gwahanol elusen. Ni dderbyniwyd ymatebion gan union yr un elusennau i holiaduron y rhieni a'r staff. Roedd hyn am ei bod hi'n anodd derbyn ymatebion ac felly bu'n rhaid ystyried opsiynau eraill a chysylltu ag elusennau gwahanol. Nid blaenoriaeth y rheiny sy'n defnyddio elusennau yw'r iaith y maent yn derbyn y gwasanaeth ynddi felly roedd hi'n anodd cael pobl i ymateb i holiadur am ddarpariaeth Gymraeg mewn elusen. Roedd hi'n anodd perswadio'r elusennau i anfon yr holiaduron at y bobl briodol. Atebwyd 10 (71%) o'r holiaduron gan rai a oedd yn rhugl yn y Gymraeg, 2 (14%) gan bobl a oedd yn siarad Saesneg a 2 (14%) gan rai a oedd yn dysgu'r iaith. Gofynnwyd i'r 2 (14%) nad oedd yn siarad Cymraeg a oeddent yn bwriadu dysgu'r iaith i weld a fyddai ymatebion yn amrywio gan y rheiny a oedd am ddysgu a'r rheiny nad oedd am ddysgu'r Gymraeg. Nododd y ddau hynny nad oeddent yn bwriadu dysgu Cymraeg. Disgwyliwyd y byddai'r mwyafrif o'r ymatebwyr yn siarad Cymraeg gan fod yr holiadur yn trafod yr iaith Gymraeg; roedd hi'n naturiol bod y mwyafrif o'r ymatebwyr yn siarad Cymraeg gan ei

fod yn fwy perthnasol iddyn nhw. Bwriedir trafod pob cwestiwn gan ddadansoddi'r ymatebion yn y rhan nesaf.

‘Ydych chi'n gweld pwysigrwydd defnyddio'r Gymraeg o fewn elusennau?’

Roedd atebion y cwestiwn cyntaf hwn bron yn unfrydol gytûn ei bod hi'n bwysig defnyddio'r Gymraeg mewn elusennau gan i 13 (93%) o'r ymatebwyr nodi ei bod yn bwysig a 1 (7%) yn unig nodi nad oeddent yn ei weld yn beth pwysig. Mae hyn yn cyd-fynd ag ymatebion y staff hefyd gan i 13 (92%) nodi bod defnyddio'r Gymraeg o fudd i'w cleifion a/neu eu cwsmeriaid. Mae hyn yn ddifyr gan fod y rhan helaeth o'r staff a'r rhieni a atebodd yr holiadur yn gweld pwysigrwydd defnyddio'r Gymraeg ac yn ei gweld fel rhywbeth manteisiol ond serch hynny, nid yw hynny yn cyd-fynd â'r ddarpariaeth a geir.

Roedd i'r cwestiwn hwn is-gwestiwn sef 'Pam?'. Nododd y rheiny nad oedd yn ei weld yn beth pwysig i ddefnyddio'r Gymraeg o fewn elusennau eu bod wedi nodi hynny 'Because most people speak English

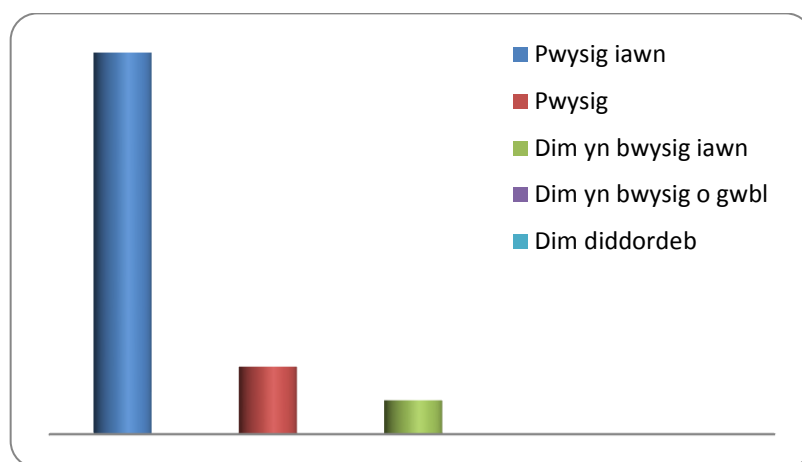
and are happy to do so if Welsh is not spoken.’ Y brif farn, serch hynny, oedd ‘Gan mae [sic] Cymraeg yw fy iaith gyntaf, ar [sic] iaith sydd fwyaf pwysig a naturiol i mi’ neu ‘Pwysig i ni fedri [sic] siarad yn ein mhamiaith [sic] – yn enwedig pan yn sal. [sic]’ Roedd eraill yn sôn am y ffaith ein bod yn byw yng Nghymru a chan fod y Gymraeg yn iaith swyddogol yma, y dylai hi gael ei siarad ym mhob maes. Aeth un o’r ymatebwyr mor bell â dweud ei bod hi’n bwysig defnyddio’r Gymraeg mewn elusennau er mwyn medru sicrhau parhad yr iaith ‘Because the Welsh language is a dying language and it’s a heritage that needs to be maintained.’

Datganodd un ymatebwr ei bod hi’n bryd i elusennau newid eu ffordd o feddwl gan ddweud:

Mae'n bwysig fod elusennau yng Nghymru yn cydnabod bod y Gymraeg yn iaith y dylid ei chymryd o ddifrif yng Nghymru, a bod nifer o'r rhai sy'n defnyddio'u gwasanaeth neu'n cyfrannu at yr elusen (wrth godi arian/gwirfoddoli) gyda'r Gymraeg yn iaith gyntaf iddynt. Rhaid trin pawb yn deg.

Felly’r brif neges a geir yw bod angen cydraddoldeb rhwng y ddwy iaith gan fod nifer o ddefnyddwyr yr elusennau â Chymraeg fel ei iaith gyntaf, er mwyn gwneud hyn bydd yn rhaid newid agwedd y rheiny sy’n gweithio i’r elusennau hynny.

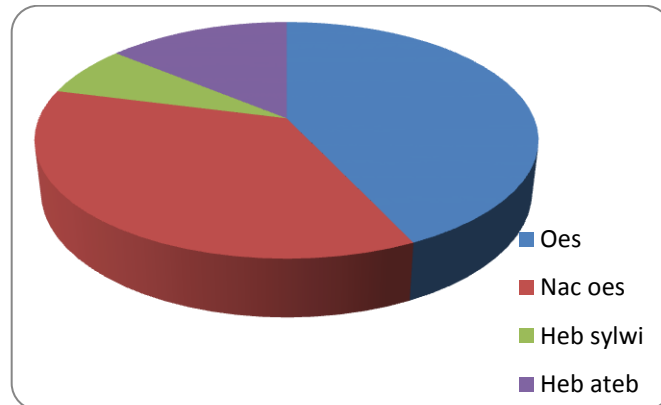
‘Pa mor bwysig yw hi i chi fod y Gymraeg yn cael yr un faint o sylw â’r Saesneg?’

Yn hytrach na chyfyngu’r atebion posibl i ‘Ie’ neu ‘Na’ penderfynwyd rhoi mwy nag un ateb posibl i’r cwestiwn hwn. Gallai’r ymatebwyr fod wedi nodi ‘Pwysig iawn’, ‘Pwysig’ ‘Ddim yn bwysig iawn’, ‘Ddim yn bwysig o gwbl’ neu ‘Dim diddordeb’. Galluogodd hyn i’r ymatebwyr ddewis ateb mwy penodol, gan sicrhau bod darlun mwy clir yn cael ei lunio. Nododd 11 (79%) o’r ymatebwyr ei bod yn bwysig iawn tra dewisodd 2 (14%) ‘Pwysig’ a 1 (7%) ‘Ddim yn bwysig iawn’. Ni ddewisodd unrhyw un ‘Ddim yn bwysig o gwbl’ na chwaith ‘Dim diddordeb’. Mae hyn eto yn cyd-fynd â’r cwestiwn blaenorol. Yn wahanol i’r cwestiwn blaenorol, nodir pwysigrwydd y ffaith bod y Gymraeg yn cael yr un faint o sylw â’r Saesneg. Dengys hyn felly fod y mwyafrif yn gweld pwysigrwydd defnyddio’r Gymraeg o fewn elusennau, boed y rheiny yn staff neu’n rhieni, ond nid yw hynny yn cael ei atgyfnerthu yn y defnydd a wneir o’r Gymraeg.

Mae'r cwestiynau nesaf yn ystyried faint o ddefnydd penodol o'r Gymraeg a wneir mewn gwahanol elfennau o fewn yr elusen.

'Oes yna bosteri/taflenni dwyieithog yn yr adeilad?'

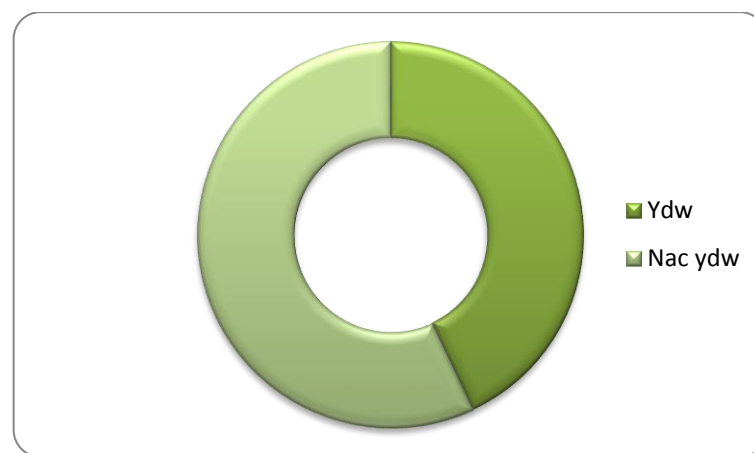

Er mwyn cael darlun o'r ddarpariaeth Gymraeg o safbwynt y rhieni, gofynnwyd faint o Gymraeg a oedd yn weledol yn yr elusen, h.y. ar ffurf posteri ac ati. Datganodd 6 (43%) eu bod wedi gweld posteri dwyieithog o gwmpas yr adeilad, tra nododd 5 (36%) nad oedd posteri dwyieithog ar gael. Nododd 1 (7%) eu bod heb sylwi tra bod 2 (14%) heb ateb y cwestiwn gan nad oedd yr elusen yn creu posteri. Mae'n beth calonogol bod canran bur uchel o'r ymatebwyr wedi nodi bod yna bosteri neu daflenni dwyieithog o gwmpas yr adeilad, ond mae'r ganran yn dal o dan 50%, felly mae yma le i wella. Nododd tri o'r ymatebwyr mai ychydig iawn o bosteri dwyieithog a oedd yn cael eu defnyddio, felly er bod rhai yn cael eu defnyddio 'Prin iawn yw'r Gymraeg yno'.

Os yw mudiadau o fewn y trydydd sector yn gwneud ymdrech i lunio posteri dwyieithog a'u dosbarthu yna bydd y Gymraeg yn dod yn beth mwy normal mewn ffordd weddol naturiol gan y bydd yn rhywbeth

gweledol. Er hynny, mae'n rhaid cofio bod 2 (14%) wedi nodi 'Dim yn briodol' er nad oedd yr opsiwn hynny ar gael, felly mae'n rhaid ystyried y posibilrwydd bod y niferoedd yn isel am nad oes llawer o'r elusennau yn llunio posterï ac felly wedi ateb 'Na'.

'Ydych chi wedi cael gwasanaeth gan nyrs/aelod o staff sy'n siarad Cymraeg?'

Er bod cwestiynau am ddarpariaeth yr elusen wedi cael eu gofyn yn barod yn holiaduron y staff, mae'n hanfodol bod yr ateb hefyd yn dod o safbwynt y rhieni gan fod yr atebion yn medru amrywio. Gall y staff feddwl eu bod yn rhoi darpariaeth gyflawn ond mewn gwirionedd, nid yw'r rhieni yn gweld hynny, neu efallai bod yn rhaid iddynt wneud y Gymraeg yn fwy gweledol. Rhaid pwysleisio eto nad yw'r un elusennau yn cael eu cymharu yn y ddau holiadur ac felly mae'n ddefnyddiol cael trawstoriad o ystod eang o elusennau. Mae'r ganran o'r rheiny a ddatganodd eu bod wedi cael gwasanaeth gan nyrs/aelod o staff sy'n siarad Cymraeg yr un peth â'r cwestiwn blaenorol, sef 6 (43%), tra bod 8 (57%) yn nodi nad oeddent wedi cael gwasanaeth gan nyrs nac aelod

o staff sy'n siarad Cymraeg. Nid atebodd unrhyw un 'Ddim yn gwybod'. Roedd gan y cwestiwn hwn ddau is-gwestiwn sef 'a) Os ydw, oedd hyn o fudd i chi a sut?' ac yna 'b) Os nac ydw, hoffech chi fod wedi siarad â staff cyfrwng Cymraeg?' O'r rheiny nad oedd wedi derbyn gwasanaeth gan nyrs neu aelod o staff sy'n siarad Cymraeg, nododd 5 (62.5%) ohonynt y buasent wedi gwerthfawrogi cael gwasanaeth gan rywun a oedd yn siarad Cymraeg ac roedd y rhesymau am hynny, ar y cyfan, yn weddol debyg. Nododd y mwyafrif fod yn well ganddynt gyfathrebu yn eu mamiaith: 'Rydw i llawer mwy cartrefol yn siarad trwy'r Gymraeg'; 'Siarad yn Gymraeg fyddai yn ddelfrydol.' Er hynny, ysgrifennodd un o'r ymatebwyr 'Byddai derbyn gwasanaeth cyfrwng Cymraeg wedi bod yn neis, ond roedd fy mhartner yn bresennol ac mae e'n di-Gymraeg.[sic] Heblaw am hynny, byddai wedi bod yn braf.'

Ar y llaw arall, o'r rheiny a ddatganodd eu bod wedi derbyn gwasanaeth Cymraeg gan nyrs neu aelod o staff roeddent yn unfrydol ei bod wedi bod o fantais iddynt gan eu bod yn 'Teimlo'n gysurus iawn yn trafod yn y Gymraeg.' Hefyd datganasant mai'r 'Gymraeg yw fy mamiaith.' Nododd un cyfrannwr 'Roedd yn llawer fwy [sic] naturiol trafod gyda nyrs yn y Gymraeg.' Nododd un ymatebwr fod yr elusen yn gwneud llawer o ymdrech i ddarparu gwasanaeth Cymraeg i'r claf gan nad yw'n gallu siarad llawer o Saesneg ac felly'n gallu cyfathrebu'n llawer mwy naturiol yn Gymraeg:

Gwneir ymdrech gan y rheolwyr i osod nyrs/gofalwraig sy'n siarad Cymraeg gyda [fy mhlentyn]. Hefyd mae'r gweithwyr sy'n

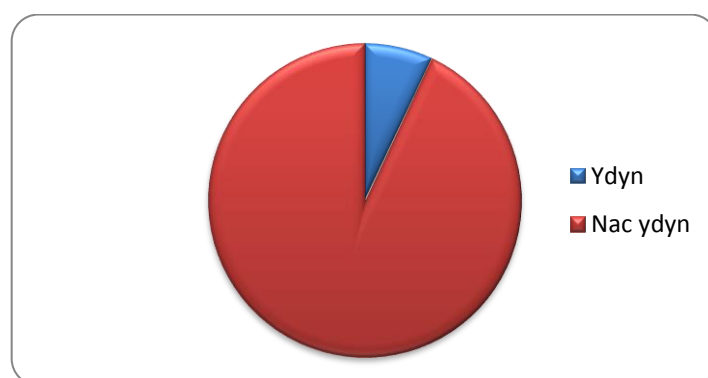
medru siarad ychydig o Gymraeg, ond ddim yn rhugl, yn gwneud ymdrech i siarad Cymraeg gyda ni. Dwi'n gwerthfawrogi hynny'n fawr.

Felly, er ei bod yn beth negyddol bod dros hanner y rheiny a ymatebodd heb dderbyn gwasanaeth Cymraeg, mae hefyd yn hynod galonogol bod enghreifftiau o elusennau sy'n gwneud llawer o ymdrech i ystyried iaith ddewisol y claf ac yn gweld hynny fel rhywbeth pwysig i'r gofal y maent yn ei dderbyn. Yn holiaduron y staff gofynnwyd y cwestiwn a oedd yr elusen yn darparu 'gwasanaeth un-i-un' dwyieithog. Mae'n werth nodi bod yna ystadegau llawer is i'r cwestiwn hwnnw nag i'r cwestiwn yn holiaduron y rhieni. Nododd 2 (17%) eu bod yn derbyn gwasanaeth dwyieithog a 8 (67%) yn nodi nad oeddent, felly mae'r rhieni yn credu bod llawer mwy o Gymraeg yn cael ei ddefnyddio ar lafar yn yr elusennau na'r staff. Un o'r esboniadau posib am hynny yw bod aelodau o staff wedi ceisio defnyddio'r Gymraeg, o bosib ambell air yn unig, a bod y cleifion wedi gwerthfawrogi hynny, tra nad oedd staff yr elusennau yn cyfrif hynny fel gwasanaeth dwyieithog swyddogol. Dengys hynny bod y cleifion yn gwerthfawrogi unrhyw fath o gyfathrebu yn Gymraeg.

Wrth edrych ar waith Cynog Prys a chymharu'r ymateb yn ei draethawd ef â'r ymateb yn y traethawd hwn i wasanaethau un-i-un, gwelwyd bod yma wahaniaethau. Daethpwyd i'r casgliad yng ngwaith Cynog Prys wrth drafod gwasanaeth un-i-un cleifion ei bod hi'n 'bosib i ddarparwyr gynnig gwasanaeth sydd wedi ei deilwra i anghenion yr unigolyn, gan

gynnwys ei ddewis iaith.¹²¹ Nid oedd hyn yn wir am ganlyniadau'r gwaith hwn gan fod 2 (17%) o'r staff yn nodi ei bod yn cynnig gwasanaeth un-i-un dwyieithog tra bod 5 (43%) o'r defnyddwyr wedi nodi ei bod wedi derbyn gwasanaeth un-i-un dwyieithog. Gall hyn awgrymu bod y sefyllfa wedi gwaethygu o ran gwasanaeth un-i-un yn yr amser sydd wedi mynd ers cyhoeddi gwaith Cynog Prys. Rhaid cofio hefyd, serch hynny, bod elusennau gwahanol yn cael eu hastudio yn y ddau waith ymchwil. Canolbwyntiwyd hefyd ar elusennau yng Ngwynedd a Sir Gaerfyrddin yng ngwaith Cynog Prys tra bod y gwaith hwn yn edrych ar elusennau yn gyffredinol ledled Cymru. Gan fod y ddwy sir yma yn siroedd Cymraeg o gymharu â llawer o siroedd eraill Cymru, disgwyliad derbyn mwy o wasanaeth gan weithwyr sy'n siarad Cymraeg. Nid yw hyn bob tro yn wir, wrth gwrs, fel y darganfuwyd yn y gwaith hwn.

‘Ydy cylchlythyron yr elusen yn eich cyrraedd yn ddwyieithog?’

Dim ond 1 (7%) o'r ymatebwyr a ddatganodd eu bod yn derbyn cylchlythyron yr elusen yn ddwyieithog tra nododd 13 (93%) nad ydynt

¹²¹ Cynog Prys, 'Defnydd o'r Gymraeg yn y Trydydd Sector yng Ngwynedd a Sir Gaerfyrddin', t. 297.

yn derbyn y cylchlythyron yn ddwyieithog. Rhaid cofio bod y nifer hyn hefyd yn cynnwys y rheiny a oedd yn siarad Saesneg yn unig hefyd, ac felly ni fyddai'r rheiny am dderbyn y cylchlythyron yn ddwyieithog beth bynnag. Serch hynny, nid yw hyn yn beth cadarnhaol iawn ac mae hyn yn amlwg yn wendid i lawer o elusennau. Er mwyn gwella'r gwaith hwn i'r dyfodol, byddai wedi bod yn fanteisiol ychwanegu is-gwestiwn yn ymholi a yw'r cyfranogwyr yn medru dewis pa iaith y gellir derbyn cylchlythyron yr elusennau ynddi. Byddai wedi bod yn ddiddorol gweld a fyddai'r canlyniadau yn wahanol o ganlyniad i'r cwestiwn hwn.

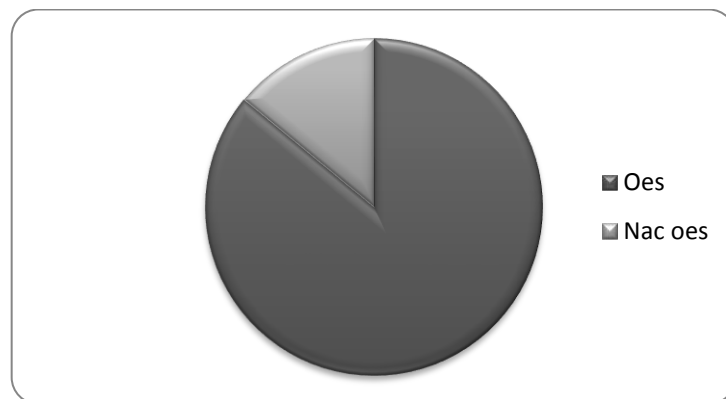
Mae cylchlythyron yn cael eu dosbarthu yn aml ac yn rheolaidd felly mae'n bwysig bod yr elusennau yn gwneud pob ymdrech i wneud yn siŵr bod hyn yn digwydd yn ddwyieithog. Serch hynny, nid yw'r ganran hon yn cyd-fynd â'r data a gasglwyd wrth holi'r staff. Er bod yr elusennau a holwyd yn wahanol, mae yma 18% o wahaniaeth gan fod 3 (25%) o'r staff wedi nodi eu bod yn darparu deunydd dwyieithog. Mae hi'n bosibl felly fod elusennau yn darparu cylchlythyron dwyieithog ond dim ond yn danfon y rhai Saesneg, oni bai bod cwsmeriaid yn gwneud cais am gopi Cymraeg. Os felly ni fyddai pawb yn sylweddoli bod modd derbyn y cylchlythyron yn ddwyieithog, ond nid yw hyn wedi ei brofi, a gellid wedi ateb y cwestiwn wrth gynnwys is-gwestiwn ychwanegol. Er hyn, mae ystadegau'r holiaduron staff hefyd yn go isel ac mae hon yn ganran a ddylai beri gofid i elusennau. Ychwanegodd un o'r cyfranwyr 'Does dim un gair o Gymraeg ynddo. Rhaid canmol ansawdd y cylchgrawn serch hynny. Mae'r diwyg a'r storïau sydd ynddo yn wych.'

Dengys hyn fod rhieni yn ei chael hi'n anodd beirniadu'r elusennau gan eu bod yn creu deunydd o ansawdd uchel er gwaetha'r ffaith bod y deunydd yn uniaith Saesneg.

Mae'r cwestiynau nesaf yn gofyn a oes angen i'r elusennau wneud mwy er mwyn darparu gwasanaeth dwyieithog mewn gwahanol agweddau.

'Ydych chi'n meddwl bod angen i'r elusen ddefnyddio mwy o'r

Gymraeg yn ysgrifenedig?'

Datganodd 12 (86%) fod angen i'r elusen ddefnyddio mwy o'r Gymraeg yn ysgrifenedig. Gall hynny fod mewn amryw o wahanol ffyrdd, e.e. danfon gohebiaeth, ar bosteri, wrth argraffu llyfrynau a gwybodaeth gyffredinol a.y.b. Dim ond 2 (14%) a nododd nad oedd angen iddynt wneud mwy. Felly mae'n amlwg fod yna anghysondeb rhwng y defnydd o'r Saesneg i'w gymharu â'r Gymraeg yn yr elusennau o dan sylw. Ysgrifennodd rhai sylwadau pellach mewn ymateb i'r cwestiwn hwn. Nododd un y gallai'r elusen wneud ymdrech i ddarparu'r llythyrau yn ddwyieithog o leiaf. Ychwanegodd un arall fod angen cymryd ardal y

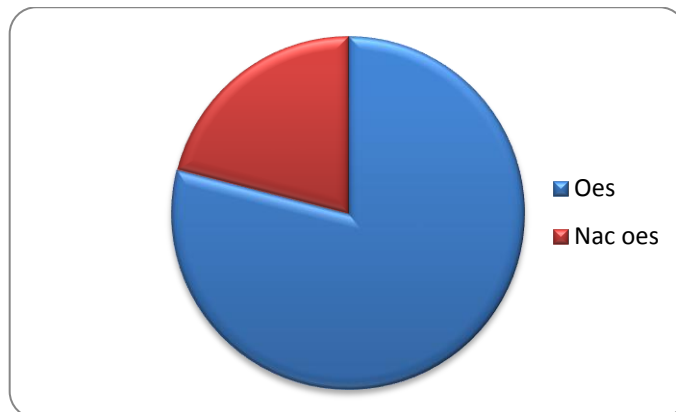
cleifion i ystyriaeth ac efallai hefyd y math o gyfarfodydd yn gyntaf cyn darparu mwy o Gymraeg yn ysgrifenedig. Nododd un cyfrannwr:

Dwi ddim yn credu bod yr arwyddion yn ddwyieithog (arwyddion ar ddrysau ac ati) sydd yn rhywbeth digon hawdd i'w drefnu.

Hefyd byddai cynnwys erthygl neu ddwy yn Gymraeg yn gam ymlaen yn y cylchgrawn. A chyfieithu llythyrau. Hyn i gyd yn gost ychwanegol wrth gwrs a dyna fydd prif reswm yr elusen yn fy marn i.

Gwneud yn siŵr bod y Gymraeg yn fwy gweledol yw prif ddyhead y cyfrannwr uchod felly. Petai'r elusen yn cynnig y mân newidiadau uchod, yna byddai hynny yn fan cychwyn da.

‘Ydych chi’n meddwl bod angen i’r elusen ddefnyddio mwy o’r Gymraeg ar lafar?’

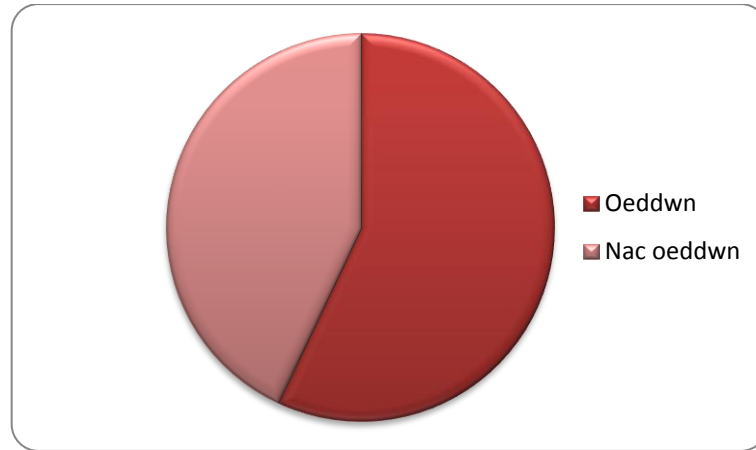
Cwestiwn tebyg yw hwn i’r cwestiwn blaenorol sy’n ystyried a oes angen gwneud mwy o ddefnydd o’r Gymraeg wrth wneud pethau fel siarad dros y ffôn, mewn cyflwyniadau i’r cyhoedd, ac mewn gwasanaethau un-i-un a.y.b. Fel y rhagdybiwyd, roedd yr ymatebion yn bur debyg, gyda 11 (79%) yn datgan bod angen gwneud mwy o ddefnydd o’r

Gymraeg ar lafar a 3 (21%) yn nodi nad oedd angen iddynt wneud mwy o ddefnydd o'r iaith. Mae'n ddiddorol nodi bod llai wedi datgan bod angen gwneud mwy ar lafar. Tybed a yw hynny am eu bod yn meddwl bod yr elusen yn defnyddio digon o'r Gymraeg ar lafar, neu a yw'r gwahaniaeth barn i'r cwestiwn blaenorol am resymau eraill? Mae'n bosib bod hynny oherwydd bod cwsmeriaid neu gleifion yn ei gweld hi'n annheg gofyn i bobl ddefnyddio mwy o'r Gymraeg ar lafar os nad yw'r staff yn medru'r Gymraeg. Mae hi hefyd yn bosibl bod rhai yn credu bod yr elusennau yn gwneud peth ymdrech a bod hynny yn ddigon iddyn nhw.

4.1 Ymateb i wasanaethau Comisiynydd yr Iaith Gymraeg

Mae'r cwestiynau nesaf yn sôn am y gwasanaeth sydd gan Gomisiynydd yr Iaith Gymraeg lle mae modd i chi gwyno os ydych o'r farn bod diffygion yn narpariaeth Gymraeg unrhyw sefydliad mewn unrhyw sector. O ganlyniad i dderbyn cwyn mae rheidrwydd ar y Comisiynydd i ymchwilio i'r gŵyn honno. Er nad oes grym cyfreithiol gan y Comisiynydd i wneud unrhyw beth os yw hi'n gweld bod diffygion yn y ddarpariaeth yn y trydydd sector, mae modd iddi gysylltu â'r elusen benodol a chydweithio â hi er mwyn gwella ei darpariaeth.

‘Oeddech chi yn ymwybodol bod modd mynd ati i gwyno i Gomisiynydd y Gymraeg am ddiffyg defnydd o'r Gymraeg o fewn elusennau?’

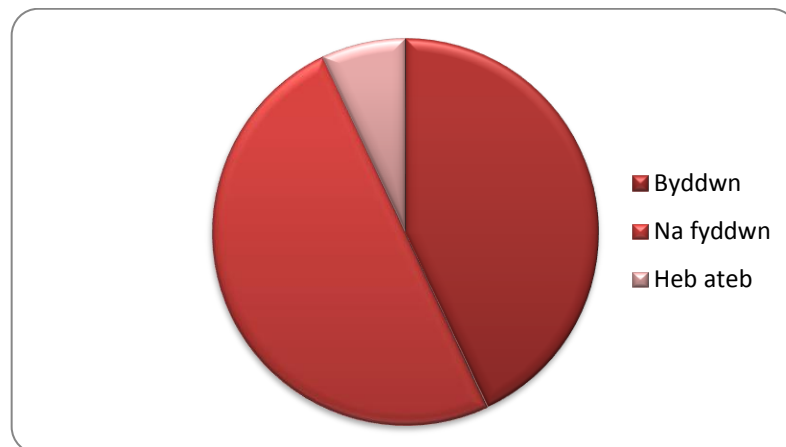

Roedd yr ymatebion hyn wedi eu rhannu bron yn gyfartal gyda 8 (57%) o'r ymatebwyr yn nodi eu bod yn ymwybodol bod modd mynd ati i gwyno wrth Gomisiynydd y Gymraeg tra nad oedd 6 (43%) yn ymwybodol o'r gwasanaeth hwnnw. Mae hi'n bosib petai mwy o'r cyhoedd yn ymwybodol o'r gwasanaeth hwn, y byddai'r elusennau yn ymdrechu i wneud mwy o ddefnydd o'r iaith er mwyn osgoi ennill enw gwael i'r elusen. Mae yma le i wneud mwy i hysbysebu'r ffaith bod modd cwyno am sefydliadau'r trydydd sector gan fod mwy yn ymwybodol o berthynas Comisiynydd yr Iaith Gymraeg â'r sector cyhoeddus.

Serch hynny, datganodd un o'r ymatebwyr 'Er mor gryf fy agwedd tuag at y Gymraeg, fydden i byth yn cwyno am hynny ... am mai'r gofal feddygol yw'r prif reswm yr ydym yn mynychu, a mae'r gofal feddygol yn wych.' Felly mae rhai yn ei weld yn beth lletchwith i gwyno am ddarpariaeth ddwyieithog oherwydd nad dyna'r prif reswm y maent yn gofyn am gymorth yr elusen. Maent yn mynd yno i dderbyn gofal

meddygol, ac y mae hynny bob amser yn gorfod dod yn gyntaf. Nid ydynt am i'r gofal y maent yn ei dderbyn gael ei effeithio oherwydd iddynt leisio barn am iaith y gofal. Gan fod y cleifion mewn sefyllfa fregus fel ag y mae wrth dderbyn gofal mewn sefydliad iechyd a gofal, nid oes disgwyl iddynt hefyd gwyno am ddiffyg darpariaeth ieithyddol, ond mae'r cwestiwn yn codi wedyn, pwy fydd yn ysgwyddo'r baich o leisio eu pryderon?

‘Petaech yn gweld bod diffyg defnydd o’r Gymraeg gan elusen (dim yn benodol yr elusen hon) a fydddech chi’n ystyried cysylltu â Chomisiynydd y Gymraeg?’

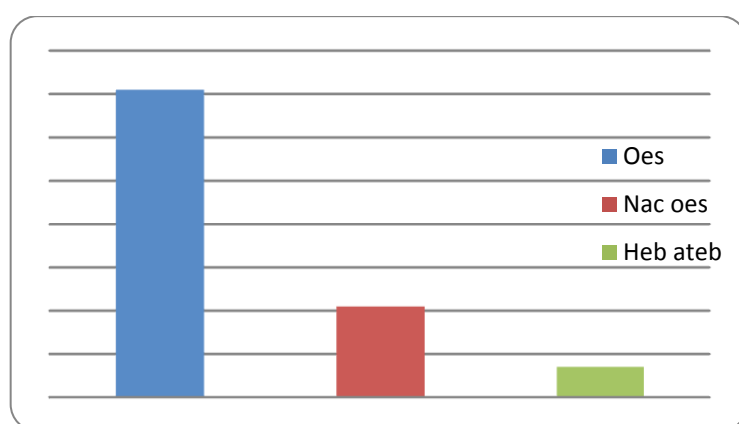
Gwnaeth 6 (43%) ddatgan y byddent yn cwyno tra bod 7 (50%) yn dweud na fyddent yn cwyno, ac mae 1 (7%) ohonynt heb ateb y cwestiwn. Felly, er bod 8 (57%) wedi nodi eu bod yn ymwybodol bod modd cwyno i Gomisiynydd yr Iaith, gwnaeth 6 (43%) sy’n datgan y byddant yn barod i wneud hynny. Roedd yma is-gwestiwn yn gofyn ‘Pam?’ ac roedd yr atebion yn amrywio. Dywedodd rhai y byddent yn

cysylltu â'r Comisiynydd 'Er mwyn hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg ym mhob agwedd o fywyd.' Tra bod eraill yn credu y byddai'n arwain at ddarparu mwy o ddeunydd dwyieithog yn y dyfodol, roedd eraill yn credu ei bod yn '[b]wysig i ni gadw'r defnydd o'r Gymraeg ym mhobman.' Nododd un ymatebwr 'Rwy'n dewis "Byddwn" yn ddewr! Ond a fyddwn i mewn gwirionedd? Dwi ddim yn credu y byddwn yn "cwyno" oni bai fy mod yn medru cynnig help ar yr un pryd.' Felly, nid yw rhai yn credu y byddent yn cwyno mewn gwirionedd, er eu bod yn hoffi meddwl y byddent yn gwneud. Mae un o'r ymatebwyr eraill yn atgyfnerthu hyn. Yn wahanol i'r person uchod, fe ddatganodd na fyddai'n cwyno oherwydd nad oeddent 'eisiau gwneud ffys.' Felly mewn gwirionedd nid ydynt yn credu taw eu lle nhw yw cwyno am y diffyg darpariaeth. O ran y rhai na fyddent yn ystyried cysylltu â Chomisiynydd yr Gymraeg, dywedodd un 'Personally, I do not feel strongly enough about it.' Datganodd un arall na fyddai'n cwyno am nad oedd yn teimlo y gallai oherwydd nad oedd yn 'Welsh speaker.'

Gan taw elusennau yw'r rhain yn hytrach na sefydliad neu fusnes sy'n cael ei redeg er mwyn cynhyrchu elw, efallai fod pobl yn llai tebygol o gwyno. Maent gan amlaf yn darparu gwasanaeth gwych a phriodol ar gyfer pobl fregus ac yn aml yn ddibynnol ar gyfraniadau ariannol ac nid yw pobl am roi mwy o bwysau arnynt trwy gwyno am y ddarpariaeth ieithyddol. Gan nad yw elusennau gan amlaf yn derbyn arian gan y Llywodraeth neu yn rhedeg er mwyn creu elw, nid yw pobl am gwyno, ond mae'n rhaid cofio taw eu pwrpas yw cynnal gwasanaeth i holl

drigolion Cymru ac yn aml mae llawer o'r rheiny yn siarad Cymraeg yn ogystal â Saesneg. Yn aml, mae'r elusennau hyn yn derbyn grantiau gan sefydliadau fel y Llywodraeth ac felly dylai mwy o ddyletswydd fod arnynt i ddarparu gwasanaeth dwyieithog.

‘Oes angen i'r Llywodraeth wneud mwy er mwyn helpu elusennau i ddarparu gwasanaethau dwyieithog?’

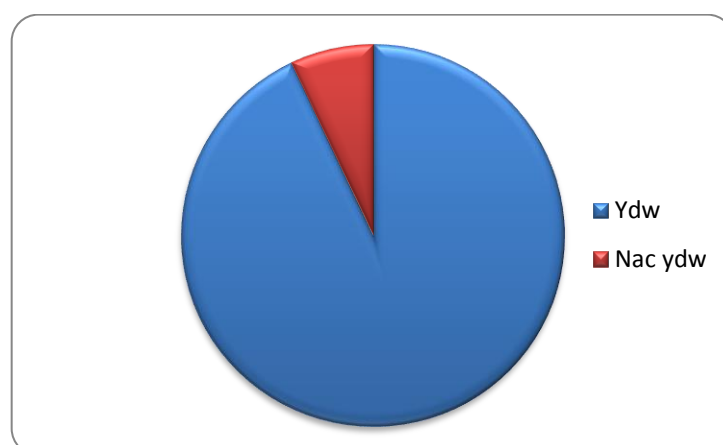

Dywedodd mwyafrif helaeth yr ymatebwyr fod angen i'r Llywodraeth wneud mwy er mwyn helpu elusennau i ddarparu gwasanaethau dwyieithog gan fod 10 (71%) wedi dweud bod angen cymorth, 3 (21%) wedi nodi nad lle'r Llywodraeth yw helpu neu nad oes angen help ar elusennau o gwbl ac ni wnaeth y 1 (7%) arall ateb y cwestiwn.

Ni dderbyniwyd llawer o atebion i'r is-gwestiwn hwn sef 'Sut?' ond roedd yna ddau brif syniad yn y sylwadau a dderbyniwyd. Y cyntaf oedd deddfu: cynigiodd llawer y byddai'n syniad i'r Llywodraeth ddeddfu er mwyn sicrhau bod yna ddarpariaeth ddwyieithog ddigonol. Datganodd un cyfrannwr y dylid 'Gorfodi i bob elusen sydd yn weithgar yng Nghymru i gynnig eu holl deunydd [sic] yn y Gymraeg a Saesneg, yn

hytrach nag ond sicrhau fod yna ddarpariaeth Cymraeg [sic] ar gael.’ Y prif syniad arall oedd sicrhau bod y Llywodraeth yn darparu mwy o gyllid gan fod yna sylwadau megis ‘Cyflogi rhywun i gyfiethu pethau ar gyfer elusennau - yn ddrud iddynt gyflogi rhywun sydd yn freelance.’ Ond roedd eraill wedi cyfaddef nad oeddent yn siŵr iawn beth oedd y ffordd orau i’r Llywodraeth gynorthwyo, ond roeddent o’r farn mai o’r fan honno y dylai’r cymorth ddod.

‘Ydych chi’n meddwl bod cael gwasanaeth mewn mamiaith yn fanteisiol?’

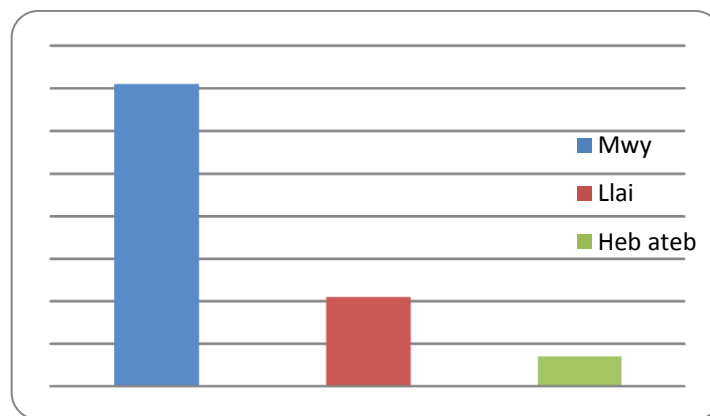

Roedd hwn yn gwestiwn tebyg mewn ffordd i gwestiwn 2 ond gan ei fod wedi ei eirio mewn ffordd wahanol a chan ei fod yn sôn am wasanaeth mewn mamiaith yn gyffredinol ac nid y Gymraeg yn benodol, roedd yn ddiddorol gweld a fyddai’r atebion yn amrywio. Fel y disgwylid, roedd canrannau’r cwestiwn hwn yn union yr un peth â chwestiwn 2.

Datganodd 13 (93%) y byddai cael gwasanaeth mewn mamiaith yn fuddiol tra bod 1 (7%) wedi nodi nad yw cael gwasanaeth mewn mamiaith yn fanteisiol. Fel yn achos cwestiwn 2, roedd gan y cwestiwn

hwn is-gwestiwn hefyd. Mewn gwirionedd, yr un math o atebion a gafwyd yma hefyd: ‘Mae’n gwneud i’r cleifion deimlo’n gysurus ac yn hyderus i drafod eu cyflwr’ neu ‘Mae derbyn gwasanaeth cyfrwng Cymraeg yn medru fod yn fwy naturiol, ac yn medru hwyluso ddeall [sic] rhai pethau a fedrai fod yn aneglur yn y Saesneg.’ Pwysleisiodd un person pa mor anodd yw trafod salwch fel ag y mae drwy ddatgan ‘Mae’n ddigon anodd trafod salwch heb orfod meddwl mewn ail-iaith [sic]. Byddai hyn yn annog mwy o drafodaeth rhwng cleifion a gweithwyr iechyd.’

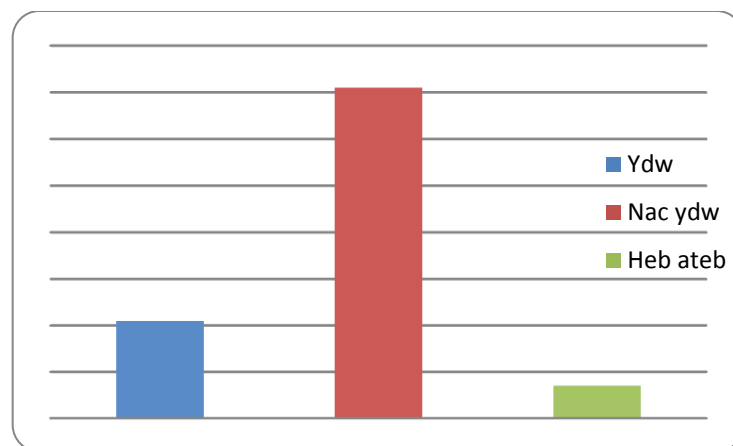
‘Oeddech yn disgwyl cael mwy neu lai o’ch gwasanaeth yn y Gymraeg?’

Dewiswyd y cwestiwn hwn er mwyn gweld sut fath o ddisgwyliadau oedd gan bobl cyn delio ag elusennau gwahanol. Cyfaddefodd 10 (71%) o’r cyfranwyr eu bod yn disgwyl cael mwy o’u gwasanaeth yn y Gymraeg ond 3 (21%) o’r rheiny a ymatebodd na ddatganodd eu bod yn disgwyl derbyn llai o’u gwasanaeth yn y Gymraeg. Ni wnaeth 1 (7%) o’r ymatebwyr ateb y cwestiwn. Golyga hyn fod bron i dri chwarter o’r ymatebwyr wedi cael eu siomi gan y ddarpariaeth y gwnaethant ei

derbyn. Mae hyn yn achos i beri pryder gan ei bod hi'n amlwg o'r cwestiwn hwn bod angen i'r elusennau wneud mwy er mwyn cyd-fynd â'r hyn y mae'r cwsmeriaid yn ei ddisgwyl ac ateb eu gofynion.

‘Ydych chi’n gallu dewis iaith wrth dderbyn gwahanol wasanaethau o fewn yr elusen?’

Wrth ddadansoddi holiaduron y staff, cafwyd ambell sylw am y ffaith nad oedd rhai elusennau penodol yn casglu'r wybodaeth hon. Efallai y dylai'r holiadur fod wedi cynnwys cwestiwn penodol yn yr holiadur staff yn gofyn a oedd yr elusen yn cofnodi dewis iaith unigolion, a dyma rhywbeth i'w ystyried wrth ddatblygu'r gwaith ymchwil hwn ymhellach. Datganodd 3 (21%) eu bod yn medru nodi eu dewis iaith a bod hynny yn cael ei gofnodi gan yr elusen, tra bod 10 (71%) yn nodi nad oeddent yn medru nodi eu hiaith ddewisol wrth dderbyn gwahanol wasanaethau o fewn yr elusen. Ni atebodd 1 (7%) o'r ymatebwyr y cwestiwn. Mae hyn eto yn rhywbeth sydd yn peri gofid oherwydd petai elusen yn medru cael cofnod o ddewis iaith ei chleifion yna byddai'n haws iddi ddarparu gwasanaeth dwyieithog effeithiol. Er bod 3 (21%) wedi nodi bod modd

iddynt nodi eu dewis iaith, a yw hynny wir yn effeithio ar iaith y gwasanaeth y maent yn ei dderbyn? A ydyn nhw'n cael mwy o'u gwasanaeth yn y Gymraeg na fyddent pe na bai modd nodi eu dewis iaith? Pe na baent yna byddai'r system hon yn ddibwrpas. Cyfle yw hwn er mwyn medru targedu unigolion penodol a sicrhau bod y rheiny sydd ei angen yn derbyn y ddarpariaeth a hoffent. Mae'r rhain yn gwestiynau y pellach sydd wedi codi wrth dderbyn yr ymatebion a gellid fod wedi cynnwys cwestiynau penodol yn yr holiaduron er mwyn eu hateb.

5. Grŵp Ffocws Epilepsy Action

Elusen sy'n cefnogi'r rheiny sydd yn dioddef o'r cyflwr Epilepsy yw Epilepsy Action Cymru. Mae'n gangen o'r elusen Epilepsy Action UK, ac felly yn cefnogi'r gwaith y maent yn ei wneud yng Nghymru ac maent wedi mabwysiadu'r enw ers mis Ionawr 2011. Ar hyn o bryd mae ganddynt 13 o ganghennau ledled Cymru sy'n cefnogi unigolion ag epilepsi yng Nghymru. Mae'r canghennau hefyd yn gweithio er mwyn codi ymwybyddiaeth a chodi arian er mwyn medru parhau â'r gwaith y maent yn ei wneud ym Mhrydain. Maent yn cyd-weithio â phobl leol er mwyn codi arian a chynnig cefnogaeth i'r rheiny sydd am gael cymorth yn y gymuned.¹²² 'Y nod yw gwella bywydau pobl ag epilepsi yng Nghymru.'¹²³

Bûm ar ymweliad â grŵp ffocws Epilepsy Action sydd yn cwrdd mewn neuadd eglwys ger Aberystwyth. Mae'r grŵp yn cyfarfod yn fisol ac mae tua hanner dwsin yn mynychu'r cyfarfodydd fel arfer. Bûm yno am ryw hanner awr ar ddechrau'r cyfarfod er mwyn gofyn eu barn ar y defnydd o'r Gymraeg yn y trydydd sector. Yn ystod fymweliad mynychodd pedwar aelod y cyfarfod ac roedd tri o'r rheiny yn siarad Saesneg ac un ohonynt yn siarad Cymraeg. Saesneg yw iaith arferol y cyfarfodydd yma ac felly gofynnais fy nghwestiynau yn Saesneg hefyd fel eu bod yn teimlo'n gyfforddus a chartrefol i ymateb i'r cwestiynau. Gofynnais i'r

¹²² Epilepsy Action UK, <https://www.epilepsy.org.uk/involved/branches/cymru/cymraeg>, Cyrchwyd ar 21/9/16.

¹²³ Ibid.

rhwyndd nad oedd yn medru siarad Cymraeg a oedd unrhyw un ohonynt yn bwriadu neu yn y broses o ddysgu Cymraeg. Nid oedd yr un ohonynt yn bwriadu dysgu Cymraeg er bod yna ddau gyfrannwr wedi ceisio dysgu ond wedi methu.

Y cwestiwn cyntaf a ofynnais iddynt oedd 'A ydych yn gweld pwysigrwydd dwyieithrwydd o fewn elusennau?' Dywedodd yr ymatebwr cyntaf nad oedd yn credu ei bod yn bwysig iddyn nhw yn eu cyfarfodydd misol nhw, ond pan fyddant yn creu poster i ati, mae'n bwysig gan law dyma brif iaith a iaith gyntaf nifer yn yr ardal.

Atgyfnerthodd ymatebwr arall hyn drwy ddweud 'I think there are still some people around that prefer things to be in Welsh, they read Welsh first, it would be their first instinct to speak Welsh and look for the Welsh first.' Ychwanegodd rhywun arall fod hyn hyd yn oed yn fwy gwir wrth fynd allan o Aberystwyth i ardaloedd mwy gwledig Ceredigion.

Gwnaed y sylw hefyd bod llawer o'r genhedlaeth hyn yn ffafrio cael gwybodaeth a darllen pethau yn y Gymraeg. Ychwanegodd arweinydd y grŵp mai'r maes y mae'n rhaid iddynt wneud y mwyaf o ymdrech i fod yn ddwyieithog ynddo yw maes addysg, er mwyn medru dosbarthu gwybodaeth i ysgolion yng Ngheredigion. Yn bur aml mae'n rhaid iddynt ddarparu'r wybodaeth yn ddwyieithog. Mae hyn hefyd yn wir i ryw raddau pan fyddant yn darparu gwybodaeth i'r ysbyty. Felly, ar y cyfan, roedd y grŵp yn cydnabod bod angen defnyddio'r Gymraeg. Yn wir, mewn rhai amgylchiadau roedd yn rhaid iddynt ddefnyddio'r Gymraeg er mwyn medru gwneud cyflwyniadau a hysbysebu eu digwyddiadau,

roedd bod yn uniaith Saesneg yn rhwystr iddynt yn yr achosion hynny. Ac er nad oeddent yn gweld pwysigrwydd y Gymraeg yn eu cyfarfodydd misol, roedd yn bwysig wrth hyrwyddo eu gwaith yn y gymuned ac yn ehangach na hynny. Ond o'u hymateb gwelir taw criw bach yn unig oedd yn frwd dros ddarparu gwasanaeth dwyieithog.

Wrth gadw'r ffeithiau uchod mewn cof roedd yn ddifyr darganfod pa fath o ddeunyddiau yr oeddent yn eu cynhyrchu a'u dosbarthu'n ddwyieithog.

Nodwyd taw posteri, cardiau gwybodaeth a thaflenni sydd ganddynt fwyaf. Ychwanegwyd eu bod yn sylweddoli bod goblygiadau ariannol i elusennau ddarparu deunydd dwyieithog gan ei bod yn dyblu'r gost iddynt a bod hynny yn rhwystr iddynt, felly roedd hyn yn cyd-fynd ag un o brif ymatebion yr holiaduron. Mae'r elusen yn ganolog fel arfer yn cyhoeddi taflen ddwyieithog hefyd ond wedi i'r elusen yn ganolog ofyn i'r grŵp a hoffent barhau â hynny, ac iddynt ddatgan nad oeddent am wneud, daeth y ddarpariaeth i ben. Y prif reswm am hynny eto oedd am eu bod yn ymwybodol o'r goblygiadau ariannol ar yr elusen, ac nid oeddent yn credu bod digon o bobl yn poeni a oedd yr wybodaeth yn ddwyieithog ai peidio.

Pan ofynnwyd iddynt sut roedden nhw'n llwyddo i ddarparu'r deunydd dwyieithog o ystyried nad oedd llawer ohonynt yn siarad Cymraeg yn y grŵp esboniwyd bod dyn lleol yn gwneud y gwaith cyfieithu yn wirfoddol iddynt. Pan sefydlwyd y grŵp, nid oedd y Gymraeg yn cael ei

defnyddio o gwbl ac roedd angen tipyn o berswâd cyn i'r brif elusen sylweddoli ei bod yn rhwystr nad oeddent yn defnyddio'r Gymraeg. Nid oedd modd iddynt ddanfôn gwybodaeth, na gwneud cyflwyniadau mewn ysgolion lleol gan fod yn rhaid i'r wybodaeth fod yn ddwyieithog. Gan eu bod hwythau'n ddibynnol ar wirfoddolwyr i wneud yr holl waith cyfieithu iddynt, yn debyg i rai o'r elusennau eraill sydd wedi ymateb i'r holiaduron, roeddent wedi llwyddo i oresgyn y broblem ariannol drwy ddibynnu ar haelioni'r gymuned.

Gofynnwyd iddynt a fyddai cymorth er mwyn darparu deunydd dwyieithog o fudd i'r elusen? Cyfaddefwyd eu bod nhw fel grŵp yn dod i ben ac maent yn meddwl y byddai modd iddynt ymdopi â darparu deunydd dwyieithog digonol heb orfod derbyn cymorth allanol gan fod ganddynt grŵp o bobl sydd yn dueddol o wneud y gwaith cyfieithu. Os nad yw'r rheiny yn medru gwneud y gwaith byddant yn adnabod rhywun arall a fyddai'n fodlon gwneud y gwaith oherwydd '[they] are in a community of Welsh speakers.' Ond o safbwynt y brif elusen, mae'n siŵr y byddai cymorth ariannol o fudd mawr iddynt.

Wrth ofyn a oeddent wedi derbyn cymorth oddi wrth unrhyw un yn y brif elusen sy'n siarad Cymraeg, atebwyd 'We haven't really got anyone in Epilepsy Action that speak [sic] Welsh.' Ond nid oeddent yn gweld hynny fel problem gan nad oedd yr un ohonynt, gan gynnwys y cyfrannwr a oedd yn siarad Cymraeg, yn meddwl yn Gymraeg ac felly nid oeddent yn ei gweld fel blaenoriaeth, ac roeddent yn hapus i bethau

fod yn uniaith Saesneg. Cyfaddefwyd, serch hynny, nad oedd yna ddarpariaeth Gymraeg, e.e. llinell gymorth ddwyieithog. Nid oeddent chwaith o'r farn bod llawer o bobl wedi gofyn iddynt am wasanaeth Gymraeg, heblaw am yr adegau hynny pan oeddent wedi mynd i rai ysgolion lle'r oedd gofyn iddynt ddarparu deunydd dwyieithog. Serch hynny, dywedodd un cyfrannwr eu bod yn cael rhai sylwadau cadarnhaol pan fo ganddynt wahanol ddigwyddiadau a stondinau mewn llefydd megis yr archfarchnadoedd lleol, am wneud ymdrech gan fod ganddynt rai posterï, taflenni a baneri sydd naill ai â fersiynau Gymraeg a Saesneg neu yn ddwyieithog: 'they demonstrate that we make an effort you know.' Ychwanegodd y cyfrannwr hwn hefyd fod llinell ffôn wladol a gwefan ddwyieithog ganddynt, felly, er ei bod yn ymddangos ar yr olwg gyntaf nad oes llawer o ddeunydd dwyieithog ganddynt, nid yw hynny'n wir.

Nid oedd yr un o'r cyfranwyr yn ymwybodol o unrhyw gymorth a oedd ar gael i elusennau er mwyn sicrhau darpariaeth ddwyieithog effeithiol. Mae hyn yn bryderus gan ei bod yn bwysig bod pob math o elusennau, beth bynnag eu maint, yn cael gwybodaeth am bob math o gymorth fel eu bod yn cael y siawns orau i ddarparu deunydd dwyieithog priodol. Os yw'r elusennau yn gwybod am gymorth yna mae'n bwysig eu bod yn rhannu'r wybodaeth â'u canghennau a'u grwpiau cefnogaeth fel bod pawb yn cael y cyfle i ddarparu deunydd dwyieithog yn effeithiol. Gan nad oeddent yn ymwybodol o unrhyw gymorth a oedd ar gael iddynt, roedd yn ddiddorol nodi nad oeddent yn ymwybodol chwaith bod modd

cwyno wrth Gomisiynydd y Gymraeg os ydynt yn gweld bod gwasanaeth dwyieithog diffygiol gan elusennau. Er bod rhai ohonynt yn ymwybodol o Gomisiynydd y Gymraeg a rhai o'r gwasanaethau, nid oeddent yn sylweddoli bod y gwasanaethau hefyd ar gael i sefydliadau'r trydydd sector hefyd. Ond rhaid cofio taw dim ond llond llaw o aelodau'r grŵp cefnogaeth oedd y rhain.

Wedi gofyn iddynt a fyddent yn ystyried cwyno petaent yn gweld bod diffyg yn y ddarpariaeth Gymraeg, atebodd dau na fyddent yn ystyried y peth o gwbl tra dywedodd un arall 'I definitely wouldn't.' Datganodd y cyfrannwr a oedd yn medru siarad Cymraeg y byddai'n

surprised if there wasn't, like if I saw a display or something and there wasn't any Welsh, I would probably think to myself "what about the Welsh people?" but then you would think that it's probably because of the cost if it was charity related.'

Ychwanegodd hefyd 'I don't think I think specifically about having a bilingual service because I can speak both so if the English was there I think I'd be happy using that and if there was just Welsh.' Felly, er y byddai'r rhan helaeth ohonynt yn synnu peidio gweld y Gymraeg yn cael ei defnyddio, ni fyddent yn lleisio eu barn am hynny, yn bennaf, am eu bod yn ddigon cyfforddus i ddefnyddio'r Saesneg, ond hefyd am taw nwyddau elusen ydoedd, ac o'r farn bod llai o reidrwydd ar elusennau i ddarparu deunydd dwyieithog. Ceir yr argraff nad oedd iaith yr elusen yn flaenoriaeth iddynt wrth dderbyn gwasanaeth.

Wrth ofyn iddynt a oedd angen i'r Llywodraeth wneud mwy er mwyn helpu elusennau i ddarparu deunydd dwyieithog, y prif ymateb oedd nad y Llywodraeth ddylai fod yn ysgwyddo'r baich, gan eu bod yn credu bod 'things are already spread pretty thin within the government.' Yn lle hynny roeddent o'r farn y dylai pobl gymryd eu hesiampl nhw a gadael i'r gymuned ddod i gynorthwyo:

I think it's a nice thing if a community can embrace it, like we do. We are very aware of the Welsh language, but as a community I think the Welsh speakers support the non-Welsh speakers and I think that's a very good thing and that's how it should be left really. If you're really passionate about the language, you know, you should support the others as much as possible.

Gofynnwyd cwestiynau a oedd yn cyfeirio at eu hagwedd nhw tuag at y Gymraeg o fewn elusennau yn gyffredinol. Gofynnwyd iddynt a oes angen i elusennau yn gyffredinol wneud mwy o ymdrech i ddefnyddio'r Gymraeg. Roedd un o'r ymatebwyr o'r farn ei bod hi'n ddibynnol ar yr ardal. Barn un arall oedd ei fod yn fater cymhleth oherwydd 'It's not one size fits all I don't think.' Mae ardal fel Aberystwyth yn llawer mwy Cymraeg na llawer o ardaloedd eraill yng Nghymru ac o bosib bydd mwy o alw am ddarpariaeth ddwyieithog mewn ardal o'r fath mewn cymhariaeth ag ardaloedd mwy Seisnig.

Roedd un o'r cyfranwyr o'r farn bod darparu deunydd dwyieithog yn fwrn ar elusennau ond ni wnaeth unrhyw un arall ddatgan un ffordd

neu'r llall. Serch hynny, roedd pob un ohonynt yn defnyddio geiriau fel 'we have to', felly roedd hi'n amlwg nad oedd yn rhywbeth y byddent yn ei wneud heblaw eu bod yn teimlo bod yn rhaid iddynt.

I ryw raddau, mae'r hyn a ddarganfuwyd yn y cyfarfod hwn yn debyg i'r hyn a ddarganfuwyd yn yr holiadur staff a dderbyniwyd gan Epilepsy Action Cymru. Er bod y cyfranwyr uchod wedi nodi nad oedd aelod o staff sy'n siarad Cymraeg yn gweithio i'r elusen, fe wnaethant nodi yn yr holiadur bod yna un sy'n medru siarad Cymraeg a'u bod hefyd yn y broses o wneud cais ariannol er mwyn medru ariannu aelod o staff sy'n siarad Cymraeg a fydd wedi ei leoli yng ngogledd Cymru. Roedd y rheiny a atebodd yr holiadur hefyd yn llawer mwy brwd ac am gael mwy o gymorth i'r elusen fel eu bod yn medru darparu mwy o adnoddau dwyieithog ac yn gallu cynnig mwy o wasanaethau yn Gymraeg yn ogystal â'r Saesneg. Ar y llaw arall, roedd y rheiny yn y grŵp ffocws yn fwy hapus â'r hyn a oedd ganddynt ac yn hapus â'r ddarpariaeth sydd yn uniaith Saesneg gan mwyaf, ac am annog mwy o'r rheiny sy'n siarad Cymraeg ac yn byw yn y gymuned i gynorthwyo'r broses o sicrhau bod mwy o ddarpariaeth ddwyieithog.

Dengys hyn y gwahaniaethau barn sydd yn medru bod o fewn gwahanol sefydliadau, a sut mae hyn yn medru effeithio ar faint o ddefnydd o'r Gymraeg a geir o fewn elusennau. Gan fod y grŵp hwn wedi nodi nad oeddent am gynhyrchu mwy o daflenni dwyieithog, nid oedd y brif elusen yn gweld pwynt i'w darparu ragor. Dengys hyn hefyd

nad yw defnyddwyr am roi mwy o bwysau ar y brif elusen, drwy ofyn am ddarpariaeth ddwyieithog gan iddynt nodi eu bod yn gwybod bod darparu deunydd dwyieithog yn faich ychwanegol ar elusennau. Mae agwedd yr elusen yn ganolog felly yn anghyson gan eu bod yn ddibynnol ar ofynion canghennau penodol wrth baratoi deunyddiau Cymraeg, felly a yw hyn yn golygu bod y ddarpariaeth yn wahanol o gangen i gangen yng Nghymru? Ceir yma dystiolaeth o ddarpariaeth yn dod i ben wedi i gangen ddatgan nad ydynt am ddeunydd dwyieithog bellach, golyga hyn petai un neu ddau unigolyn mewn cangen yn penderfynu nad ydynt am ddarpariaeth ddwyieithog bellach, yna byddai'n dod i ben yn y dyfodol agos. Er bod y Gymraeg yn cael sylw, a bod ambell daflen yn cael ei chreu, nid yw'r ddarpariaeth yn gyson. Ceir y teimlad bod yn rhaid gofyn bob tro os am weld rhywbeth yn ddwyieithog yn hytrach na'i fod yn digwydd yn naturiol.

6. Astudiaeth Achos: Antur Waunfawr

6.1 Cefndir

Elusen yw Antur Waunfawr sy'n cynnig gwaith a chymorth i'r anabl. Maent yn cyflogi hyd at 100 aelod o staff dros bedwar safle yn ardal Waunfawr ger Caernarfon sy'n amrywio o ran y gwaith y mae gofyn i'r gweithwyr ei wneud.

Cofrestrwyd Antur Waunfawr yn gwmni corfforedig ar yr 22ain o Fehefin 1984 ond roedd i Antur Waunfawr hefyd statws elusennol. Serch hynny, daeth i fodolaeth flynyddoedd cyn hynny.¹²⁴ Roedd R. Gwynn Davies a'i wraig yn dod o Waunfawr ac yn 1958 ganwyd mab iddynt, Gwion, ac wedi rhai blynyddoedd iach, darganfuwyd bod ganddo nam ar ei ymennydd. Ers hynny, bu Gwynn yn ymgyrchu'n frwd er mwyn cael mwy o hawliau i blant â nam.

Roedd y meddylfryd y pryd hynny tuag at y rheiny a oedd ag anableddau yn wahanol i'r agwedd erbyn heddiw. Bryd hynny, roedd rhyw stigma wrth sôn am blant ag anableddau, gan nad oedd hi'n arferol iddynt fedru byw yn y gymuned.¹²⁵

Gwelid wrth i Gwion dyfu y byddai wrth ei fodd pe gallai fyw bywyd annibynnol.¹²⁶ Cafodd Gwynn Davies yr ysbrydoliaeth i sefydlu'r Antur wedi ymweliad â 'Pengwern Hall' sef hen blasty yn Rhuddlan a oedd yn

¹²⁴ R. Gwynn Davies, *Anturiaf Ymlaen*, t. 167.

¹²⁵ Angharad Tomos (gol.), *rhyw ddydd...*, t. 42.

¹²⁶ R. Gwynn Davies, *Anturiaf Ymlaen*, t. 152.

ganolfan i gynorthwyo pobl ifanc i ymdopi â bywyd ‘trwy geisio dysgu crefftau buddiol iddynt.’¹²⁷ Ond yn hytrach na sefydlu’r ganolfan yn y ffordd draddodiadol, roedd pobl ag anableddau yn cynorthwyo’r adeiladwyr a’r contractwyr wrth adnewyddu’r adeilad. Roedd yn hanfodol i Gwynn fod yr Antur yn lle gwaith ‘er lles y pentref, a phobl y cylch.’¹²⁸

Un rhwystr y daeth Gwynn ar ei draws oedd ceisio cofrestru’r Antur fel elusen. Gan fod yr Antur yn fusnes yn ogystal ag yn elusen cafwyd problemau, ond roedd cofrestru’r Antur fel elusen yn hanfodol i barhad y lle. Yn y pen draw llwyddwyd i wneud hyn a daeth yr Antur i fodolaeth.

Wedi’r gwaith adeiladu, sefydlwyd gardd farchnad wrth y prif adeilad, sef Bryn Pistyll ac roedd yna hen siop a oedd yn gwerthu gwahanol nwyddau i’r cyhoedd. Roedd hyn yn sicrhau bod y gweithwyr yn gwneud rhywbeth a oedd yn rhoi pwrpas i’w bywydau ac yn cyfrannu at les y gymuned.

Erbyn heddiw mae’r lle wedi ehangu’n sylweddol. Mae’r prif safle ym Mryn Pistyll wedi datblygu i gynnwys tua chwe acer o dir. Mae yno swyddfeydd, caffi sydd ar agor i’r gweithwyr a’r cyhoedd, a gweithdy/siop fechan lle mae crefftau o bob math yn cael eu creu a’u gwerthu. Maent hefyd yn berchen ar dai o gwmpas Caernarfon sy’n

¹²⁷ R. Gwynn Davies, *Anturiaf Ymlaen*, t. 154.

¹²⁸ Ibid, t. 155.

gartref i denantiaid sy'n derbyn cymorth o ddydd i ddydd gan staff Antur Waunfawr.

Erbyn hyn mae yna safleoedd ychwanegol wedi agor nepell i ffwrdd.

Mae Beics Menai, yn cynnig gwasanaeth trwsio a llogi beiciau yng Nghaernarfon. Safle arall yw Caergylchu sy'n '[g]anolfan ailgylchu defnyddiau a sefydlwyd ar y cyd gyda Cyngor Gwynedd yn 2005.'¹²⁹

Yma maent yn cynnig gwasanaeth casglu plastig a phapur i'w ailgylchu. Ceir hefyd y Warws Werdd a sefydlwyd yn 2004 sy'n fusnes casglu hen ddillad a dodrefn cyn eu gwerthu.

Un rhan allweddol i'r Antur oedd yr elfen Gymreig iddi gan nad oedd opsiwn ond rhedeg y peth yn gwbl ddwyieithog. Yn wahanol i lawer o elusennau eraill, Cymraeg yw prif iaith yr elusen hon ac yn hytrach na chyfieithu o'r Saesneg i'r Gymraeg, mae angen cyfieithu i'r Saesneg gan mwyaf. Trafodir hyn ymhellach yn rhan nesaf y traethawd.

6.2 Y Gymraeg yn Antur Waunfawr

Ar yr 22ain o Ebrill 2016 bûm ar ymweliad ag Antur Waunfawr a thra oeddwn yno cefais y cyfle i gyfweld â'r Brif Weithredwraig, Menna Jones, ynghyd â chael sgwrs anffurfiol â rheolwr y Warws Werdd, Haydn Jones. Wrth gyrraedd y lle, roedd teimlad hollol hapus yno ac roedd y chwe acer o dir o gwmpas y prif adeiladau yn ferw o sŵn a

¹²⁹ Antur Waunfawr, <http://www.anturwaunfawr.org/caergylchu/>, Cyrchwyd ar 14/4/16.

gwaith gan weithwyr yr Antur. Daeth un o weithwyr yr Antur i gynnig ei gymorth yn Gymraeg yn syth, gan ddechrau'r sgwrs yn Gymraeg heb feddwl.

Wrth edrych trwy bolisi iaith yr Antur, daeth i'r amlwg ei bod yn wahanol i lawer o bolisiau iaith eraill gan ei bod yn ddogfen syml un ochr A4 o hyd ac ynnddi 11 pwynt clir a diamwys. Mae hi'n wahanol gan fod rhai polisiau yn medru bod yn hirwyntog. Nododd Menna bod hyn yn rhywbeth bwriadol gan yr Antur, gan eu bod am sicrhau bod y polisi yn syml ac yn hawdd ei ddeall. Er nad yw'n hir, nid yw hynny yn golygu ei fod yn ddiffygiol o ran cynnwys a chywaith. Ceir geirfa megis 'yn ddieithriad', 'blaenoriaeth' a 'mynnu gwasanaeth trwy gyfrwng y Gymraeg'¹³⁰ yn y polisi iaith. Mae hyn yn hollol wahanol i fwyafrif polisiau iaith yr elusennau eraill a drafodir yn yr ymchwil hwn, e.e. er pa mor gynhwysfawr yw polisi iaith yr RNIB, mae defnyddio geiriau tebyg i'r uchod yn sicrhau bod pwysigrwydd dwyieithrwydd yn cael ei amlygu mewn ffordd syml. O ganlyniad i'r nodweddion uchod, cawn yr argraff taw'r Gymraeg sy'n cael y flaenoriaeth yn hytrach na'r Saesneg yn y polisi iaith hwn.

Mae popeth o fewn yr elusen yn cael ei weithredu trwy gyfrwng y Gymraeg ac mae'r rhan fwyaf o bethau yn ddwyieithog. Mae eu gwefan, cylchlythyrau, gwasanaethau un-i-un, gohebiaethau, llawlyfr, gweithdrefnau, cyllidebau a'u holl gyfryngau cymdeithasol yn cael eu rhedeg yn ddwyieithog. Maent yn trefnu gŵyl fel arfer adeg

¹³⁰ Polisi Iaith Antur Waunfawr.

Mai/Mehefin ac yn eu gŵyl Fehefin eleni, fel yn y blynyddoedd cynt, bydd adloniant Cymraeg yno, felly maent yn annog defnyddio a hyrwyddo'r Gymraeg mewn pob math o sefyllfaoedd, ac yn arddangos yr iaith ar bob math o blatfform ac ar gymaint o adegau â phosib.

Y prif beth yr hoffent ei wella o ran darpariaeth Gymraeg yw'r nwyddau swyddogol allanol sydd yn eu cyrraedd, gan eu bod gan amlaf yn uniaith Saesneg. Mae'r Antur yn darparu gwasanaeth dwyieithog effeithiol tra bod y nwyddau allanol sy'n eu cyrraedd nhw yn Saesneg, ac felly mae'r parhad yn anghyson. Maent yn aml yn mynychu digwyddiadau sy'n cael eu trefnu i'r trydydd sector ac nid oes llawer o'r iaith Gymraeg yn cael ei defnyddio. Mae'r Antur yn gorfod gofyn am offer cyfieithu ar y pryd yn bur aml gan nad yw fel arfer yn cael ei ddarparu. Fel elusen maent yn dymuno ac yn awyddus i wneud eu cyflwyniadau yn Gymraeg yn bennaf er mwyn gwneud yn siŵr bod yna gynrychiolaeth o'r iaith Gymraeg yn cael ei chlywed a'i defnyddio mewn digwyddiadau o'r fath.

Er bod yr elusen yn ymwybodol o'r cymorth sydd ar gael iddynt gan fudiadau tebyg i Cynefin neu Tai Eryri gynt, nid ydynt fel elusen wedi manteisio ar hyn gan eu bod yn dueddol o baratoi yr holl ddeunydd Cymraeg yn fewnol gan taw dyma'r hyn y maent wedi ei wneud erioed ac felly'n ei weld yn haws gweithredu yn y modd hwnnw. Mae ganddynt yr holl adnoddau angenrheidiol yn fewnol er mwyn gallu cwblhau'r gwaith i safon uchel.

Un peth sydd yn hanfodol i'r Antur yw bod sgiliau ieithyddol y staff yn uchel yn y ddwy iaith, ond yn arbennig y Gymraeg. Mae llawer o staff eraill yr Antur hefyd yn frwd dros y Gymraeg, ac mae hyn wedi cyfrannu at lwyddiant yr Antur. Mae Menna wedi sicrhau bod y staff wedi mynychu cwrs yng Nghanolfan Bedwyr er mwyn gwella eu sgiliau ysgrifenedig, nid am fod y sgiliau yn wael yn y lle cyntaf, ond am ei bod hi'n bwysig bod pawb yn mynychu cyrsiau achlysurol er mwyn mireinio eu sgiliau gan fagu hyder a theimlo yn gyfforddus yn y Gymraeg beth bynnag yw safon eu gwaith ysgrifenedig. Er mwyn gwneud hyn yn effeithiol, roedd rhaid gwneud yn siŵr nad oedd y staff yn gweld hyn fel beirniadaeth o'u sgiliau gan fod pob un ohonynt yn medru siarad Cymraeg i safon uchel. Er iddynt gael gafael ar gwrs drwy Canolfan Bedwyr yn y diwedd, teimla Menna fod diffyg yn y ddarpariaeth o gyrsiau er mwyn gwella sgiliau ieithyddol ysgrifenedig. Mae cyrsiau ar gael er mwyn gwella ymwybyddiaeth staff o raglenni megis "Cysill" a "Cysgeir" ac mae yna gyrsiau hefyd ar gyfer y rheiny sydd am ddysgu'r iaith ond prin yw'r ddarpariaeth er mwyn gwella sgiliau ysgrifenedig. O ganlyniad i sgiliau ieithyddol uchel y staff nid yw darparu deunydd dwyieithog yn fyrddwn ariannol mewn unrhyw ffordd iddynt ac felly nid oes rhaid iddynt gyflogi cwmni allanol i wneud y gwaith. Mewn gwirionedd, nid yw'r Antur wedi dod ar draws unrhyw drafferthion chwaith wrth ddarparu deunydd dwyieithog gan ei bod yn rhan naturiol, greiddiol o'r sefydliad a hynny ers ei sefydlu.

Mae'r nifer o bobl sy'n gofyn am ddeunydd Cymraeg yn benodol yn brin iawn, ond ar y llaw arall nododd nad oes neb yn gofyn am ddeunydd Saesneg chwaith. Y rheswm am hyn ym marn Menna yw am fod darpariaeth ddwyieithog lawn gan yr elusen ac felly gan fod yr wybodaeth ar gael yn y ddwy iaith yn barod, nid oes rhaid i unrhyw un ofyn amdani. Petai yna ddiffyg yn y ddarpariaeth Gymraeg neu'r Saesneg yna mae'n siŵr byddai rhai'n mynd ati i ymholi am y gwasanaeth.

Caiff y Gymraeg ei rhestru fel sgil hanfodol wrth i unrhyw un ymgeisio am swydd yn yr Antur, felly mae pob un o'r 100 aelod staff cyflogedig yn siarad Cymraeg. Mae'r mwyafrif o'u gwirfoddolwyr ar hyn o bryd yn siarad Cymraeg hefyd ond mae hynny yn medru amrywio o ddydd i ddydd gan eu bod yn derbyn gwirfoddolwyr o wahanol sefydliadau ac mae gallu ieithyddol pob person yn medru amrywio. Serch hynny, mae'r rhan fwyaf o'r rheiny sy'n dod i'r Antur yn medru deall rhywfaint o Gymraeg ac mae'r Gymraeg yn cael blaenoriaeth bob tro. Hyd yn oed pan nad oes rhywun yn medru'r Gymraeg, mae'n bwysig nad yw iaith y sgwrs yn troi i'r Saesneg. Mae'n hanfodol nad yw'r sgwrs yn cael ei throi yn gyfan gwbl i'r Saesneg os oes yna unigolion Saesneg yno. Mae pwynt 2 o'r polisi iaith yn mynd i'r afael â hyn; 'Os penodir aelod di-Gymraeg i'r Bwrdd, anogir ef/hi i ddysgu Cymraeg fel nad yw'n effeithio ar iaith ein pwyllgorau. Hefyd, telir am offer cyfieithu os oes aelod yn ddi-Gymraeg.'¹³¹

¹³¹ Polisi Iaith Antur Waunfawr.

Roedd hi'n amlwg wrth gerdded o gwmpas yr Antur bod y Gymraeg yn cael cryn dipyn o flaenoriaeth gan fod yna arwyddion uniaith Gymraeg e.e. 'Dim bŵts mwdlyd' a.y.b. o gwmpas y lle, ond nid yw'r Antur wedi gweld hyn fel problem na thrafferth, gan fod eu defnydd helaeth o'r Gymraeg yn 'adlewyrchu'r gymuned sy'n rhan flaenllaw o'r Antur' gan taw Gwynedd yw sir Gymreicaf Cymru.¹³² Ond petai'r Antur wedi ei sefydlu yn rhywle arall yna a fyddai'r un elfen o Gymraeg ganddi? Yn ôl Menna, nid oes rheswm pam na all unrhyw un sefydlu elusen debyg i'r Antur mewn unrhyw fan yng Nghymru. Mae'r sefyllfa yr un peth ag ysgolion Cymraeg: maent yn cael eu sefydlu ym mhob rhan o Gymru. Unigolion brwdfrydig, ymrwymedig sydd eu hangen i fod yn rhan o'r Byrddau Rheoli er mwyn medru creu sefydliadau dwyieithog o'r cychwyn cyntaf. Felly, ym marn Menna, mae'n rhaid cychwyn gyda phenaethiaid yr elusennau er mwyn sicrhau bod y ddarpariaeth yn treiddio trwy'r elusen.

Er mwyn llwyddo mae'n rhaid cydweithio. Mae yna arbenigedd ym maes yr iaith ym mhob Sir, ac felly byddai'n ddelfrydol petaent yn medru cydweithio er mwyn sicrhau ewyllys gwleidyddol go iawn sy'n angenrheidiol os ydynt am sicrhau darpariaeth ddwyieithog mewn mudiadau yn y trydydd sector. Mae lle i'r Comisiynydd ddangos beth yw arferion da ond mae angen mwy o arweiniad a chydweithio. Gellir edrych ar fodelau yn hytrach na phwysleisio'r gwendidau. Mae Cyngorau Cymuned Dyffryn Ogwen yn cydweithio mewn rhai meysydd ac mae lle i wneud hyn hefyd ledled Cymru yn y maes ieithyddol. Gall

¹³² Yn ôl cyfrifiad 2011 nodwyd bod 65.4% o drigolion Gwynedd yn medru'r Gymraeg.

grantiau fod yn aneffeithiol gan nad oes unrhyw un yn eu monitro ac fel arfer dim ond gorfod rhoi tic mewn bocs y mae'n rhaid ei wneud er nad yw'r ddarpariaeth sy'n cael ei darparu yn llwyddiannus na chwaith yn effeithiol.

Mae'r Gymraeg yn bwynt gwerthu unigryw (USP) i Antur Waunfawr. Nid yw'n rhywbeth maent yn ei bregethu ond maent yn ei dderbyn yn gwbl naturiol. Pe na bai'r Antur yn darparu gwasanaeth Cymraeg byddai'n andwyol iddynt fel sefydliad, byddai'n mynd yn erbyn egwyddorion sefydlu'r lle ar y dechrau. I'r Antur, mae darparu gwasanaeth dwyieithog yn hanfodol, sylfaenol a chreiddiol i hunaniaeth y cwmni a pharhad yr Antur gan taw Cymraeg yw iaith y gymuned. Ond, er mwyn medru creu sefydliad Cymraeg, mae'n rhaid cael y rheiny sy'n ymroddedig i'r Gymraeg ac yn barod i arwain er mwyn darparu gwasanaeth dwyieithog.

7. Argymhellion

7.1. Deddfu

Er mwyn sicrhau darpariaeth gwbl ddwyieithog a fyddai'n gyson ar draws y sector cyfan, un o'r prif argymhellion fyddai deddfu yn y maes. Gwelwyd bod cryn amrywiaeth rhwng darpariaeth gwahanol elusennau, gyda rhai yn cynnig gwasanaeth dwyieithog boddhaol ag eraill yn cynnig darpariaeth uniaith Saesneg yn unig a llawer o amrywiaethau yn y canol. Er gwaetha'r ffaith bod yr awydd yno i ddarparu gwasanaeth dwyieithog nid oedd hynny yn digwydd bob tro. Wrth sicrhau bod yna ddeddfu, byddai modd i'r llywodraeth fonitro'r defnydd, fel y gwneir ar hyn o bryd yn y sector cyhoeddus ac y byddai'r bwlch rhwng y rheiny sy'n darparu gwasanaeth dwyieithog cyflawn a'r rheiny nad ydynt yn lleihau. Gwelwyd bod llawer o wasanaethau'r trydydd sector, yn enwedig ym maes iechyd a gofal cymdeithasol, yn barhad neu yn cael ei ddarparu ochr yn ochr â gwasanaeth yn y sector cyhoeddus. Yn yr achos hwnnw, felly, mae'n angenrheidiol bod yna barhad ieithyddol, a does ond un ffordd all sicrhau hynny sef trwy ddeddfu.

Yn nechrau mis Awst 2017 cyhoeddwyd Papur Gwyn Llywodraeth Cymru yn ymwneud â'r Gymraeg a chafwyd cyfle ynddo i gynnig newidiadau i'r Gymraeg ym mhob un o'r sectorau. Er bod y papur yn crybwyll bod ymatebion ysgrifenedig wedi eu derbyn gan amryw o

sefydliadau, gan gynnwys mudiadau'r trydydd sector,¹³³ nid ydynt yn ymhelaethu ar hynny nac yn darparu ffordd ymlaen i ddarpariaeth ddwyieithog yn y trydydd sector.

7.2. Manteisio ar / Gwneud defnydd o gymorth gwirfoddolwyr

Er taw'r hyn sydd fwyaf rhesymegol yw deddfu, nid yw hyn yn golygu nad oes yma le i ystyried argymhellion eraill yn y maes ac nid yw ychwaith yn golygu nad oes yna swyddogaeth i wirfoddolwyr pan ddaw'n fater o ystyried darpariaeth ieithyddol elusen.

Ceir tystiolaeth wrth edrych ar yr ymatebion i'r holiaduron staff bod nifer o elusennau yn manteisio ar gymorth gwirfoddolwyr er mwyn darparu deunydd dwyieithog. Drwy gydol y gwaith ymchwil ceir enghreifftiau o elusennau yn nodi bod prinder arian i ddarparu deunydd dwyieithog yn broblem. Serch hynny, ni ddylai'r elusennau ddibynnu ar y gwasanaeth hwn yn ormodol, gan fod sgiliau ieithyddol y gwirfoddolwyr yn medru amrywio, ac nid yw'n deg gofyn i un neu ddau wneud yr holl dasgau gan fod gormod o waith i'w gwblhau. Ymhellach, gall defnyddio gwirfoddolwyr achosi problemau megis gwrthdaro mewnol fel y gwelwyd yn achos un elusen wrth ddadansoddi'r holiaduron staff. Crybwyllir uchod ddarparu cyrsiau ieithyddol i staff, ond er mwyn gwella darpariaeth ieithyddol elusennau gallai fod yn fuddiol anfon gwirfoddolwyr ar gyrsiau iaith hefyd. Gallai hyn fod yn

¹³³ Llywodraeth Cymru, 'Taro'r cydbwysedd iawn: cynigion ar gyfer Bil y Gymraeg' t. 12

ateb i'r gwrthdaro mewnol gan y byddai pawb wedi mynychu'r cyrsiau priodol. Gellid gofyn i wirfoddolwyr gynorthwyo wrth gyfieithu mân bethau neu helpu ar achlysuron arbennig gan eu bod yn adnodd amhrisiadwy.

7.3. Hybu ymrwymiad i ddwyieithrwydd

Wrth edrych ar ystadegau'r holiaduron, ceir agwedd bositif at gynnig darpariaeth ddwyieithog gan fod 11 (92%) o'r ymatebwyr yn nodi bod darparu deunydd dwyieithog o fudd i gleifion a/neu gwsmeriaid yr elusennau. Serch hynny, wrth ddadansoddi'r holiaduron ymhellach a dadansoddi'r sylwadau ychwanegol a nodwyd gan yr ymatebwyr ceir ambell sylw am y diffyg cyllid sy'n dod o brif swyddfa'r elusennau. Yn ogystal, nododd ambell ymatebwr nad oedd pob aelod o staff yr elusen yn hollol argyhoeddedig o bwysigrwydd darpariaeth ddwyieithog.

Darganfuwyd hefyd wrth ddadansoddi'r grŵp ffocws fel y mae barn llond llaw o bobl yn medru effeithio ar benderfyniadau elusen gyfan. O ystyried hyn, felly, mae angen sicrhau bod pob aelod o'r elusen yn sylweddoli pwysigrwydd darpariaeth ddwyieithog. Er bod y rheiny a lenwodd holiaduron â sylwadau positif nid oedd hynny yn golygu bod pawb yn yr elusen o'r un meddylfryd, a heb unfrydedd ar y mater, mae posibilrwydd y gallai hyn gael effaith negyddol ar ddarpariaeth ddwyieithog yr elusennau.

7.4. Cynnig cyrsiau ieithyddol i staff

Ceir tystiolaeth wrth edrych ar wefannau a chyfrifon cymdeithasol y mudiadau bod yr elusennau yn ymdrechu i ddefnyddio'r Gymraeg. Noda 8 (67%) o'r elusennau fod ganddynt wefan ddwyieithog tra bod 3 (25%) ohonynt yn gwneud defnydd o'r Gymraeg ar eu gwefannau cymdeithasol. Serch hynny, wrth ddadansoddi'r ddarpariaeth yn fanylach gwelir bod yna wallau ieithyddol ar eu gwefannau yn ogystal â'u cyfrifon cymdeithasol a daethpwyd o hyd i anghysondeb rhwng y Gymraeg a'r Saesneg ar adegau. Er mwyn gwella hyn, gellid darparu cyrsiau ieithyddol i'r staff eu mynychu er mwyn sicrhau mwy o gysondeb ar draws y maes. Gallai hyn hefyd godi hyder staff a gwirfoddolwyr yn yr iaith ac arwain felly at fwy o ddefnydd o'r iaith yn yr elusen. Crybwyllwyd hyn gan rai aelodau o staff wrth ymateb i'r holiaduron. Nododd ambell unigolyn wrth ymateb i'r holiaduron ei bod hi'n bwysig bod cyrsiau ieithyddol yn cael eu cynnal ond ychwanegodd un ymatebwr bwysigrwydd hysbysebu'r gwasanaeth fel rhywbeth sy'n arbennig i'r trydydd sector gan y byddai'n apelio'n fwy at yr elusennau a'u staff. Ceir tystiolaeth o fanteision cynnal cyrsiau o'r fath gan fod Antur Waunfawr yn sicrhau bod eu staff yn mynd ar gyrsiau i wella eu sgiliau ieithyddol o dro i dro ac mae hynny wedi ei brofi fel rhywbeth hynod fuddiol iddynt fel sefydliad.

7.5. Cynyddu'r defnydd dwyieithog ar gyfrifon cyfryngau cymdeithasol

Erbyn hyn mae defnydd o'r cyfryngau cymdeithasol wedi dod yn rhan annatod o fywydau dyddiol llawer o bobl, ac felly mae wedi dod yn un o'r ffyrdd mwyaf poblogaidd i rannu gwybodaeth. Mae angen, felly, sicrhau bod elusennau yn darparu gwasanaeth dwyieithog ar eu cyfryngau cymdeithasol, gan mai dyma'r maes sydd yn cyrraedd y gynulleidfa darged gyflymaf. Serch hynny, dyma'r cyfrwng lle y gwelir y lleiafrif o ddwyieithrwydd gan elusennau. Mae hi'n glir o'r data bod nifer o elusennau dan bwysau wrth geisio darparu deunydd dwyieithog ond o achos apêl eang y cyfryngau cymdeithasol dylid eu blaenoriaethu. Er mwyn medru gwneud hyn yn effeithiol mae'n rhaid cael rhywun sy'n medru'r Gymraeg i redeg y cyfrifon cymdeithasol, ac fel y nododd un elusen yn yr holiaduron, mae'n anodd dibynnu ar un person i fod yn gyfrifol am holl ddarpariaeth ddwyieithog elusen. O ystyried y pwyntiau uchod byddai'n syniad cynyddu pwysigrwydd y gallu i siarad Cymraeg yn y sector hwn. Gall hynny ddigwydd drwy sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei nodi fel sgil dymunol a hanfodol wrth hysbysebu swyddi newydd. Byddai pwysigrwydd y Gymraeg yn cynyddu yn y gweithle hefyd wrth weithredu un o'r argymhellion blaenorol, sef drwy ddarparu cyrsiau ieithyddol i'r staff.

7.6. Hybu'r cymorth a ddarperir gan swyddfa

Comisiynydd yr Iaith

Daw hi'n gynyddol amlwg wedi derbyn ymatebion yr holiaduron fod llawer o ddiffyg gwybodaeth am ddeunydd cynorthwyol Comisiynydd yr Iaith Gymraeg. Gwelwyd wrth ddadansoddi'r holiaduron nad oedd 50% o'r staff yn ymwybodol bod cymorth ar gael i elusennau. Petai mwy o ymwybyddiaeth ymysg elusennau o bob maint am y cymorth y mae Comisiynydd yr Iaith Gymraeg yn ei ddarparu, ymddengys y byddai mwy o ddefnydd yn cael ei wneud o'r gwasanaethau hyn. Mae'r rhain yn wasanaethau sydd ar gael i elusennau yn rhad ac am ddim ac felly maent yn fan cychwyn da i elusennau sydd am gynyddu eu darpariaeth ddwyieithog.

Wrth ddadansoddi'r holiaduron sylwyd bod 50% o'r elusennau wedi derbyn cymorth er mwyn darparu deunydd dwyieithog, felly petai'r 50% arall nad oedd yn ymwybodol o'r cymorth yn dod i wybod amdano, tybir y byddent hefyd yn ei ddefnyddio. Yn aml, wrth dderbyn cymorth, a gweld y cymorth hwnnw ar waith, gallai hyn ysgogi a meithrin darpariaeth ddwyieithog barhaol i'r elusen yn y dyfodol.

Er hyn, o'r 50% a nododd iddynt dderbyn cymorth i sicrhau darpariaeth ddwyieithog o fewn yr elusen, ni nododd yr un ohonynt yn benodol eu bod wedi derbyn cymorth gan swyddfa Comisiynydd yr Iaith. Gall hyn olygu nad yw'r cymorth sy'n cael ei gynnig yn ddigonol ac nad yw'n briodol ar gyfer elusennau yn y maes iechyd a gofal. Yn yr

achos hwn, felly, byddai'n syniad edrych eto ar y cymorth er mwyn gweld a oes lle ac angen i'w addasu.

7.7. Ailedrych ar y system gwyno i Gomisiynydd yr Iaith yng nghyd-destun y trydydd sector

Dengys holiaduron defnyddwyr yr elusennau fod pobl o'r farn nad eu lle nhw oedd cwyno am ddiffyg darpariaeth ddwyieithog mewn sefydliadau trydydd sector i Gomisiynydd yr Iaith Gymraeg. Nid yw hi byth yn hawdd gwneud cwyn, yn enwedig am fudiadau gwirfoddol. Byddai'n syniad edrych ar ffyrdd eraill o gasglu data neu wybodaeth am ddiffyg yn y ddarpariaeth. Drwy gasglu'r wybodaeth hon, byddai modd darparu cymorth er mwyn gwella'r ddarpariaeth a'i datblygu. Mae'n amlwg nad yw hon yn system sydd yn gweithio i'r sector hwn o'i gymharu â'r sectorau cyhoeddus a phreifat. Wedi dweud hynny, fel y darganfuwyd yng nghorff y prosiect, mae gan y gwahanol sectorau wahanol anghenion ac mae'n bwysig eu bod yn cael eu trafod yn annibynnol.

7.8. Hwyluso darpariaeth ddwyieithog ar wefannau

Dengys y gwaith ymchwil nad yw darpariaeth Gymraeg elusennau'n amlwg iawn ar eu gwefan. Gan fod elusennau wedi mynd i'r drafferth, ac yn aml, mynd i'r gost ychwanegol o sicrhau bod gwybodaeth ddwyieithog ar eu gwefan, mae'n bwysig bod y ddarpariaeth ddwyieithog yn glir, bod y Gymraeg yn cyfateb i'r Saesneg, a bod modd dod o hyd i'r ddarpariaeth Gymraeg yn hawdd. Ceir tystiolaeth o'r gwendid hwn yn y ddarpariaeth wrth ddadansoddi gwefan Diabetes UK

gan ei bod hi'n anodd iawn dod o hyd i'r wefan yn Gymraeg er ei bod wedi ei chyfieithu. Nid oedd dim yn nodi bod y wefan yn ddwyieithog, oni bai eich bod chi'n gwasgu'r ddolen 'Languages' ar waelod y dudalen. Wrth sicrhau bod dolen i'r wefan Gymraeg ar hafan y wefan gallai hyn gynyddu'r niferoedd sy'n ymweld â thudalennau Cymraeg yr elusennau. Nid yw hyn yn golygu cost ychwanegol fawr i'r elusen, ond byddai'n gwneud byd o wahaniaeth i brofiad defnyddwyr o'r ddarpariaeth ddwyieithog.

7.9. Gwella gohebiaeth ddwyieithog

Mae yna amryw o ffyrdd y gallai elusennau wella eu gohebiaeth ddwyieithog. Petai gan elusennau gronfa ddata yn nodi pa iaith sydd orau gan bobl dderbyn gohebiaeth ynddi, byddai modd darparu gwasanaeth mwy addas i gwsmeriaid. Wrth gwrs, er mwyn gwneud hynny yn llwyddiannus byddai'n rhaid cadw cofnod o bob aelod o staff sy'n medru'r Gymraeg, yn enwedig mewn elusennau sy'n cyflogi llawer o bobl, fel bod modd trosglwyddo galwadau ffôn neu ymholiadau i'r rheiny sy'n siarad Cymraeg.

Byddai hefyd yn beth cadarnhaol petai pob gweithiwr yn gallu cynnwys troednodyn yn eu he-byst yn nodi eu bod yn medru siarad Cymraeg ac yn hapus i wneud hynny, ac felly bod croeso i'r cyhoedd ddefnyddio'r iaith Gymraeg wrth gysylltu â nhw. Byddai hyn yn osgoi gorfodi pobl i ofyn am wasanaeth Cymraeg, a hefyd yn osgoi sefyllfa lle mae dau berson sy'n siarad Cymraeg yn siarad Saesneg â'i gilydd oherwydd

diffyg ymwybyddiaeth o iaith y llall. Mae modd hefyd blaenoriaethu drwy sicrhau bod e-byst a anfonir at nifer fawr o bobl yn ddwyieithog.

Yn olaf, gellid sicrhau bod staff sy'n gallu siarad Cymraeg yn gwisgo bathodynau i ddangos hynny er mwyn hwyluso cyfathrebu wyneb yn wyneb drwy'r Gymraeg. Mae'r awgrymiadau uchod i gyd yn bethau y mae modd eu gwneud yn rhad ac am ddim ac mae'n ffordd weddol hawdd dechrau newid agweddau ac gwella'r ddarpariaeth ddwyieithog.

7.10. Darparu polisïau iaith

Roedd hi'n amlwg o'r holiaduron a gasglwyd fod anghysondeb rhwng darpariaeth ddwyieithog yr elusennau a'u canfyddiad o'r ddarpariaeth honno. Awgryma hyn nad yw staff yr elusennau yn hollol sicr o faint o ddarpariaeth ddwyieithog sydd ganddynt. Byddai'n syniad i elusennau ddarparu polisïau iaith. Drwy wneud hyn, byddai modd pennu faint o ddarpariaeth ddwyieithog y mae elusennau yn ei chynnig yn barod. Hyd yn oed os nad ydynt yn darparu llawer o ddeunydd dwyieithog, o leiaf byddai ganddynt amlinelliad o'u sefyllfa ar hyn o bryd yn ogystal â strwythur i'w ddilyn fel bod y gwasanaeth yn gyson. Byddai modd datblygu'r gwasanaeth yn fwy effeithiol yn yr achos hwnnw.

8. Llyfryddiaeth

Cylchgronau

Lewis, Gwion, 'Hawl i'r Gymraeg', *Barn*, 549, (Hydref 2008) tt. 18-21.

Madoc-Jones, Iolo; Dubberley, Sarah, 'Language and the provision of health and social care in Wales', *Diversity in Health and Social Care*, 2, (2005) tt. 127-34.

Roberts, Gwerfyl W; Burton, Christopher R, 'Implementing the Evidence for Language-appropriate Health Care Systems: The Welsh Context', *Canadian Journal of Public Health*, Cyfrol 104, Rhifyn 6, (2013) tt. S88-90.

Jones, Iolo-Madoc, 'Linguistic sensitivity, indigenous peoples and the mental health system in Wales', *International Journal of Mental Health Nursing*, 13, (2004) tt. 216-24.

Deddfau

Deddf yr Iaith Gymraeg 1993. Gw. Lewis, Robyn, *Geiriadur Newydd y Gyfraith*, (Llandysul, 2003), tt. 1141-66.

Deddf Llywodraeth Cymru 2006,

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/pdfs/ukpga_20060032_en.pdf, Cyrchwyd ar 15/11/15.

European Charter for Regional or Minority Languages (1992).

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011,

<http://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/1/contents/enacted/welsh>,

Cyrchwyd ar 20/3/17.

Dogfennau

Antur Waunfawr, 'Polisi Iaith Antur Waunfawr'.

Beauford Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (2013),

<http://gov.wales/docs/dcells/research/130808-wels-lang-research-cy.pdf>, Cyrchwyd ar 15/11/15.

British Heart Foundation, 'Byw gyda methiant y galon', (2012),

<https://www.bhf.org.uk/.../living.../his8w-living-with-heart-failure---welsh-language>, Cyrchwyd ar 12/5/16.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Y Gymraeg a Gwasanaethau Cymdeithasol', (2011),

[http://www.wales.nhs.uk/sites3/documents/415/10%2011%202011%20-%20\(cym\)%20Papur%201%20-%20Adroddiad%20Bwrdd%20yr%20Iaith%20Gymraeg.pdf](http://www.wales.nhs.uk/sites3/documents/415/10%2011%202011%20-%20(cym)%20Papur%201%20-%20Adroddiad%20Bwrdd%20yr%20Iaith%20Gymraeg.pdf), Cyrchwyd ar

3/4/16.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Canllawiau Dylunio Dwyieithog Comisiynydd y Gymraeg', (2014),

<http://www.comisiynyddygygymraeg.cymru/hybu/SiteCollectionDocuments/CYG1754%20Canllaw%20Dylunio%20CYMRAEG.pdf>, Cyrchwyd ar 28/6/16.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Cwynion i Gomisiynydd y Gymraeg', (2012), <http://www.comisiynyddygygymraeg.cymru/English/Publications%20List/20120525%20GC%20f3%20Trefn%20gwynion%20Comisiynydd%20y%20Gymraeg%20TERFYNOL.pdf>, Cyrchwyd ar 3/4/16.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Fy Iaith, Fy Iechyd: Ymholiad Comisiynydd y Gymraeg i'r Gymraeg mewn Gofal Sylfaenol', (2013), <http://www.comisiynyddygygymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Adroddiad%20Llawn%20Ymholiad%20Iechyd.pdf>, Cyrchwyd ar 28/6/16.

Comisiynydd yr Iaith Gymraeg, 'Rhaglen waith Comisiynydd y Gymraeg wrth ymwneud â'r trydydd sector yng Nghymru 2013-15', <http://www.comisiynyddygygymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20130821%20PL%20C%20Rhaglen%20Waith%20Trydydd%20Sector%20Comisiynydd%20y%20Gymraeg.pdf>, Cyrchwyd ar 28/6/16.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Templedi Cynlluniau Iaith Gwirfoddol Gymraeg ar gyfer y Trydydd Sector', http://www.estynllaw.org/uploads/templed_cynllun_iaith.pdf, Cyrchwyd ar 5/1/17.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Y Gymraeg a gwirfoddoli',
http://www.wcva.org.uk/media/849068/20140210_dg_d_adroddiad_gwirfoddoli_terfynol.pdf, Cyrchwyd ar 28/6/16.

Cyngor ar Bopeth, 'Hefyd ar Gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o wasanaethau Cymraeg', (2015),
https://www.citizensadvice.org.uk/global/migrated_documents/corporate/hefyd-ar-gael-yn-y-gymraeg--mawrth-2015.pdf, Cyrchwyd ar 28/11/15.

Darmody, Merike; Daly, Tania, 'Attitudes towards the Irish Language on the Island of Ireland', (Awst, 2015) <http://www.forasnagaeilge.ie/wp-content/uploads/2015/09/Attitudes-towards-Irish-2015.pdf>,
Cyrchwyd ar 1/4/18.

Davies, Elaine, 'Dwy Iaith, Dau Ddewis? Cysyniad o ddewis iaith ym maes gwaith a gofal cymdeithasol',
https://gofalcymdeithasol.cymru/cms_assets/file-uploads/Dwy-Iaith-Dau-Ddewis.pdf, Cyrchwyd ar 15/4/17.

Epilepsy Action, 'Welsh Language Scheme', (2012).

European Charter for Regional or Minority Languages, 'Application of the Charter in the United Kingdom 4th Monitoring Cycle',
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UKECRML4_en.pdf, Cyrchwyd ar 15/11/15.

Iaith, 'Welsh Speakers' Experiences of Health and Social Care', (2012),
<http://www.iaith.cymru/uploads/general->

[uploads/welsh_speakers_experiences_of_health_and_social_care.pdf](#),

Cyrchwyd ar 4/4/16.

Inter-Secretariat Working Group on National Accounts, 'Systems of National Accounts 1993', (1993),

[https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf](#),

Cyrchwyd ar 3/12/15.

The Institute of Internal Auditors, 'Supplement Guidance: Public Sector Definition', (UDA, 2011), [https://na.theiia.org/standards-](#)

[guidance/Public%20Documents/Public%20Sector%20Definition.pdf](#),

Cyrchwyd ar 8/1/17.

Llywodraeth Cymru, 'Cynllun y Trydydd Sector', (Caerdydd, 2014),

[http://gov.wales/docs/dsjlg/publications/comm/140130-third-sector-scheme-cy.pdf](#), Cyrchwyd ar 28/6/16.

Llywodraeth Cymru, 'Iaith Fyw, Iaith Byw: Strategaeth y Gymraeg

2012-15', (2012), [http://www.estynllaw.org/uploads/c_iaith_fyw.pdf](#),

Cyrchwyd ar 15/4/17.

Llywodraeth Cymru, 'Taro'r cydbwysedd iawn: cynigion ar gyfer Bil y Gymraeg (Dogfen Ymgynghori ar y Papur Gwyn)', (Caerdydd, 2017)

[https://ymgyngoriadau.llyw.cymru/sites/default/files/consultation_document-cy/files/170904-welsh-language-bill-white-paper-consultation-document-cy.pdf](#), Cyrchwyd ar 2/9/17.

Llywodraeth Cynulliad Cymru, 'Cymru'n Un: Rhaglen flaengar ar gyfer llywodraethu Cymru',

https://www.hefcw.ac.uk/documents/policy_areas/widening_access/OneWales%20Cymraeg.pdf, Cyrchwyd ar 28/6/16.

Llywodraeth y Deyrnas Gyfunol, 'Disability Discrimination Act 1995', http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/50/pdfs/ukpga_19950050_en.pdf, Cyrchwyd ar 1/4/18.

Llywodraeth Iwerddon, '20-year strategy for the Irish language 2010 – 2030', <https://www.chg.gov.ie/app/uploads/2015/07/20-Year-Strategy-English-version.pdf>, Cyrchwyd ar 1/4/18.

Llywodraeth Iwerddon, 'Official Languages Act 2003', <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2003/act/32/enacted/en/pdf>, Cyrchwyd ar 1/4/18.

Mind Aberystwyth, 'Welsh Language Policy', (2011), <http://mindaberystwyth.org/wp-content/uploads/2014/03/Welsh-Language-Plan.pdf>, Cyrchwyd ar 25/5/16.

Misell, Andrew, 'Y Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd: Ehangder, Natur a Digonolrwydd Darpariaeth Gymraeg yn y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru', (2000).

OECD, 'Accelerating Pro-Poor Growth Support for Private Sector Development', (Ffrainc, 2004), <https://www.oecd.org/dac/povertyreduction/34055384.pdf>, Cyrchwyd ar 8/1/17.

Pathirane, Leila & Blades, Derek W, 'Defining and Measuring the Public Sector: Some International Comparisons', (Paris, 1982),

<http://www.roiw.org/1982/261.pdf>, Cyrchwyd ar 8/1/17.

Prys, Cynog, 'Defnydd o'r Gymraeg yn y Trydydd Sector yng Ngwynedd a Sir Gaerfyrddin', (Bangor, 2011),

http://www.estynllaw.org/uploads/phd_terfynnol_2011.pdf, Cyrchwyd ar 23/5/16.

RNIB Cymru, 'Grwp RNIB a'r Iaith Gymraeg: Ein Llais Ni', (2016),

<http://www.rnib.org.uk/sites/default/files/FINAL%20Cynllun%20Iaith%20RNIB.pdf>, Cyrchwyd ar 27/5/16.

Task Force on Harmonisation of Public Sector Accounting,

'Government/ Public Sector/ Private Sector Delineation Issues (AEG 36)', (2005),

<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/AEG/papers/m4Delineation.pdf>, Cyrchwyd ar 8/1/17.

Gwefannau

Antur Waunfawr, <http://www.anturwaunfawr.org/caergylchu/>,

Cyrchwyd ar 14/4/16.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg (gwefan archif),

<http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330000937/http://www.byig->

wlb.org.uk/Cymraeg/yriaithgymraeg/Pages/YGymraegarGyfraith.aspx,

Cyrchwyd ar 23/11/15.

Cancer Research Wales,

<https://www.cancerresearchwales.co.uk/cymraeg/>, Cyrchwyd ar

13/2/16.

Comisiynydd yr Iaith Gymraeg,

<http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/cymraeg/Pages/Hafan.aspx>,

Cyrchwyd ar 10/11/15.

Council of Europe,

[http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp#](http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp#United)

[United](#), Cyrchwyd ar 5/10/16.

Cymdeithas yr Iaith Gymraeg,

[http://cymdeithas.cymru/newyddion/deiseb-hawliau-ir-gymraeg-yn-y-](http://cymdeithas.cymru/newyddion/deiseb-hawliau-ir-gymraeg-yn-y-sector-breifat)

[sector-breifat](#), Cyrchwyd ar 22/11/15.

Epilepsy Action UK,

<https://www.epilepsy.org.uk/involved/branches/cymru/cymraeg>,

Cyrchwyd ar 12/11/15.

Facebook, www.facebook.com, Cyrchwyd ar 4/3/16.

Golwg 360,

[http://golwg360.cymru/newyddion/cymru/201210-lansio-deiseb-i-](http://golwg360.cymru/newyddion/cymru/201210-lansio-deiseb-i-roir-sector-preifat-yn-y-safonau-iaith)

[roir-sector-preifat-yn-y-safonau-iaith](#), Cyrchwyd ar 22/11/15.

Home Start, <https://www.home-start.org.uk/cymraeg>, Cyrchwyd ar 12/11/15.

Oxford English Dictionary,

<http://www.oed.com/view/Entry/154052?redirectedFrom=public+sector#eid27763314>, Cyrchwyd ar 20/9/16.

OECD, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/list-oecd-member-countries.htm>, Cyrchwyd ar 5/5/17.

RNIB, <http://www.rnib.org.uk/cy/cymru-wales/lleisiau-synthetig-cymraeg>, Cyrchwyd ar 5/10/16.

StatsWales, <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Welsh-Language/WelshSpeakers-by-LA-BroaderAge-2001And2011Census>, Cyrchwyd ar 23/4/16.

Swyddle, www.swyddle.com/what-is-the-value-of-the-welsh-language-to-your-business/, Cyrchwyd ar 12/5/16.

Twitter, www.twitter.com, Cyrchwyd ar 4/3/16.

Llyfrau

1991 Census, County Report: Gwynedd (Part 1), (Llundain, 1993).

Davies, R. Gwynn, *Anturiaf Ymlaen*, Cyfres y Cewri, 13, (Caernarfon, 1994).

Flowerdew, Robin; Martin, David (goln.), *Methods in Human Geography: A guide for students doing a Research project, Second Edition*, (Essex, 1997).

Green, Andrew, *Wales on the Web*, (Caerdydd, 2005).

Kitchin, Rob; Tate, Nicholas J, *Conducting Research in Human Geography: theory, methodology & practice*, (Essex, 2000).

Lewis, Gwion, *Hawl i'r Gymraeg*, (Talybont, 2008).

Matthews, E. Gwynn (gol.), *Hawliau Iaith: Cyfrol Deyrnged Merêd*, Astudiaethau Athronyddol, #4, (Talybont, 2015).

Tomos, Angharad (gol.), *rhyw ddydd...:Portread o Antur Waunfawr*, (Caernarfon, 2000).

9. Atodiadau

9.1 Holiadur staff

Holiadur Staff

1. Oes gan eich elusen bolisi iaith?
Oes Nac oes
2. Ydy'r canlynol yn ddwyieithog gennych:

Eich	gwefan?	Ydy	Nac ydy
Cylchlythyrau?		Ydy	Nac ydy
Gwasanaethau un i un?		Ydy	Nac ydy
Gohebiaeth?		Ydy	Nac ydy
Arall?		Ydy	Nac ydy
Manylion:			
3. Hoffech chi fel elusen ddarparu mwy o'r Gymraeg a deunydd dwyieithog?
Hoffem Na hoffem
a) Pam?
4. Ydych chi yn ymwybodol o unrhyw help i'ch cynorthwyo i ddarparu deunydd dwyieithog?
Ydw Nac ydw
a) Os ydw, pa fath o help?
b) Os nac ydw, pa fath o help hoffech ei gael?
5. Ydych chi wedi derbyn unrhyw help gyda'ch deunydd dwyieithog?
Ydym Nac ydym
a) Os ydym, yna pa fath?
6. Ydy paratoi deunydd dwyieithog yn faich ar eich elusen?
Ydy Nac ydy

7. Beth fyddai'r ffordd orau o hwyluso eich darpariaeth ddwyieithog?

8. Oes llawer o bobl yn gofyn am ddeunydd dwyieithog gennych?

Oes

Nac oes

9. Faint o'ch staff cyflogedig sy'n siarad Cymraeg?

10. Faint o'ch gwirfoddolwyr sy'n siarad Cymraeg?

11. Ydych chi'n siarad Cymraeg?

Ydw

Nac ydw

12. Ydych chi'n meddwl bod darparu gwasanaeth dwyieithog o fudd i'ch cleifion a/neu cwsmeriaid?

Ydw

Nac ydw

(a) Sut?

9.2 Holiadur rhieni

Holiadur Rhieni

1. Ydych chi'n siarad Cymraeg?

Rhugl Dysgu Na

a) Os na, ydych chi'n bwriadu dysgu?

Ydw Nac ydw

2. Ydych chi'n gweld pwysigrwydd defnyddio'r Gymraeg o fewn elusennau?

Ydw Nac ydw

a) Pam?

3. Pa mor bwysig yw hi i chi bod y Gymraeg yn cael yr un faint o sylw â'r Saesneg?

Pwysig iawn Pwysig Ddim yn bwysig iawn

Ddim yn bwysig o gwbl Dim diddordeb

4. Oes yna bosteri/taflenni dwyieithog yn yr adeilad?

Oes Nac oes Heb sylwi

5. Ydych chi wedi cael gwasanaeth gan nyrs/aelod o staff sy'n siarad Cymraeg?

Ydw Nac ydw Ddim yn gwybod

a) Os ydw, oedd hyn o fudd i chi a sut?

b) Os nac ydw, hoffech chi fod wedi siarad â staff cyfrwng Cymraeg?

6. Ydy cylchlythyron yr elusen yn eich cyrraedd yn ddwyieithog?

Ydyn Nac ydyn

7. Ydych chi'n meddwl bod angen i'r elusen ddefnyddio mwy o'r Gymraeg yn ysgrifenedig?

Ydw Nac ydw

8. Ydych chi'n meddwl bod angen i'r elusen ddefnyddio mwy o'r Gymraeg ar lafar?

Ydw Nac ydw

9. Oeddech chi yn ymwybodol bod modd mynd ati i gwyno i Gomisiynydd y Gymraeg am ddiffyg defnydd o'r Gymraeg o fewn elusennau?

Oeddwn Nac oeddwn

10. Petaech yn gweld bod diffyg defnydd o'r Gymraeg gan elusen (dim yn benodol yr elusen hon) a fydddech chi'n ystyried cysylltu â Chomisiynydd y Gymraeg?

Byddwn Na fyddwn

a) Pam?

11. Oes angen i'r Llywodraeth wneud mwy er mwyn helpu elusennau i ddarparu gwasanaethau dwyieithog?

Oes Nac oes

a) Os oes, sut?

12. Ydych chi'n meddwl bod cael gwasanaeth mewn mamiaith yn fanteisiol?

Ydw Nac ydw

a) Pam?

13. Oeddech yn disgwyl cael mwy neu lai o'ch gwasanaeth yn y Gymraeg?

Mwy Llai

14. Ydych chi'n gallu dewis eich iaith wrth dderbyn gwahanol wasanaethau o fewn yr elusen?

Ydw Nac ydw

9.3 Cwestiynau'r grŵp ffocws

Grŵp ffocws Epilepsy Action

1. 'A ydych yn gweld pwysigrwydd dwyieithrwydd o fewn elusennau?'
2. 'Pa fath o ddeunydd dwyieithog yr ydych yn ei gynhyrchu ac yn ei ddosbarthu?'
3. 'Sut ydych chi'n llwyddo i gynhyrchu deunydd dwyieithog?'
4. 'A fyddai cymorth er mwyn darparu deunydd dwyieithog o fudd i'r elusen?'
5. 'A ydych wedi derbyn cymorth oddi wrth unrhyw un yn y brif elusen sy'n siarad Cymraeg?'
6. 'A ydych chi'n ymwybodol o unrhyw gymorth sydd ar gael i elusennau er mwyn sicrhau darpariaeth ddwyieithog effeithiol?'
7. 'A fydddech yn ystyried cwyno petaech yn gweld bod diffyg yn y ddarpariaeth Gymraeg?'
8. 'A oes angen i'r Llywodraeth wneud mwy er mwyn helpu elusennau i ddarparu deunydd dwyieithog?'
9. 'A oes angen i elusennau yn gyffredinol wneud mwy o ymdrech i ddefnyddio'r Gymraeg?'
10. 'A yw darparu deunydd dwyieithog yn fwrn ar elusennau?'